

PRASANNA RAGHAVA

A

DRAMA

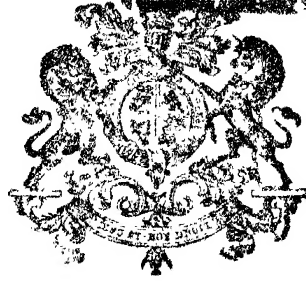
BY

JAYABEVA

Edited By

PANDIT JIBANANDA VIDYASAGARA B. A.

Initial

Serampore Mahesh.

PRINTED AT THE SATYA-PRESS.

1872

To be had from Pandit Jibananda Vidyasagara B. A. Govt.
Sanskrit College of Calcutta.

पण्डितकुलतिलक-पूज्यपाद श्रीमत् तर्कवाचस्पति

पाद-प्रणीत-प्रकाशित-पुस्तकान्येतानि ।

१	आशुबोध व्याकरणम्	...	३।
२	धातुरूपादर्शः	...	२
३	शब्दस्तोम-महानिधि [संस्कृत अभिधान]	...	१०
४	सिद्धान्तकौमुदी—सरलाटीकासहिता	...	११
५	सिद्धान्तविन्दुसार [वेदान्त]	...	॥
६	तुलादानादिपद्धति [वङ्गाक्षरैः]	...	४
७	गयाश्राद्धादिपद्धति	...	१
८	शब्दार्थरत्न	...	॥
९	वाक्यमञ्जरी [वङ्गाक्षरैः]	...	।
१०	कन्दोमञ्जरी तथा वृत्तरत्नाकर—सटीक	...	॥ =
११	वेणीसंहार नाटक—सटीक	...	१
१२	मुद्राराक्षस नाटक—सटीक	...	१॥
१३	रत्नावली	...	१॥
१४	मालविकाग्निमित्र—सटीक	...	१॥
१५	धनञ्जय विजय—सटीक	...	।
१६	महावीरचरित	...	१॥
१७	साङ्ख्यतत्त्वकौमुदी—सटीक	...	२॥
१८	वैयाकरणभूषणसार	...	२
१९	लीलावती	...	॥
२०	बीजगणित	...	१
२१	शिशुपालबध—सटीक	...	६
२२	किरातार्जुनीय—सटीक	...	२॥
२३	कुमारसम्भव—पूर्वखण्ड	...	१

प्रसन्नराधवम् ।

COMPILED

श्रीजयदेव-कवि-विरचितम् ।

बि, ए, उपाधिधारिणा

श्रीजीवानन्द-विद्यासागर-भट्टाचार्येण

संस्कृतम् ।

कलिकाता-राजधान्याम्

श्रीरामपुर-माहेश

सत्ययन्त्रे

मुद्रितम् ।

इं १८७२

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥

॥ अथ प्रसन्नराघवं नाम नाटकम् ॥

॥ प्रथमोऽङ्कः ॥

—०:०—

चत्वारः प्रथयन्तु विद्रुमलतारक्ताङ्गुलिश्रेणयः
श्रेयः शोणसरोजकीरकरुचस्ते शार्ङ्गिणः पाणयः ।
भालेश्वज्जम्बुवो लिखन्ति युगपद् ये पुण्यवर्णावलीः
कस्तूरीमकरीः पयोधरयुगे गण्डद्वये च श्रियः ॥

अपिच । आकल्पं मुरजिन्मुखेन्दुमधुरोन्मीलनरुन्माधुरी-
धीरोदात्तमनीहरः सुखयतु त्वां पाञ्चजन्यध्वनिः ।
लीलालङ्घितनेघनादविभवी यः कुम्भकर्णव्यथा-
दायी दानवदन्तिनां दशमुखं दिक्चक्रमाक्रामति ॥

अन्यच्च । नाभीपद्मवसहतुर्मुखमुखोद्गीतस्तवाकर्णन-
प्रोन्मीलत्कमनीयलीचनकलाखिलन्मुखेन्दुदुतिः ।
सक्रोधं मधुकैटभौ सकरुणस्नेहं सुतामम्बुधेः
सोत्प्रासप्रणयं सरोजवसतिं पश्यन् हरिः पातु वः ॥

क

नान्दन्ते सूत्रधारः । [परितो विलोक्य सहर्षम्] अये !
 कथममी निजवदनशरदारविन्दनर्तितगिरिनन्दिनीनयन
 खञ्जनस्य निखिलमुनिजनहृदयरञ्जनस्य विकटजटापाट-
 लोत्संगताण्डवितगङ्गातरङ्गनिकरस्य मन्दाकिनौचन्दनलला-
 टिकायमानमुकुटोपनीतनूतनसुधाकरस्य त्रिभुवननलिन-
 निर्माणनिर्मलविसाङ्गुरस्य भगवतः श्रीशङ्करस्य यात्रायां परि-
 नीलिता एव पारिषदाः । तदेतानुपगम्य निजकलाविलोकन-
 प्रसादाय तावदभ्यर्थयामि । [विमृश्य] अथवा किमभ्यर्थयामि ।

यतः आकारेणैव चतुरास्तर्कयन्ति परेङ्कितम् ।

गर्भस्थं केतकीपुष्पमामोदेनैव षट्पदाः ॥

[विलोक्य सहर्षम्] नूनमेतदभिसन्धानादेव सामाजिक-
 समाजादितोऽभिवर्तते सखा मे रङ्गातरङ्गः ।

[प्रविश्य] नटः । भाव ! इदं मन्त्रं खेनैव भवन्तमुदीरयन्ति
 सामाजिकाः । यत् किल अये भरताधिराज ! इत्यधीक्षे —

सूत्रधारः [कर्णौ पिधाय] अहह ! असमञ्जसमसमञ्जसं
 भवतु कार्यं तावदाकर्णयामि ।

नटः । भाव ! अधुना मयैव भवत्सकाशादाकर्णनीयं कि-
 न्तिदसमञ्जसमिति ।

सूत्रधारः । नन्विदमेव यत् किल नन्दति ज्यायसि कनी-
 यसि राजपदमुपन्यस्यते । अहं हि भरतमात्रक एव । मम
 पुनरयजन्मा गुणारामनामा राजपदभाजनम् ।

नटः । कोदृग्गुणस्ते गुणारामः ?

सूत्रधारः । ननु नाम्नैव दत्तोत्तरम् ।

नटः । [विहस्य] कथं नाम्नैव गुणावगमः ।

सूत्रधारः । अथ किम् ।

{ गुणग्रामाभिसंवादि नामापि हि महात्मनाम् ।
यथा सुवर्णश्रीखण्डरत्नाकरसुधाकराः ॥

अपिच । किमिदं गुणारामे कथं नाम्नैव गुणावगम इत्यु-
च्यते । यः खलु रतिजनकस्य राज्ञः सदसि हरचापारीपणं
नाम रूपकमभिनीय परितुष्टेन राज्ञा समर्पितां रङ्गविद्या-
धराख्यातिं प्रियामिव समासादितवान् ।

नटः । स पुनः संप्रति कं देशमभिनन्दयति ।

सूत्रधारः । केनापि दाक्षिणात्येन नटापसदेन मदीयमेव
गुणारामं नमिति वदता रङ्गविद्याधराख्यातिरपहृता ।
तदाकर्ण्य गुणारामस्तामेव दिशं प्रचलितः । अधुना च श्रुत-
मस्माभिर्यत् किलसुकण्ठनाम्ना गायकेन सह मैत्रीं विधाय दा-
क्षिणात्यानां भूभुजां सदसि तेन सह रङ्गसङ्गरमुपक्रान्तवानिति ।

नटः । अहो ! महानुपक्रमः ।

सूत्रधारः । उचितमिदम् । यतः

कीर्तिं मृणालकमनीयभुजामनिद्र-
चन्द्राननां क्षितसरोरुहचारुनेत्राम् ।

ज्योत्स्नास्मितामपहृता दयितामिव स्त्रा
लब्धुं न कः परमुपक्रममातनोति ॥

तत् कथय कार्यम् ।

नटः । इदमेव यत् किल त्वयाभिनीयमानमवलोक-
न इति ।

प्रत्यङ्गमङ्क रितसर्वरसाभिराम
नव्योल्लसत्कुसुमराजिविराजिबन्धम् ।
धर्मेतरांशुरिववक्रतयातिरम्यं
नाट्यप्रबन्धमतिमञ्जुलसंविधानम् ॥

सूत्रधारः । तत् कथं पुनरवधारणीयं किंनामधेयं नाटक-
मिति । [विमृश्य सहर्षम्] अये! कथमहं निजशिरःशेखरशया-
लूपि नीलोत्पलं रत्नाकरचपलजीचिमालापरिसरे विचार-
यामि । नन्विहैव श्लोकेऽष्टपङ्क्तिक्रमास्त्रिखिते स्फूटमस्ति
प्रसन्नराघवं नामेति ।

नटः । [तमेव श्लोकं पठित्वा सहर्षम्] अहो! देव्याः
कविकुलकुमुदविकाशचन्द्रिकायाः प्रसादमहिमा सरस्वत्याः ।
यत्प्रसादादेवंविधाः कवीनां विचित्रमधुराः सूक्तयः समुल्लसन्ति ।

सूत्रधारः । एवमेतत् । नन्वनेनैव कविनीतम् ।

वाणि त्वत्पदपद्मरेणुकणिका या स्वान्तभूमिं सतां
[संप्राप्ता कविता लता परिणता सैवेयमुज्जृम्भते ।

त्वत्कर्णेऽपि चिराय यत्किसलयं सूक्तापदेशं शिरः-
कम्पभ्रंशितपारिजातकलिकागुच्छे विधत्ते पदम् ॥

[पुनर्विभाष्य] मम पुनः कविकमलसञ्चानि मुनो वल्मीकज-
न्मनि मनः कौतुकितं यस्यैकमपि वदनारविन्दमासाद्य चतु-
र्मुखकमलवनविहारविनोदमनुभवति भारती नाम राजहंसी
नटः । एवमेतत् । त्रिभुवनाभोगेऽपि हि ।

भास्वद्वंशावतंसकीर्तिरमणीरङ्गप्रसङ्गस्वनद्
वादित्वप्रथमध्वनिर्विजयते वल्मीकजन्मा मुनिः ।
पीत्वा यद्वदनेन्दुमण्डलगलत्काव्यामृताब्धेः किम-
प्याकल्पं कविनूतनाम्बुदमयी कादम्बिनी वर्षति ॥

[विमृश्य] मम तु रामचन्द्र एव निर्भरमानन्दितोऽयं चि-
त्तचकीरः । यत्कीर्तिचन्द्रिकाबुम्बितोऽयं वाल्मीकीरपि सार-
स्वतसागरः समुल्ललास ।

सूत्रधारः । युक्तमिदम् ।

चन्द्रे च रामचन्द्रे च नारीनां च दृगञ्चले ।
नीलोत्पलसुहृत्कान्तौ कस्य नामोदते मनः ॥

अपिच । भ्रष्टिति जगतीमागच्छन्त्याः पितामहविष्टपान्-
महति पथि यो देव्या वाचः श्रमः समजायत ।
अपि कथमसौ मुञ्चेदेनं न चेदवगाहते
रघुपतिगुणग्रामज्ञाघासुधामयदीर्घिकाम् ॥

नटः । कथं पुनरमी कवयः सर्वे रामचन्द्रमेव वर्णयन्ति ।
सूत्रधारः । नायं कवीनां दोषः । यतः

स्वसूक्तीनां पात्रं रघुतिलकमेकं कलयतां
कवीनां को दोषः स तु गुणगणानामवगुणः
यदेतैर्निःशेषैरपरगुणलुब्धैरिव जग-
त्यसावेकश्चक्रे सततसुखसंवासवसतिः

अपिच भीः ।

बीजं यस्य चिरार्जितं सुचरितं प्रज्ञा नवीनोऽङ्कुरः
काण्डः पण्डितमण्डलीपरिचयः काव्यं नवः पल्लवः ।
कीर्तिः पुष्पपरम्परा परिणतः सोऽयं कवित्वद्रुमः
किं वन्ध्याः क्रियते विना रघुकुलोत्तंसप्रशंसाफलम् ॥

नटः । कः पुनरस्य कविः ।

सूत्रधारः । [सप्रणयकोपम्]

विलासो यद्वाचामसमरसनिष्यन्दमधुरः
कुरङ्गाक्षीविम्बाधरमधुरभावं गमयति ।
कवीन्द्रः कौण्डिन्यः स तव जयदेवः अवण्यो-
रयासीदातिथ्यं न किमिह महादेवतनयः ॥

अपिच । लक्ष्मणस्त्रेयं यस्यास्य सुमित्राकुक्षिजन्मनः ।

रामचन्द्रपदाश्लोके भ्रमद् भृङ्गायते मनः ॥

नटः । कथमविदितचन्द्रमसश्चकोरकिशोरकस्य चरितम्-

नुसृताऽस्मि । तेन हि मम हस्ते निजनाटकमर्पयित्वेदमुक्तो-
ऽस्मि रक्षणीयमिदं सूक्तिरत्न चोरिभ्य इति । स च मया सवि-
नयमिदमुक्तः ।

कर्णे निधाय च पिधाय च कण्ठपीठे
धृत्वा च मूर्धनि नते हृदये च कृत्वा ।
चोरापहारचकितेन चिरं मयेष
त्वत्सूक्तिमीत्तिकगणः परिरक्षणीयः ॥

सूत्रधारः । केयमलीकशङ्का तस्य कवेः ।

सुललितवदनामुदारवृत्तां
कृतिमथवा युवतिं परस्य हृत्वा ।
तटमपि परमर्णवस्य गत्वा वद
कतरः सुखभाजनं जनः स्यात् ॥

नटः । एवमेतत् । नन्वयं प्रमाणप्रवीणाऽपि श्रूयते । तदिह
चन्द्रिकाचण्डातपयोरिव कवितातार्किकत्वयोरैकाधिकरणता-
मालोच्य विस्मिताऽस्मि ।

सूत्रधारः । क इह विस्मयः ।

देषां कोमलकाव्यकौशलकलालीलावती भारती
तेषां कर्कशतर्कवक्रवचनोद्गारेऽपि किं हीयते ।
यैः कान्ताकुचमण्डले कररुहाः सानन्दमारोपिता-
स्तैः किं मत्तकरीन्द्रकुम्भशिखरे नारोपणीयाः शराः ॥

नटः । अपि नाम स्वयमेव कविताकोविदाः पारिषदा
अस्य सूक्तिभिविनोदिष्यन्ते ?

सूत्रधारः । नन्वनेनैवोक्तम् ।

अपि सुदमुपयान्तो वाग्विलासैः स्वकीयैः

परभणितिषु तोषं यांन्ति सन्तः कियन्तः ।

निजघनमकरन्दस्रन्दपूर्णलवालः

कलशसलिलसेकं नेहते किं रसालः ? ॥

नटः । अहो ! अस्य कवेः सूक्तीनां सरलता कोमलता च ।

सूत्रधारः । क्वचिद्वक्रता कठिनता च ।

नटः । कथमेते अपि रमणीये ?

सूत्रधारः । कथं किम् ।

नित्यन्ते यदि नाम मन्दमतिभिर्वक्राः कवीनां गिरः

स्तूयन्ते नच नीरसैर्मृगदृशां वक्राः कटाक्षच्छटाः ।

तद्वैदग्ध्यवतां सतामपि मनः किं नेहते वक्रतां

धत्ते किं न हरः किरीटशिखरे वक्रां कलामैन्दवीम् ॥

अपिच । अमृतजलधेः पार्यंपार्यं पयांसि पयोधरः

किरति करकास्ताराकारा यदि स्फटिकावनी ।

तदिह तुलनामानीयन्ते क्षणं कठिनाः पुनः

सततममृतस्रन्दोद्गारा गिरः प्रतिभावताम् ॥

नटः । नूनमस्य कवेः किमपि कीतुकप्रमोदमैदुरमन्तः
करणं यदेवंविधाः सरसशीतलाः सूक्तयः समुल्लसन्ति ।

सूत्रधारः । उचितमिदम् ।

{ यस्याश्चोरश्चिकुरनिकरः कर्णपूरो मयूरो-
भासो हासः कविकुलगुरुः कालिदासो विलासः ।
हर्षो हर्षो हृदयवसतिः पञ्चबाणस्तु बाणः
केषां नैषा कथय कविताकामिनी कौतुकाय ॥

अपिच

{ न ब्रह्मविद्या न च राजलक्ष्मीस्तथा यतेयं कविता कवीनाम् ।
लोकीत्तरे पुंसि निवेश्यमाना पुत्रीव हर्षं हृदये करोति ॥

[नेपथ्ये] साधु भोः ! कुशीलवकुलीत्तंस ! साधु—

सूत्रधारः । कथमयं भगवतो याज्ञवल्क्यस्य प्रियोऽन्तेवासी
दालभ्यायन इत एवाभिर्वर्तते । तदसमानवलोकनीयचतुर्थ-
वर्णस्य पुरतःस्थातुमनुचितमस्माकम् । तदेहि परतो गच्छाव
इति निष्क्रान्तौ ।

॥ प्रस्तावना ॥

—२०२—

प्रविश्य दालभ्यायनः । [तमेव श्लोकं पठित्वा साकूतम्]
साधूक्तमनेन । तथाहि । भूपतिरयं जनकोऽपि सकललोक-
लोचनारविन्दमार्त्तगण्डे क्वचिदपि पुरुषप्रकाण्डे निजां कन्यां
समर्पयितुकामोऽस्मद्गुरुपदिष्टायां ब्रह्मविद्यायां कुलक्रमाग-
तायां राज्यलक्ष्म्यां च शिथिलादरः संवृत्तः । [पुनः कर्णं दत्वा]
कथमयमाकाशे वीणाध्वनिः श्रूयते ? तन्नूनमस्मद्गुरुमभ्याग-

च्छता संभोरसंवट्टनकलक्कणद्वल्लकीशुणेन देवप्रिणा नारदेन
भवितव्यम् । [विलोक्य] कथं ध्वनिसादृश्येन प्रतारिताऽस्मि ।
नन्वयं गगनतलावलम्बिनोर्मधुकरयोरेव ध्वनिराकर्ण्यते । [पुनः
कर्णं दत्त्वा सहर्षविस्मयम्] अहे! भगवतो योगीश्वरस्य प्रसाद-
महिमा येनाहमेवंविधानामपि वचनावबोधमधुरां सिद्धिमा-
सादितवानस्मि । तदाकर्णयामि किमेतांवाल्पतः । [कर्णं दत्त्वा]

एकः किमाह ?—सखि कलालाप ! कुत आगताऽसि ?

अपरः किमाह ?—वयस्य मधुरप्रिय ! सन्ततविकस्वराच्च-
न्द्रमौलिमन्दाकिनीकुमुदकाननात् । अहे! अनयोश्चतुरालाप
पेगलता रुचिरनामधेयता च । [पुनः कर्णं दत्त्वा]

किमाह मधुरप्रियः ? अस्ति नवीनः कोऽपि वृत्तान्तः ?

किमाह कलालापः ? अस्ति ; अचिरमेव कदापि खल-
वलिनन्दनो बाणासुरः कमलमालया भगवन्तमिन्दुमौलि-
मभ्यर्च्य स्तुतिनयमिदमूचिवान् । यत् किल भगवन् !

कैलासाधिकसारं किमस्ति वस्तु महोत्तले ।

यस्मिन् सफलतामेति मम दोर्दण्डमण्डलम् ॥

ततश्च विहसेदमाह च भगवानिन्दुमौलिः ।

अस्ति मे कार्मुकं दिव्यं न्यस्तं जनकभूभुजि ।

यस्य बाणानले तिस्रः पुरः प्राप्ताः पतङ्गताम् ॥

तदाकर्ण्य च तत् कार्मुकं विलोकयितुं स तत्र गतः ।

अहमिहागतः । कुतः पुनस्तुमिह कथय कौटुम्भी वा तत्र
नवीनो वृत्तान्त इति ।

दाल्भ्यायनः । किमाह मधुरप्रियः । अहमागताऽस्मि
नन्दनवनात् । अथच तत्र मया लङ्केश्वरानुचरस्य गर्जितमा-
कर्णितम् । आः कथं रे ! नन्दनवनस्य रक्षिणेऽनर्चितचन्द्रचूड-
एव निशाचरचक्रवर्तिनि लूनसकलप्रसूनं नन्दनवनमिति । तत-
स्तैरिदमुक्तो निशाचरः । क्षन्तव्यमेतत् । अद्य हि जनकराज-
कन्यकावीरस्वयंवरविलोकनकुतुकितसकलसुरलोकविमानम-
ण्डनाय महान् कुसुमोपयोगः । तदाकर्ण्य चेममेव वृत्तान्त-
मुपायनीकरोमि लङ्केश्वरसेयति प्रचलिता निशाचरः । अह-
मपि कौतुकादिहागताऽस्मि ।

दाल्भ्यायनः । [सन्निधादम्] अहो महाननर्थाङ्गुरेङ्गिदे-
यदयं बाणरात्रणयोः कर्णान्तिकमपि विश्रान्तः सीतास्वयंवर-
वृत्तान्तः । अथवा अलमतिकातरण्या । भ्रमरोपिता अपि
भ्रमरोक्तयः सम्भवन्ति । [विस्मयः] कुतो वा भ्रमरसंभावना ?

मकरन्दरसप्रन्दसुन्दरोत्तारधारिणी ।

यत्रणानन्दिनायितो बन्दिनाविव राजतः ॥

[नेपथ्ये] साधु भगवन् ! विज्ञातं बन्दिनाविव खल्वावां ना-
नादिगन्तसमागतनृपतिचक्रवर्णनाय जनकेन समादिष्टौ ।

दाल्भ्यायनः । अहो ! पुण्यचरण्यायो यदिदं भ्रमरद्वयं प्रति
मयोक्तं बन्दिद्वयं प्रति फलितं वचः । भवतु तदिदं भ्रमर-
वृत्तान्तमक्षरुरवे निवेदयामीति निष्क्रान्तः ।

॥ इति विष्कम्भकः ॥

ततः प्रविशति बन्दिद्वयम्—

एकः । वयस्स मञ्जीरअ पेक्क पेक्क गइंददसणसिणिहस-
लाआसहस्सणिन्निहेसु मंचएसु आसीणा इमेकुङ्कुमकअङ्ग-
राआ राआणे अमलफडिअपासाअसिहरासङ्गिणा कणअसिंहा
विअरेहन्ति । अमुद्धदुवसाअरलहरिसिहरावलम्बिणे अभि-
णवुग्गमन्तणिसाअरविम्बप्रडिविम्बा विअ सोहन्ति* ।

मञ्जीरकः । सखे नूपुरक! पश्य पश्य ।

स्वां स्वां दिशं श्रितवतां निवहेन राज्ञां
मञ्जावलीवलयमाकलितं विभाति ।
सीतास्वयंवरविलोकनकीतुकेन
पुञ्जीकृताकृति दिशामिव चक्रवालम् ॥

अपिच । नटति नरकराग्रव्यग्रसूत्राग्रलग्न-
द्विपदशनशलाकामञ्चपाञ्चालिकेयम् ।
त्रिपुरमथनचापारोपणेत्कण्ठिताना-
मतिरभसवतीव क्ष्माभृतां चित्तवृत्तिः ॥

नूपुरकः । वयस्स मञ्जीरअ कोइमो सीदाकरग्गहवास
नावसन्तलद्धीविलसन्तपुलअमुडलजालमण्डिदं णिअभुअमह-

*वयस्य मञ्जीरक ! पश्य पश्य गजेन्द्रदशनस्त्रिगुणशलाकासहस्रनिर्मितेषु मञ्जे-
ष्वासीना इमे कुङ्कुमकृताङ्गरागा राज्ञानीऽमलस्फटिकप्रासादशिखरासङ्गिनः कनक-
सिंहा इव राजन्ते । अमुग्धदुग्धसागरलहरीशिखरावलम्बिनीऽभिनवीकृच्छ्रत्रि-
शाकरविम्बप्रतिविम्बा इव शीभन्ते ।

आरसाहिजुअलं पुलोवन्तो चिठ्ठदि* ।

मञ्जीरकः । स एष निजयशःपरिमलप्रमोदितचारणचञ्च-
रीकचयकोलाहलमुखरितदिक्चक्रवालक्ष्मापालकुन्तलाल-
ङ्कारो मल्लिकापीडो नाम ।

नूपुरकः । इमो उण कदमो जो किल दूरावसारिअकडअ-
प्पअडिअधणुगुणकिणकिसणलेहामण्डले भुअदण्डे पुलो-
वन्तो चिठ्ठदि† ।

मञ्जीरकः । सोऽयं कुबेरदिगङ्गनाललाटतटविलासल-
म्पटः काश्मीरतिलकः ।

नूपुरकः । इमो उण को निअपडावदिणअरुगुगमपुव्व-
गिरिसिहरसहअरं दखिखणभुअदण्डमुन्नमिअ वट्ठदि‡ ।

मञ्जीरकः । स एष निजप्रतापप्रभापटलपिञ्जरितमलया-
चलनितम्बतटः काञ्चीमण्डनो वारमाणिक्यनामा नृपतिः ।

नूपुरकः । को इमो हरसुलसन्तपुलअविसंठलकपीलत्थल-
चलकुण्डलसरिसनिवेसणावदेसेण पअडिअहरसरासणकस्स-
जरमनोरहो रेहदि॥ ।

*वयस्य मञ्जीरक ! कोऽयं सीताकरग्रहवासनावसन्तलक्ष्मीविलसत्पुञ्जकमुकुल-
जालमण्डितं निजभुजसहकारशायियुगलं विलोकयन् तिष्ठति ?

†अयं पुनः कतमो यः किल दूरावसारितकटकप्रकटितधनुर्गुणकिणकषण-
लेखामण्डले भुजदण्डे विलोकयन् तिष्ठति ?

‡ अयं पुनः को निजप्रतापदिनकरीडमपूर्वगिरिशिखरसहचरन् दक्षिणभुजदण्ड-
मुन्नमय्य वर्तते ?

॥कोऽयं हर्षोल्लासत्पुलकविसंशुलकपीलस्थलचलितकुण्डलसदृशनिवेशनापदेशेन
प्रकटितहरशरासनकर्णपूरमनोरथो राजते ?

मञ्जीरकः । सोऽयमसमरणमहार्णवैकमवरो मत्स्यराजः ।

नूपुरकः । इमो उण को अभलमलयजरसधवलिअभुअद-
ण्डविडम्बिअभुअगरायसिरी सिरीसकुसुमसुउमारं माररिपु
सराअणं कलअन्तो विष्फुरदिः ।

मञ्जीरकः । स एष विमलमुक्तावलीविराजमानवक्षस्तट-
तुङ्गभुजङ्गतरङ्गः सिन्धुराजः । तदलमनेन प्रकृतं तावदुपक्र-
मामहे । [परिक्रम्य उच्चैः] अहो ! राजान आकर्णयत
आकर्णयत ।

आकर्णन्तं त्रिपुरमथनोद्दण्डकोदण्डनडां
मौर्वीमुर्वीवल्यतिलकः कोऽपि यः कर्षतोह ।
तस्यायान्ती परिसरभुवं राजपुत्री भवित्री
कूजत्काञ्चीमुखरजघना श्रोत्रनेत्रोत्सवाय ॥

[पुनः सकौतुकम्] सखे !—पश्यताममी ।

कामारिकार्मुकविकर्षणकौतुकोर्मि-
रोमाञ्चितद्विगुणपीवरबाहुदण्डाः ।
सीताकरग्रहमिलत्कुतुकातिमात्र-
विस्तीर्यमाणहृदयाः परितो नरेन्द्राः ॥

[पुनः सहर्षम्] अये ! कथमुच्चलितमेव समसमयसंचर-
णमिलत्कपोलतलसंघट्टमसृणरणन्मणिकुण्डलेन राजमण्ड-
लेन ।

* अयं पुनः कोऽभलमलयजरसधवलितनिजभुजदण्डविडम्बितभुजङ्गराजयोः
शिरिषकुसुमसुकुमारं माररिपुशराशनं कलयन् विष्फुरति ?

नूपुरकः । पुलोवेहि पुलोवेहि इमाणं अस्सीससंघट्टन्त-
केयूरसमुच्चलन्तकणअकणमिसेण पआबागिगणो विस्फुलि-
ङ्गा विअदीसन्ति * ।

मञ्जीरकः । [विहस]—

पश्य पश्य सुभटैः स्फुटभावं
भक्तिरेव गमिता न तु शक्तिः ॥
अञ्जलिर्विरचितो न तु मुष्टिः-
मौलिरेव नमितो न तु चापः ।

नूपुरकः । कहं आरम्भरमणिज्जो जेव्व इमाणं संरम्भो † ।

मञ्जीरकः । [सविषादम्]

आहोपात् परतोऽप्यमी नृपतयः सर्वे समभ्यागताः
कान्येयं कलधीतकोमलरुचिः किर्तिश्च लाभास्पदम् ।
नाकृष्टं न च टात्कृतं न नमितं स्थानाच्च न त्याजितं
केनापीदमहो धनुः किमधुना निर्वीरमुर्वीतलम् ॥

नेपथ्ये । आः कोऽयमलीकवैतालिको धनुर्मात्रकेऽपि
नमयितव्ये निर्वीरमुर्वीतलमुपदिशति ?

नूपुरकः । वअस्स कस्स इमो महीअलचलन्तराहुरहचक्र-
वककसो कण्डधुणो सुणीअदि ‡ ।

* विलीकय विलीकय एषामन्योन्यसंघट्टमानकेयूरसमुच्चलत्कनककणमिसेण प्रता-
पार्थविस्फुलिङ्गा इव दृश्यन्ते ?

† कथमारम्भरमणीय एवैतेषां संरम्भः ?

‡ वयस्य ! कस्यायं महीतलचलदाहुरथरवकर्कशः कण्ठध्वनिः श्रूयते ?

मञ्जीरकः । मयाप्ययमपरिचितः । तदेनं पृच्छामि ता-
वत् [परिक्रम्य] अहो ! कः खलु भवान् यः सकलदेश-
दर्शिना ममापि न विख्यातः ?

[प्रविश्य] पुरुषः । [साटोपं परिक्रम्य, सक्रोधम्] आः प.प. !
वैतालिकापसद ! कतिपयग्रामटिकापर्यटनदुर्विदग्ध ! कथं
मामपि दश इत्यधीक्षे [स्वगतं] कथं संवरणीयं विवरितु-
मुपक्रान्तोऽस्मि । भवतु इदमेव तावत् निर्व्याहयामि । कथं
मामपि दशदिग्विलासिनीकर्णपूरीकृतक्रीर्त्तिपल्लवं त्रिभुवन-
वीरनामधेयं कूपमण्डूक इव सागरमविख्यातमपदिशसि ।
तत् कथय क्व तावत् कर्णान्तनिशमयगुणं कन्यारत्नं का-
र्मुकं च ।

मञ्जीरकः । इदं तावत् कार्मुकं कन्या तु चरमं लोचन-पथ-
मवतरिष्यति ।

पुरुषः । [ससंरम्भम्] विड् मूर्ख ! कथं रे राशिनक्षत्र-
पाठकानां गोष्ठौ न दृष्टवानसि । तेऽपि कन्यामेव प्रथमं
प्रकटयन्ति चरमं धनुः ।

मञ्जीरकः । [स्वगतम्] कथमयं वाचाटतां प्रकटयति ।
भवतु । अनयैव तावदेनं निवारयामि । [प्रकाशम्] अये !
एतावति वीरमण्डले भवानेव न क्षत्रविद्या-कुशलः ।

पुरुषः । [सक्रोधम्] आः कथं रे ! अहमेव क्षत्रविद्या-
यामकुशलः ।

मञ्जीरकः । तत् कथं कार्मुकमन्तरेणैव कन्याविलोक-
नायोत्कण्ठसे ?

पुरुषः [साटोपं, परिक्रम्य] कथं ममापि चापारोपणे
संशयः ।

मञ्जीरकः । अथ किम् ?

पुरुषः । तदेव ममाभिसंभाव्यते ।

यदि—विनैवाभोवाहं बहुलरुचिलिप्ताम्बरतलात्
तडिल्लेखा हेमद्युतिविततिरम्या विलसति ।

यदि वा—विनैव स्वर्गङ्गां नभसि रभसोन्मुद्रशफरी-
परीवर्त्तैः साकं स्फुरति नवनीलोत्पलवनम् ॥

[विलोक्य सविषादम्] कथमस्मत्प्रतिज्ञाभङ्गाय विपरीतं
सृष्टिनैपुणं प्रणीतवान् विधिः । नन्विदं तथैव पश्यामि ।
[विस्मय] अथवा क एष विधिरपि महिरोधाय ।

मयि क्षीरोदन्वन्निभृतसुरजिन्नाभिनलिनीं
निजक्रीडावापोजलवामलिनीं कर्तुमनसि ।
पदभ्रंशाशङ्की मधुरमधुरालापचतुरै-
श्वतुर्भिः स्वैर्वत्तैरनुनयपरोऽभूदयमपि ॥

[पुनर्निपुणं निरूप्य] अये! सादृश्येन प्रतारितोऽस्मि
तडिल्लेखा नेयं विलसति परं सौधशिखरे
वसन्त्याः कसपाश्चित् कनकरुचिरा गा

अपौदं नोन्मज्जत् कुवलयवनं मीनतरलं
परं तस्या एव स्फुरति नयनालीकललितम् ॥

[विभाव्य] नूनं तदेव सीताभिधानं कन्यारत्नम् । पुनः
सहर्षम् ।

राजीव! जीवसि मुधा न सुधाकरत्व-
तस्याः समः पदनखस्य कृता मुखस्य ।
अग्रे दृशो मृगदृशः कतमः कुरङ्ग-
स्तत् खञ्जन! त्वमपि किं जनरञ्जनाय ॥

पुनः सरभसम्]

कदली कदली करभः करभः करिराजकरः करिराजकरः ।
भुवनत्रितयेऽपि विभतिं तुलामिदमूरुयुगं न चमूरुदृशः ॥

मञ्जीरकः । सखे नूपुरक ! किमेतत् कस्याश्चिदपि
हस्तादादाय सानन्दमालोकयत्यन्तःपुरिका जनः ।

नूपुरकः । अहमेरिसं सम्भावेमि जं किर गुरुभवणादे
आगदाए चन्दणिआए समप्पिदं चित्तपडं पुलो वेदित्ति* ।

मञ्जीरकः । स त्वया दृष्टश्चित्रपटः ।

नूपुरकः । भट्टदारिआ दाव अण्णच्च कोवि खीलुप्पल-

दामसामलओ कुसुमसरसरिसरूओ कुण्डलोकिदहरचावे
चक्रवट्टिकुमारो * ।

मञ्जीरकः । अहह मुग्धः खल्वबलाजनः । यदेवमपि कठोर
प्रतिज्ञे राजनि किशोरवयसं जामातर माशंसति । सखे !
जानासि केन लिखितं चित्रमिति ?

नूपुरकः । जाणामि । भहेसिणी जखवक्कसा दुहिअए
धम्मआरिणीए† ।

मञ्जीरकः । [सहर्षम्] इदानीमुद्भिन्नी मम मनोरथाङ्कुरः ।
देवी हि मैत्रेयी सिद्धयोगिनी कालत्रयदर्शिनी सा नालीक-
मालिखति ।

नूपुरकः । सच्चं सम्भावीअदि जइ इमो जरठङ्गो इटो
ओसरदि‡ ।

मञ्जीरकः । आः कीऽयं किमिदमेनमपसारयाभि । अये !
किमितस्ततो विलोकयसे ? नन्विदं शाश्वतं धनु स्तदिहैव
दीयतां दृष्टिः ।

पुरुषः । आः किमुच्यते दृष्टिरिति ? नन्वियं मुष्टिरपि
दीयते [परिक्रम्य, शेखरभ्रंशमभिनीय, सविषादं] विलो-
कयति ।

* भट्टदारिका तावत् अन्यश्च कीऽपि नीलीत्पलदामश्यामलः ।

कुसुमसरसदृशरूपः कुण्डलीकृतहरचापचक्रवर्त्तिकुमारः ।

† जानामि सहर्षं जैनकस्य दुहित्वा धर्मेचारिण्या ।

‡ सच्चं सम्भाव्यते यदीयं जरठाङ्ग इतीऽपसरति ।

मञ्जीरकः । अये लङ्केश ! विस्त्रस्तशेखरालोकनेन ते ।
समयो याति तत् तूर्णं गृहाण हरकार्मुकम् ॥

पुरुषः । [स्वगतं] कथमनेन विदितोऽस्मि [विमृश्य] अथवा
वृणाचरन्यायगतं शब्दसादृश्यमेतत् । [प्रकाशं ससंरम्भम्]

सावलेपकमनीयमुदसा
क्रीडयैव विनिवध्य च मौर्वीम् ।
कृष्टमेव हरकार्मुकमेतद्
दृश्यमत्र सुदृशो हृदयं च ॥

[धनुषि हस्तमर्पयित्वा, स्वगतं] कथं न चलत्यपि । भवतु
[प्रकाशम्] अये धनुरिति वक्रः पन्थाः । तत् सरलेन कर-
वालधारापद्मेन सीता मानयामि ।

मञ्जीरकः । कथमतिप्रगल्भसे ? न विलोकयसि ?

रोधारुणीकृतविलोचनकान्तिभिन्न-
भ्रूभङ्गभीमघटितभ्र कुटीविटङ्कम् ।
उत्खातलोलकरवाललताकराल-
दोर्दण्डचण्डचरितं नरवीरचक्रम् ॥

पुरुषः । [कृपाणमुद्यम्य, परितो विलोक्य] पश्यत पश्यत ।

निर्भिन्नवैरिक्करिकुम्भतटीविमुक्त-
मुक्ताफलप्रकरतारकिताम्बरश्रीः ।
यः कालरात्रिरिव भाति रश्मि स एष
रे रे नृपा मम कृपाकृपाणः कृपाणः ॥

[आकाशे कणं दत्वा] किं ब्रूय ?

एकः कथं बहुतरैः सुभटैः करोमि

संग्रामडम्बरमिति त्यज रे ! विषादम् ।

• यं मन्यसे सुलभमत्र सहैव तेन

चेतो निधेहि समरे सम-रेखयैव ॥

अहो दृष्टतामनुथकीटानाम् ! तदेतान् निजमूर्त्यै व ता-
वद् भीषयामि । [साटोपं] निष्क्रान्तः ।

[निपथो] मन्दाकिनीकनकपद्मविंशङ्कुराणां

किञ्चोद्यदिग्गजलसदृशनाङ्कुराणाम् ।

उन्मूलनैरलमनीयत शैशवं यै-

स्तेऽमी निजा मम भुजाः प्रकटीभवन्तु ॥

ततः प्रविशति निजरूपेण दशकण्ठः—

नूपुरकः । वञ्चस्स पेक्ख पेक्ख कोदूहलं जं एकस्स वि
माणस्स दसं मत्थञ्चाइं * ।

मञ्जीरकः । नैष मानुषो राक्षसराजः खल्वसौ दशकण्ठः ।

नूपुरकः । ता परित्ताअदु मं वञ्चस्सो णं रक्खस्समत्तो
जेव्व सम्महपडिदं माणुसं चव्वेइ किं उण रक्खस्सराओ ।

मञ्जीरकः । अलं कातरतया । सकलवीरवृन्दवन्द-
नीया हि वन्दिजातिः । तत् कथमस्मद्विधेषु सकलभुवनै-
कवीरो विपरीतं वर्तिष्यते दशकण्ठः ।

* वयस्य ! पश्य पश्य कौतूहलं यदेकस्याऽपि मानुषस्य दश मस्तकोनि ।

+ तत् परिचायस्व मां वयस्य ! नूनं राक्षसमात्र एव सम्मुखपतितं मानुषं
चर्वति किं पुनराक्षसराजः ।

नूपुरकः । [सहर्षम्] जदि एरिसं ता किंपि इमं
णीसङ्गा पुत्तिस्सम् । उपसृत्यं अये किंति एत्तिआइं मत्य-
आइं उव्वहीअन्ति किन्तिवा एकं रक्खिअ उण अअराइं
जत्तकुत्तवि ण णिक्खिअप्यन्ति * ।

रावणः । आः पाप कथमंस्थाने शिरस्केदवार्त्तयामङ्गल-
मावेदयसि तदेष वैतालिक इत्युपेक्ष्यः ।

मञ्जीरकः । [विहस्य] स्थाने शिरस्केदवार्त्ताऽपि भवता
मङ्गलाय ।

रावणः । अथ किं ननु रे !

विद्याधरप्रणयिनीकरपल्लवाग्र-
लीलाविमुक्तकुसुमप्रकरावकीर्णं ।
श्रीचन्द्रचूडचरणे च रणे च कामं
क्विवोऽपि मस्तकगणो मम मङ्गलाय ॥

नूपुरकः । जदि एरिसो तुमं ता किन्ति णिअरूअं
सङ्गाविअ चोराव्व पविट्ठोसि ॥

रावणः । धिङ् मुखं न जानासि रे !

ये चन्द्रचूडाचलचालनैक-
चातुर्यचिन्तामणयो भुजा मे ।

यदीदृशस्तर्हि किमप्येनं निःशङ्कः प्रजामामि । अये ! किमिति इयन्ति
स्मृतानि उच्यन्ते किमिति वा एकं रक्षित्वाऽपराणि यत्र कुत्र चिन्नं निक्षिप्यन्ते ।

यदीदृशस्त्वं तर्हि किमिति निजरूपं संगीपा इव प्रविष्टोऽसि ?

तैरेव भूयिष्ठतरैः प्रवृत्त-
आपाधिरोपाय कथं न लज्जे ॥

तत् कथय कुत्र जानकीति ?
मञ्जीरकः [सविष्टादम्]

यस्यैः स्वयं कुलगुरुः किल याज्ञवल्कर-
स्तातः स एष जनकी जननी धरित्री ।
सापि त्वमद्य वत ! दुर्विधिशैशवेन
वत्से ! निशाचरकराङ्गगता भवित्री ॥

नूपुरकः [अपवार्य] अलं तावेण कहां एत्ति अमेत्तन्नि
वीरमण्डले कोवि एत्थि जो इमस्स हठपउत्तस्स पुरदो होदि* ।

मञ्जीरकः । कुपितस्य दशकण्ठस्य कः संमुखे भवति
क्षत्रियः ऋते सहस्रबाहोः कार्तवीर्यात् ?

नूपुरकः । [सहर्षम्] जीविदह्य पेह्य ए पत्तो सहस्स-
बाहुकिदवीरपुत्तो † ।

मञ्जीरकः । धिङ् मुखे ! जामदग्न्यकुठारधाराजलनि-
मग्नः क्व संप्रति कार्तवीर्यः ? तदूनमयं बाणासुरो भविष्यति ।
हन्त भोः तदिदमनर्थान्तरम् [विमृश्य] अथवा विषसा
विषमौषधं भविष्यति ।

*अलं तापेन कथमेतावन्मात्रे वीरमण्डले कोऽपि नास्ति योऽस्य हठप्रवृत्तस्य
पुरतो भवति ।

† जीविता स्मः । पश्य प्राप्तः सहस्रबाहुः कृतवीर्यपुत्रः ।

ततः प्रविशति बाणासुरः [परिक्रम्य साटोपम्]

क्रौंसासगैलशिखरादपि भूरिसारं

निःसीमभार मधुना धनुरिन्दुमौलेः ।

आलम्ब्य पुष्पसदृशं करपल्लवेन

स्फीतं भुजद्रुमवनं सफलं करोमि ॥

रावणः । अनाकर्णितकेन । कथमद्यापि नानीयते
ज्ञानकी ?

बाणः । [विलोक्य, स्वगतम्] कथमिह दशकण्ठोऽपि ।
प्रकाशम् । अहो ! एतावति वीरलोके न केनापि
तावदारोपितमैश्वरं धनुः ।

नूपुरकः । नारोपणीयं च

रावणः । कथमद्यापि नानीयते सीता ? तदयं चन्द्रहास
एव मे बलादानयति ।

बाणः । [विहस्य] यदीदृशं वीरडम्बरं तत् किमारोप्यैव
हरकामुर्कं नानीयते सीता ?

रावणः । आः कीऽयमलीकषण्डितः ?

उद्दण्डचण्डिमलसङ्गुजदण्डखण्ड-

हेलाचलाचलहराचलचारुकीर्तः ।

कीदृग्यशस्तुलितबालमृणालकाण्ड-

कीदण्डकर्षणकदर्थनयानया मे ॥

बाणः । सीऽयमशक्तिप्रकारः ।

रावणः । आः ! कथं दशमुखस्याप्यशक्तिसंभावेना ?

बाणः । [विहस्य] अये ! बहुमुखता नाम बहुप्रलापितायाः कारणं, विक्रमस्य बहुबाहुतैव ।

रावणः । आः कथं रे ! पलालभारनिःसारिण भुजभारिण वीरमन्योऽसि ।

बाणः । [सक्रोधम्] अये ! समरकलाकुण्ड दशकुण्ड ! ममाऽपि भुजभारं निःसारं व्यपदिशसि । न जानासि किं यतोऽत्रैव—

पितुः पादाभोजप्रणतिरभसोक्लितहृदयः
प्रयातः पातालं न कतिकतिवारानकरवम् ।
सहस्रे बाहूनां क्षितिबलयमासजा सकलं
जगद्धारोद्भिलां फणफलकमालां फणिपतेः ॥

रावणः । अरे ! चलितनयवृत्तिरसि, यदलीकविक्रमवर्णनया सत्यविक्रमस्य मे पुरतः स्वात्मानं विडम्बयसि ।

बाणः । कथं त्वमेव सत्यविक्रमः ?

रावणः । अथ किम् ?

दोष्णां न मे विदितवानसि वीरलक्ष्मी-
प्रासादविभ्रमवती पदवीं गरिष्ठाम् ।
ये चन्द्रशेखरगिरी करपल्लवाङ्ग-
पर्यङ्कशायिनि दधुः कलशप्रतिष्ठान् ॥

बाणः । अलमलीकवाग्विग्रहेण तदिदं धनुरावयोस्तार-
तम्यं निरूपयिष्यति ।

मञ्जीरकः । अये बाणरावणौ ! किमिदं नरवीरैकसम-
र्पणीयस्मैतापरिणयमनोरथेन विफलमायास्यते चेतःपदवी ।

बाणः । किमेतावता ?

त्रिपुरमथनचापारीपणोत्कण्ठिताधी-
मम न जनकपुत्रीपाणिपद्मग्रहाय ।
अपितु बहुलबाहुव्यूहनिर्व्यूहमाला-
बलपरिमलहेलाताण्डवाडम्बराय ॥

रावणः । उन्मीलितेन शिखरेण हराचलस्य
प्रागेव मे भूजवनस्य क्षता परीक्षा ।
एषा विदेहतनयाकुचकुम्भकेलि-
कौतूहलाद्गिरिशकार्मुककर्मदीक्षा ।

[नेपथ्ये] असुरसुरनिशाचरोरगाणा-
मपि नरकिन्नरसिद्धचारणानाम् ।
नमयति यदि कोऽपि चापमेतन्-
मम दुहितुः स करग्रहं तनोतु ॥

रावणः । रे रे भुजाः कुरुत चन्द्रकलाकिरीट-
कोदण्डकर्षणयशोधवलां त्रिलोकीम् ।
अङ्गीकुरुध्वमचिराच्च विदेहपुत्री-
वक्षोजचन्दनरजःपरिधूसरत्वम् ॥

[धनुरालोक्य, स्वगतम्] अये! दुर्विगाहमिदं तदलमनेन ।

[प्रकाशम्] बाण! त्वमेव तावदग्रे धनुरारोपय । अस्माकमपि
नूतनागतत्वेन मान्द्योऽसि ।

बाणः । तथास्त्विति परिक्रामति ।

रावणः । [स्वगतम्] अरे हृदय! अलं कातरतया । अयं
तावत् कतरः कुण्ठीकृतदशकण्ठे शितिकण्ठकामुके ।

अन्योऽपि कोऽपि यदि चापमिमं विवृण्व
सीताकरग्रहविधिं विदधीत धीरः ।
लङ्कां नयामि च गिरानुनयामि चैनां
द्रागानयामि च वशे जनकेन्द्रपुत्रीम् ॥

मञ्जीरक! । सखे ! पश्य—

बाणस्य बाहुशिखरैः परिपीड्यमानं
नेदं धनुश्चलति किञ्चिदपीन्दुमौलेः ।
कामातुरस्य वचसामिव संविधानै-
रभ्यर्थितं प्रकृतिचारु मनः सतीनाम् ॥

रावणः । [सविषादमलङ्कृतम्] कथमियं सीतानुनयप्रत्य-
हपिशुनेन दुरूपश्रुतिः [प्रकाशम्] अये बाण! अपि नाम ते
पलालभारनिःसारी भुजभारः ।

बाणः । कथं भुजमण्डलमिदमालोकयन्नपि कटुभाषितां
न मुञ्चसि ?

रावणः । तत् किमनेन करिष्यसि ?

बाणः । यत् कृतं हैहयराजेन ।

रावणः । इदमसीते भुजवनं निजप्रतापानले निर्दहामि ।

बाणः । इदमहं त्वत्प्रतापानलमनेकरुचिरचापचुम्बित-
निजबाहुबलाहकनिर्मुक्तनाराचधारासारैः शमयामि ।

रावणः । रे ! बाण ! मुञ्च मयि बाणशतानि पञ्च
नन्वस्ति मे करतले करवालवल्ली ।

रे ! पञ्चबाण विवृणु त्वमपि स्वबाणान्
नन्वेति सा युवतिलोकललामवल्ली ॥

नूपुरकः । अये बाणरावणा, सद्यं जीव्य अप्पाणं वसन्ता
ण लज्जेथ* ।

रावणः । धिङ् मूर्ख ! कथमात्मैकश्लाघ्यो दशकण्ठः
ननु रे ?

मन्दोदरीकुटिलकीमलकेशभार-
मन्दारदाममकरन्दरसं पिबन्तः ।
वीणानिनादमधुरध्वनिमुद्गिरन्तो
मद्विक्रमं मधुकरा अपि कीर्तयन्ति ॥

बाणः । कथमयं सुरतरुकुसुमदामकमनीयकामिनीजनो-
पभोगसोभाग्यं विङ्म्वयति । तदिदानीम्—

अमी मे दीर्घण्डास्तुलितहरशैलैकशिखरा-
स्तुरासाहं साहंकृतिकरतलन्यस्तकुलिशम् ।

*अये ! बाणरावणौ स्वयमेवास्मानं वर्णयन्ती न लज्जेते ।

पराभूय खैरं विदशवनमुन्मूल्य सकलं
मम क्रीडीद्यानं सुरतरुमनोन्नं विदधतु ।

इति निष्क्रान्तः ।

रावणः । कथमयं निर्गतः ? अहं तु—

अनाहत्य हठात् सीतां नान्यतो गन्तुमुत्सहे ।

न शृणोमि यदि क्रूरमाक्रन्दमनुजीविनः ॥

मञ्जीरकः । वत्से जानकि ! अधुना देवेकरत्तणीयासि ।

रावणः । [कर्णं दत्वा] अये! कसयावमाक्रन्दः श्रूयते नभसि ?

[निपुणं निरूप्य] नूनमनेन कसचित् नाराचपीडितेन कठोर-
माक्रन्दता गगनपथचारिणा मारीचेन भवितव्यं, तदेनमाश्वा-
सयामि तावदिति निष्क्रान्तः ।

नूपुरकः । वअस्स दिट्ठिआ वअस्स विअ मुहादो
कुरङ्गी विअ इमस्स हत्थादो उव्वरिदा जाणई^० ।

मञ्जीरकः । सखे ! एवमेतत् तदेहि वृत्तान्तमिमं जनक-
राजस्य निवेद्यावः ॥ इति निष्क्रान्ताः सर्वे ।

॥ प्रथमोऽङ्कः ॥

॥अथ द्वितीयोऽङ्कः॥

॥ ततः प्रविशति तापसः ॥

तापसः । समन्तादवलोक्य । अहो अयमनेकशुकशाव-
कानुगमनिकामहरिस्ततावितानमनोरमारामरमणीयसंनिवे-
शप्रदेशः । नेपथ्याभिमुखमवलोक्य कथमयं भिक्षुः । भिक्षो
इतइतः ।

। [प्रविश्य] भिक्षुः । अपि कुसलं तापसस्य ?

तापसः । क्षेममस्माकं युष्माकं च कुसलम् ?

भिक्षुः । इदानीं विशेषतो भवद्दर्शनात् ।

तापसः । पुनः सप्रणयम् । ननु कीटवन्महीपर्यटनेन
आन्तो भवान् ! तदिह मिथिलायां पञ्चरात्रनिवासेन अमो-
ऽपनेतव्यः । प्रसङ्गादयं च राजा जनको द्रष्टव्यः ।

भिक्षुः । किमस्माकं निरीहाणां राजदर्शनेन ?

तापसः । नूनमयं ब्रह्मविद्याविनोदकुशलः खलु सीर-
ध्वजस्तेन द्रष्टुमुचित एव भवादृशम् ।

भिक्षुः । अये! राजापि ब्रह्मविद्यावानिति सत्यमेतत् ?

तापसः । भिक्षो ! सत्यमेतत् । देवस्य दश—इत्यर्द्धोक्ते
देवस्य शितिकण्ठस्थाज्ञा ।

भिक्षुः । [विहस्य] अलमपलापिन । विदितं मया
राक्षसः खलु भवान् ।

तापसः । तत् कथय विशब्धं की भवानिति ?

भिक्षुः । अहमपि भवादृश एव कीऽपि राक्षसः ।

तापसः । तदाकर्ण्यताम् । अहं हि सकलमन्त्रिमुकुट-
माल्येन माल्यधता प्रहितस्ताटकावनम् । आकर्णितं हि
तेन यत् किल कीऽपि कौशिकी नाम मुनीराजानमयोध्या-
पतिमेत्य स्वमखरक्षणाय तस्य रामनामानं तनयं सानुजं
याचितवान् । तेन चावश्यं माननीयो मुनिरिति निजनय-
नाभ्यामपि प्रियतमौ निजतनयौ तस्य समर्पितौ ।

भिक्षुः । ततस्ततः ।

तापसः । ततस्तेन मुनिना पारितोषिकं ताटङ्गयुगम-
र्पितं तस्य राज्ञः । उक्तं च राजन् ! दिव्यमिदं ताटङ्गयुगम् ।

तदिदं वीरसूकर्णनिवेशोचितमित्यसौ ।

अन्तःस्फुरन्ती रत्नानां वर्णमालिव शंसति ॥

तेन च कौशल्याकर्णयोर्निवेशनोयमिति । अनुमतं च
राज्ञा । राजकुमारद्वयानुगतेन निजाश्रमपदं प्रति गतं
च मुनिना ।

भिक्षुः । ततस्ततः ।

तापसः । तदिदमाकर्ण्य तत् ताटङ्गयुगं लङ्केश्वरज-
नन्या निकषाया एव कर्णोचितमिति विचिन्त्य तदाहरणाय

पूर्वमेव ताटकां प्रति निजानुचर एकः प्रस्थापितः । अधुना
च नूनं ताटकया तत् ताटङ्गयुगमाहतमिति विचार्य तदा-
नयनाय ताटकां प्रत्यहं प्रहितः ।

भिक्षुः । कथं पुनरिदं वृत्तान्ते जातमाकर्णितं माख्यवता ?

तापसः । वार्त्ता च कोतुक्रवती तिमला च विद्या

लोकोत्तरः परिमलश्च कुरङ्गनाभेः ।

तैलस्य बिन्दुरिव वारिणि दुर्निवार-

मेतत् त्वयं प्रसरति स्वयमेव भूमी ॥

विशेषतश्च बहुतरप्रणिधिप्रणिधायौ माख्यवान् ।

भिक्षुः । तत् कथं मिथिलोपवने भवान् ।

तापसः । आकर्णितं हि मया मिथिलामागतो लङ्केश्वर
इति । अतस्तद्विलोकनाय प्रथममिहागतोऽधुना च ताठका-
वनं यास्यामि । तत् कथय तावत् भवान् पुनः कतरः ?

भिक्षुः । अहमपि स एव यः प्रथमं ताटकां प्रति प्रहितो
मिथिलोपवनागमनकारणं समानमावयोः ।

तापसः । [सहर्षम्] तत् कथय तावत् तत् किं मताट-
ङ्गमधुना ताटकावनम् ।

भिक्षुः । सताटकमिति तावत् पृच्छ ?

तापसः । क्व पुनः सम्प्रति ताटका ?

भिक्षुः । पुरीं प्रविष्टा ।

तापसः । तत् किं दशरथस्य ?

भिक्षुः । नहि नद्यन्तकस्य ।

तापसः । केन पुनः प्रतिहारयितमन्तकपुरीप्रवेशे तस्याः ?

भिक्षुः । रामबाणेनैव ।

तापसः । क एष रामः ? [विमृश्य] नूनं स एव यः खलु,
दशरथकुमारयोरग्रजः । तत् कथय क पुनरधुना ताटकातनये ?

भिक्षुः । सुबाहुस्त्रावत् ताटकमेवानुगतः । मारीचोऽपि
शिशुक्रीडोचितरामनाराचपीडितो जीवन्मुक्त इव दूरं क्षिप्तः

तापसः । तत् कथमिदानीं न कथितं केनापि लङ्केश्वरस्य ?

भिक्षुः । कथितमेव किलेदमाक्रन्दता मारीचेन ।

तापसः । तत् कथं कुपितो न लङ्केश्वरः ?

भिक्षुः । सीताभिलाषशीतले लङ्केश्वरचेतसि नारूढ एव
कोपपरीतापः ।

तापसः । क पुनरधुना रामलक्ष्मणौ ?

भिक्षुः । श्रुतं मया कौशिकानुपदं तदाश्रमान् मिथिलां
प्रति प्रचलिताविति [विलोक्य, सत्रासम्] कथमिमौ तावित
एवाभिवर्त्तते तदस्य निगाचरवैरिणो रामस्य पुरतः स्थातुम-
नुचितमावयोरिति निष्क्रान्तौ ।

॥ विष्कम्भकः ॥

ततः प्रविशती रामलक्ष्मणौ ।

रामः । वत्स ! लक्ष्मण ! पश्य पश्यारामरामणीकम् ।

लक्ष्मणः । आर्य ! निसर्गरमणीयोऽयमारामः, अधुना तु
मधुमासावतारेण नितान्तरमणीयः ।

रामः [सहर्षम्] कथमवतीर्णैव मधुमा सलक्ष्मीः? [विमृश्य]
एवमेतत् । तथाहि—

इह मधुपवधूनां पीतमल्लीमधूनां
विलसति कमनीयः काकलीसंप्रदायः ।
इहं नटति सलीलं मञ्जरी वञ्जुलस्य
प्रतिपदमुपदिष्टां दक्षिणेनानिलेन ॥

अपिच—मलयशिखरादाकैलासं मनोभवशासनाद्
भुवनवलयं जेतुं वाञ्छन् वसन्तसमीरणः ।
विहितवसतिं कैलासाग्रे भुजङ्गधरं हरं
मनसि विमृशन् भीतः शङ्के प्रयाति शनैः शनैः ॥
लक्ष्मणः । आर्याहं त्वेवं तर्कयामि ।

पथिपथि लतालोलाक्षीभिः स्त्रवन्मधुसोकरं
कुसुमनिकरं वर्षन्तोभिः सहर्षमिवाचिंतितः ।
मधुकरवधूगीतासक्तं कुरङ्गकमास्थितः
प्रसरति वने मन्दं मन्दं वसन्तसमीरणः ॥

रामः । वत्सालमनेन । तद् यावदयं भगवान् विश्वामित्र-
स्तत्रभवतो याज्ञवल्क्यस्य समागमसुखमनुभवति तावत्तदीय-
सायन्तनदेवतार्चनोचितानि कुसुमान्यवचीयन्ताम् ।

लक्ष्मणः । बाढमिति लताविटपान्तरितः कुसुमायचक्रं
नाटयति ।

रामः । [दिलोक्य] कथमिदमितश्चण्डिकायतनम् । [अञ्जलिं
बद्धा] मातः !—

कलहतरङ्गिणि विकसन्नयनामृतीमिं सीकरिणि !

तरुणतुहिनकरचूडामणिरमणि ! त्वां नमस्यामि ॥

[पुनरन्यतो विलोक्य] अये! इयमसौ मदकलकलहंसोत्तंसि-
तसितसंरोजराजिराजिता सरसी सरसीकरोति मे चेतः ?
[पुनः सकौतुकम्] अये! कथमयं नलिनीवनविहारिणीं सह-
चरोमपि विहाय कलहंसपोतधूतविटपान्तरालमनुसरति !
[कर्णं दत्वा] अये! क एव मदकलकरिकनकमृङ्गलामणिरणि-
तानुकारी मनोहारी कोऽपि कलकलः समुल्लसति ? [विमृश्य]
नूनं राजहंससिञ्चितहारि मञ्जीरगुञ्जितमेतत् । तदवश-
मिह सलीलचलच्चरणरणमणिनूपुरया पुराङ्गनया कयाचन
चण्डिकायतनमागच्छन्त्या भवितव्यम् । तदलमस्माकमितोऽव-
लोकनेन । परस्त्रीति शङ्कापि सङ्कोचाय रघूणाम् ।

[ने पथे] भर्तृदारिके ! इतद्भूतः ।

रामः । कथमियं राजकुमारिका ? तदालोकयामि तावत् ।
[विलोक्य सहर्षकौतुकम्]

केयं श्यामोपलविरचितोल्लेखहेमैकरेखा-
लग्नेरङ्गैः कनककदलीकन्दलीगर्भगौरैः ।
हारिद्राम्बुद्रवसहचरं कान्तिपूरं वहङ्गिः
कामक्रीडाभवनवलभीदीपिकेवाविरस्ति ॥

ततः प्रविशति सीता सखी च ।

सीता । हला पेक्क पेक्क अज्ज इममुज्जाणं वसन्तसह-

अरेण सद्य' जेव्य मन्महेणालङ्घिदं विअ अतिमेत्तं रमणीज्जं
पडिहादि* ।

सखी । अनवद्याङ्गेवमेतत् ।

रामः । अये ! सर्वानवद्याङ्गीति वक्तव्यम् । नन्वसराः—

बन्धूकबन्धुरधरः सितकेतकात्रं
चक्षुर्मधूककलिकामधुरः कपीलः ।
दन्तावली विजितदाडिमबीजराजि-
रास्यं पुनर्विकचपङ्कजदत्तदासम् ॥

[पुनर्निर्वर्ण्य] अहो! सुग्धाया अप्यसराः प्रकृतिकमनीय-
यदार्थपरिशीलनीचित्यचातुरी ! तथाहि, इयं हि—

षदाभ्यामुन्निद्रामधरयति शोणाम्बुजरुचिं
कराभ्यामादत्ते नवकिसलयानामरुणताम् ।
प्रवालस्य च्छायां दशनवसनाग्रेण पिबति
स्मितज्योत्स्नापूरैरुपहसति कान्तिं हिमरुचेः ॥

सखी । भर्तृदारिके ! इदं तव चण्डिकायतनम् ।

सीता । [अञ्जलिं बद्ध्वा] देवि! ससहरमीलिदेहाङ्गधारिणि
त्रिहुअणघरसुआसिणि णमोणमो दे* ।

सखी । समुचितैव प्रणामपरिपाटी ।

*हला! पश्यपश्याद्यै तदुद्यानं वसन्तसङ्घचरेण स्वयमेव मन्मथेनालङ्घितमिवाति-
भावं रमणीयं प्रतिभाति ।

+देवि ! अङ्गधरमीलिदेहाङ्गधारिणि ! त्रिभुवनगङ्गसुवासिनि ! नमो नमस्ते ।

सीता । [सप्रणयकोपम्] अलमलीअजप्पिदेण* ।

सखी । [अञ्जलिं बद्धा]

कान्तमिन्दुमणिदामकीमले !

कीमलेन्दुमुकुटाङ्गशायिनि ! ।

इन्दुचारुमचिरेण विन्दता-

मिन्दुसुन्दरमुखी सखी मम ॥

रामः । अये ! कथमस्याः परिणयमनोरथप्रणयौ सखी-
जनः ? [विमृश्य] उचितमेतत् वयःसन्धौ खल्वियं वर्तते ।

तथाहि—अपक्रान्ते बाण्ये तरुणिमनि चागन्तुमनसि

प्रयाते मुग्धत्वे चतुरिमणि चाञ्छे षरसिके ।

न केनापि स्मृष्टं यदिह वयसा मर्म परमं

तदेतत् पञ्चेवोर्जयति वपुरिन्द्रीवरदृशः ॥

सखी । अयि देवि ! सत्वरं मे पूरय मनोरथं, यावदियं न
दुर्मनायते सखी ।

सीता । [सप्रणयकोपम्] किन्ति दुष्मणायिससम् †

लक्ष्मणः । अयि राजहंसकन्यके ! किमिति दुर्मनायसे ।

अयं ते चूतविटपान्तरितः कान्तः ।

सीता । हला कस्स इमो करिकलहकण्ठनिघ्घोसम-
हुरो कण्ठसहो सुणिअदि । ता निरुवेह्म ‡ ।

* अलमलीकजल्पितेन । † किमिति दुर्मनायिष्ये ?

‡ हला ! कस्यायं करिकलभकण्ठनिघ्घोषमधुरः कण्ठशब्दः श्रूयते ? तम्
निरूपयामः ।

रामः। [सविषादम्] कथमियमन्तरितैव लतया? लतां प्रति

स्तनविजितस्तबकश्रीरधराधरितप्रवालनवलक्ष्मीः।

अयि लतिके ! तिरयन्ती तरलदृशं नावलम्बसे लज्जाम् ॥

पुनः सहर्षम्—श्यामच्छवीनामियमन्तराले

प्रादुर्भवन्ती कदलीदलानाम्।

कलेव चान्द्री नवनोरदानां

चकोरवन् मां मुदितं करोति ॥

पुनः कदलीं प्रति—हे बालहेमलतिके ! भ्रुवमीहसे त्व

मूरुश्रियं कलयितुं तरलायताद्याः ।

एनां विलम्बय विलासवतीं चिरं हि

स्त्रीणां कलाः परिचिताः स्थिरतां प्रयान्ति ॥

सोता । हला की इमी कणअवसो सिंहण्डिपिच्छमण्डित-
कण्णपूरो मुदत्तणविमुक्कलोअणविआरो कुमारो दीसदि ।
इमं पेक्कन्तीए मह णिअवच्छम्मि विअ वच्छत्तणपच्छान्तिअं
हिअअं वट्टदि* ।

लक्ष्मणः। अये! केयमस्यां सुमित्रायामिव मे सुचिरप्रवृत्ता
वित्तवृत्तिः ?

* हला ! कीदृशं कनकवर्णः सिंहण्डिपिच्छमण्डितकर्णपूरो मुग्धत्वकिमुक्तलोच-
नप्रिकारः कुमारी दृश्यते ? इमं पश्यन्त्या मम निज-वत्स इव वात्सल्य-प्रचालितं
हृदयं वर्तते ।

सीता । हला इमं कुमारं पुलोश्मलीए मह वच्चा
उन्मिला चित्तमारुहदि * ।

सखी । [विहस्य] नूनमयं कस्य चिद् वत्सशब्दलाल-
नीयी भविष्यति । यं विलोकयन्त्या मे त्वमपि चित्तवृत्तिमा-
रोह्यसि । तत् पृच्छामि तावद् एनमिति [परिक्रम्य] अये
राजकुमार ! कः खलु भवान् यस्तुभेक एव सुगन्धतयाऽपरिशी-
लितास्त्रपि वनभूमिषु विहरसि ?

लक्ष्मणः । धिङ्मूर्खे ! कथं मामग्रजेन परिसरवर्तिना
रामचन्द्रेण नाथवन्तमप्येकाकिनमपदिशसि ?

सखी । [सहर्षम्] कुसुमितस्तदधुना मे मनोरथद्रुमः ।

सीता । हला किमेतत् अह्माणं ता एहि णिजघरं जेव्व
वज्जह्म† [इति किञ्चित् परिक्रम्य, पुनर्थावृत्य] हला एकं
विसुमरिदह्मि णं सी सहआरपादवी अबलीअणीओ जस्स
वासन्धोलदाए सहसङ्गमं अहिलसन्ति मह अम्माओ‡ [इत्युभे
परिक्रामतः]

रामः । [सहर्षम्]

मन्मनःकुमुदानन्दशरत्पार्वणशर्वरी ।

अहो ! इयमितो नूनं पूनरप्यभिवर्तते ॥

* इमं कुमारं विलोकयन्त्या मम वत्सीर्मिला चित्तमारोहति ।

† हला ! किमवाक्काकं ? तदेहि निजगृहमेव व्रजामः ।

‡ हला ! एकं विसृतास्मि ननु स सहकारपादपीऽवलोकनीयी यस्याः वासन्त्या
सतया सह सङ्गममभिलषन्ति ममाम्बाः ।

[निर्वण] बहत्सरा दृष्टिविकचमवनीलोत्पलतुला-

मखण्डसराभिख्यां वदनमिदमिन्दोः कलयति ।

कुचौ किञ्चिन्मीलत्कमलतुलनां कन्दलयत-

स्तमःशोभां त्रिवां चिकुरनिकुरम्बं हि कुरुते ॥

सखी । एष सहकारपादप इयञ्च वासन्ती लतेति तद-
न्तिकमनुसरतः ।

रामः । कथमिमे मे परिसरमनुसरतः ? तत् किञ्चिदपस-
रामि तावत् ।

सखी । [सहकारशाखां करे धृत्वा सकीतुकम्] हला-
पेक्क पेक्क इमेहिं नहसिहाविलिलिहिदेहिं कीमल दलेहिं
सम्भावी अदि जं किर इअं च्चलदा केणावि विद्वेण
णिअहत्थेण सम्भाविदेति । अहवा णिअचावलदासङ्गिदेण
सअं मम्महेणैवेति * ।

रामः । इत्थं सम्भावयति भवती मम पुनरन्यथा वितर्कः ।

मत्वा चापं शशिमुखि ! निजं मुष्टिना पुष्यधन्वा

तन्वोमिनां तव तनुलतां मध्यदेशे बभार ।

यस्मादत्र त्रिभुवनवशीकारमुद्रानुकारा-

स्तिस्त्री भान्ति त्रिवलिकपटादङ्गुलीसन्धिरेखाः ॥

सखी । भर्तृदारिके ! इयं वासन्ती लता । इदं च पश्य--

* हला ! पश्यपश्यतेर्नखशिखाविलिखितैः कीमलदलैः सम्भाव्यते यत् किलियं
चूतलता केनापि विदग्धेन निजहस्तेन सम्भावितेति । अथवा निजचापलता-
शङ्कितेन स्वयं मन्मथेनैवेति ।

वासन्तीरसविन्दुं सुन्दरमिन्दिरा इह चरन्ति ।
चिरमन्दिरमरविन्दं मन्दं मन्दं परिहरन्ति ॥

सीता । तदेव पठति ।

रामः । किमिदानीं लतान्तरवर्णनया । नन्वियमेव

निर्मुक्तशैशवदशा शिशिरा नवीन-
सम्प्राप्तयौवनवसन्त मनोरमश्रीः ।
उन्मीलितस्तनवस्तवका निक्काम-
मेणीदृशस्तनुलता तनुते मुदं नः ॥

सखी । भर्तृदारिके ! पश्य—इयमसौ वासन्ती लता
स्वयमेव सहकारपीतमालिङ्गितुं पुरःसरति ।

सीता । [सप्रणयकोपम्] अये अलीअजप्पिणि दाणीं
तुह परिसरं परिहरिअ अण्णदो गमिस्सम् * ।

रामः । अमलमृणालकाण्डकमनीयकपोलरुचे-
स्तरलसलीलनीलनलिनप्रतिफलदृशः ।

विकसदशीकशीणकरकान्तिभृतः सुतनी-
र्मदलुलितानि हन्त ! ललितानि हरन्ति मनः ॥

सीता । [विलोक्ष्य सकौतुकम्] अम्हो !

विसदृपेसलुप्पलप्पलासपुह्णसामलो
महेससोम्हसेहरप्फुरन्तसोमकीमलो ।

* अये ! अलीकजल्पिनीदानीं तव परिसरं परिहृत्यान्यत्र गमिष्यामि ।

लदाधरमि की इमी अणङ्ग-रूपखण्डणी

विलोअणाण देइ मे सुहं सिंहण्डमण्डणी* ॥

सखी । भर्तृदारिके ! कथय कथं लतालीकनाद्विरतासि ?

सीता । [अनाकर्णितकेन] तदेव पञ्चमस्वरं पठति ।

सखी । [उपसृत्य] कथमिय मन्यचित्तेव लक्ष्यते ? क्व

पुनश्चित्तमस्याः ? [रामं दृष्ट्वा साकूतम्] अये ! इद-

मस्याश्चित्तगजबन्धनालानम् [पुनः सीतां हस्ते

धृत्वा] भर्तृदारिके ! प्रणयमधुरोपि सखीजनः

किमवधीर्यते । अथवोचितमिदम् । अधुना हि

तवायं हृदयमधिवसति ।

सीता । [स्वगतम्] कहं अवगदह्नि इमाणं† इति [लज्जां

नाटयति]

सखी । [स्वगतम्] कथमियं लज्जते । तद् अन्यतो नयामि

[प्रकाशम्] कथमद्यापि हृदयं न मुञ्चति ते प्रणय-

कोपः ?

* अही !-

विकसितपेशलीत्पलाशपुङ्खशामली

महेशसौम्यशेखरसुरक्षीमकीमली

लतागृहे कीडयमनङ्गरूपखण्डनी

विलोचनये ददाति मे सुखं शिखण्डमण्डनः ।

† कथमवगताध्यानया ।

सीता । [स्वगतम्] कोवमुद्दिशिअ इमाण भणिदं ण उअ
इमम् [प्रकाशम्] हला कहां तुह कुविससं केवल-
मण्णचित्त दाए ण सम्भाविदासि * ।

सखी । क तर्हि दत्तचित्तासि ?

सीता । आराममि † ।

सखी । [विहस्य] अहो ! ते चातुर्यं यत् आकारप्रक-
टनेनैवाकारगुप्तिं कृतवत्यसि ।

सीता । सलज्जमर्धोमुखी तिष्ठति ।

रामः । उत्तरङ्गय कुरङ्गलोचने !

लोचने कमलगर्भलोचने ! ।

अस्तु सुन्दरि ! कलिन्दनन्दिनी-

वीचिडम्बरगभीरमम्बरम् ॥

सखी । [सप्रणयस्मितम्] भर्तृदारिकेऽलमालिजने अपि
हृदयापलापेन । ननु विदितं मया ।

अत्र ते सखि ! शिखण्डमण्डने

पुण्डरीकरमणीयलोचने ।

श्यामतामरसदामकोमले

रामनामनि मनो मनोभवे ॥

सीता । हला पेक्क पेक्क—

* कोपमुद्दिशानया भणितं न पुनरिमम् । हला ! कथं तुभ्यं कीपिष्यामि ?
केवलमन्यचित्ततया न सम्भावितासि ।

† आरामे ।

[पुनः स्वगतम्]

मअणवहूषीउररवरमणिज्जं किम्पि किम्पि कूजन्ती ।

माअन्दमुउलमहुरमुहो महुअरो भमइ * ॥

अयि पिबह लीअणाईं

पिअजणवअणारविन्दमअरन्दम् ।

अयि तरलाईं विआरह

पुणकह तुह्मे कह इमो अ० ।

इति रामं नयनाञ्चलेन सलीलमालोकते ।

रामः । [निर्वर्ण्य]

सर्वस्वं नवयौवनस्य भवनं भोगस्य भाग्यं दृशां

सीभाम्यं भदविभ्रमस्य जगतः सारं फलं जन्मनः ।

साकूतं कुसुमायुधस्य हृदयं रामस्य तत्त्वं रतः

शृङ्गारस्य रहस्यमुत्पलदृशस्तत्किञ्चिदालोकितम् ॥

सीता । [स्वगतम्] पुनस्तामिव गाथां पठति ।

सखी । अयि भर्तृदारिके ! पश्य—

दलदमलकीमलोत्पलपलाशशङ्काकुलोऽयमलिपीतः ।

तव लोचनयोरनयोः परिसरमनुवेलमनुसरति ॥

* हला पश्या पश्या । मदनवधूनुपुनरवरमणीयं किमपिकिमपि कूजन् ।

माकन्दमुकुलमधुरसमधुरमुखो मधुकरी भवति ।

† अपि पिबतं लोचने प्रियजनवदनारविन्दमकरन्दम् ।

अपि तरले विचारयतं पुनः क युवां कायं च ।

सीता । [सहर्षमात्मगतम्] अपि लीअणार्हे बडसप्पदार्हे
एणं सुखीपसुदीयम् * ।

रामः । [संप्रत्याशम्]

अमृतमयपयोधिनीरकल्लोललोलैः

क्षपयति तरलाक्षी यत्र मां नेत्रपातैः ।

अपि भवतु सदायं सन्नुहूर्तः [विमृश्य सविषादम्]

कुतो वा, मधुरविधुरमिश्राः सृष्टयो हा विधातुः ॥

[प्रविश्य] चेटी । भट्टदारिए ! भट्टिणीहि अमृतद्वि
जं किर वत्सा जाणई भक्ति घरमाणीअ विचित्ताहरणेहिं
मण्डीअदु जेण तीए साणंदं वअणारविन्दं पुलोअह्व ॥

सीता । हण्डे ! कहं सिणेहमुद्धाओ मह अम्वाओ ॥

चेटिका । भट्टदारिए ! कहं ए मुद्धाओ तुह अम्वाओ ॥

सीता । कहं उए मुद्धाओ मह अम्वाओ = ।

चेटिका । जा तुमं णिसग्गलावणवन्दलेहां णेवच्छलच्छी-
लंछणीणालंकिदुमिच्छन्ति तहाअ—

* अपि लीचने बडसप्पदे नन सुखीपसुतिरियम् ॥

+ भट्टदारिके ! भट्टिनीभिराश्रयि, यत् किल वत्सा जानका भट्टिति
गृहस्थानीय विचित्राभरणैर्मण्डिता, येन तस्याः सानन्दं वदनारविन्दं विनीकयामः ।

‡ हण्डे ! कथं खेहमुद्धा समाम्बाः ?

॥ भट्टदारिके कथं न मुग्धासाम्बाः ?

‡ कथं न मुग्धा समाम्बाः ?

अयि तुह मुखलेहा चन्द्रविम्बे सखीहा
दसणकिरणलच्छी अच्छजोहासरिच्छी ।
कुवलयदलदोणीकन्दराए वहन्ती
तरलबहलमिट्ठी दुधधारेव्व दिट्ठी ॥
ता आअच्छ गच्छ त्ता णिअघरं जेव्व ॥ *

इति निष्क्रान्ताः स्त्रियः ।

रामः । [सविषादम्] कथं नयनपयमतिज्ञान्तैव कान्ता ?
[पुनः सप्रत्यागम्]

अप्याविरस्तु भूयोऽपि मम लोचनयोरियम् ।
दिवसेऽन्तर्हिता नक्तं चन्द्रिकेव चकोरयोः ॥

लक्ष्मणः । आर्ययमाविरस्ति ।

रामः । [सहर्षं] कथं पुनः प्राप्ता प्रेयसो ? [विजोह्य] न
तावत् नूनं किमयन्यदभिसन्धाय तदिदमुक्तं
वक्त्रेण । उच्चैर्वत्स ! केयमाविरस्ति ?

लक्ष्मणः । मुग्धस्य केलिर्विजतस्मरचापयष्टे-
रातन्वती रुचिमतीव सुधाकरस्य ।
रागोदुरा स्फुटमुदञ्चिततारकश्रीः
सन्ध्याविरस्ति ननु कापि पतिस्त्वेव ॥

* यास्वां निसर्गेलवण्यचन्द्रलेखां नेपथ्यलक्ष्मीलाञ्जनेनालङ्कितमिच्छन्ति । तथा च
अपि तव मुखलेखा चन्द्रविम्बे सखीहा, दशनकिरणलक्ष्मीरच्छजोहासरिच्छा ।
कुवलयदलदोणीकन्दरायां वहन्ती, तरलबहलमिट्ठी दुग्धधारेव दिष्टिः ॥
तदागच्छ गच्छामी निजगृहमेव ।

रामः । वक्ष्येवमेतत् । तथाहि—

कृत्वा प्रबुद्धकप्रलामखिलां त्रिलोकौ-
मश्रोनिधेर्विशति गर्भमसाविदानीम् ।
अन्तःप्रसुतहरिनाभिसरोजबोध-
कोतूहलीव भगवानरविन्दबन्धुः ।

लक्षणः । आर्य ! दृश्यतामयमीधन्मुकुलितराग इव गग-
नाभोगः ।

रामः । एवमेतत् । इदानीं हि—

प्राचीमालम्बमानि घनतिमिरचये
बान्धवे बन्धकीनां ।
सम्प्राप्ते च प्रतीचीं शशिकरनिकरे
वैरिणि खैरिणीनाम् ।

अर्धश्यामोपलार्धस्फटिकमिव दिशा-
मन्तरालं विधत्ते
कालिन्दीजङ्गुकन्यामिलदमलजल-
स्यन्दसन्दीहमैत्रीम् ॥

[पुनः सहर्षमङ्गुल्या दर्शयन्]

एतत् कोककुटुम्बिनीजनमनःशङ्खं चकीराङ्गना-
चञ्चूकोटिकपाटयोर्वटितयोरुद्घाटिनी कुञ्चिका ।
दग्धस्यापि नवाङ्गरः स्मरतरोरार्द्रागसां प्रेयसी-
मालोद्दामगजाङ्गुशी विजयते सुग्धं सुधांशीर्वपुः ॥

लक्षणः । कलोलक्षितपङ्कत्रिपुरहरशिरःस्वःस्त्रवन्तीमृणालं
 कर्पूरक्षोदजालं कुसुमशरवधूसीधुमृङ्गारनालम् ।
 एतद् दुग्धाब्धिवन्धोर्गगनवामलिनीपत्रपानीयविन्दो-
 रन्तस्तोषं न केषां विसलयति जगन्मण्डनं खण्डमिन्दोः ।
 रामः । वत्सालमतिप्रसङ्गेन तदेहि सायन्तनत्रिदशार्चनो-
 चितकुसुमोपायनेन भगवन्तं गाधिनन्दनमुपास्यहे ।

॥ निष्क्रान्ताः सर्वे ॥

॥ इति द्वितीयोऽङ्कः ॥

॥ अथ तृतीयोऽङ्कः ॥

—:०:—

॥ ततः प्रविशति वामनकः ॥

वामनकः । [आत्मानं विलोक्य, सविस्मयम्] अहो ! अङ्गानं
मे तुङ्गत्तणम् । अवि णाम ईरिसेहिं अङ्गेहिं एत्थ
संचरन्तेण मए दुआरसिहरं भज्जीअदि ता खुज्जी
भविअ सच्चरिस्सम् * । तथा करोति ।

[प्रविश्य] कुजकः । वअस्स वामणअ दाणिं सअलगुण-
संजुत्तासि तुमम् † ।

वामनकः । कहं विअ ‡ ।

कुजकः । पढमं जेअ वामणो दाणिं उण खुज्जत्तणं पत्तो ¶ ।

वामनकः । [संक्रोधम्] अए सुख कहं अत्तणो खज्जत्तणं
परम्मि आरोवेसि णं तुमं जेअ खुज्जओ मए
उण दुआरसिहरभङ्गसङ्गिदेण अप्पम्मि खुज्जत्त-
णमारोविदम् § ।

* अङ्गानां मे तुङ्गत्वम् । अपि नामेदृशैरङ्गैरव संचरता मया द्वारशिखरं
भजति तत् कुजो भूत्वा संचरिष्यामि ।

† वयस्य । वामनकेशानां सकलगुणसंयुक्तोऽसि त्वम् ।

‡ कथमिव ?

¶ प्रथममेव वामन इदानीं पुनः कुजत्वं प्रातः ।

§ अये मुखे ! कथमात्मनः कुजत्वं परस्मिन् आरोपयसि ! नतु त्वमेव कुजको
मया पुनर्द्वारशिखरभङ्गशङ्कितेनात्मनि कुजत्वमारीपितम् ।

कुञ्जकः । [विहस्य] कहं विअत्थिमेत्तएण तुह अङ्गेण
दुआरसिहरं भज्जिस्सदि । [पुनः सक्रोधम्]
अरे अलीअवाआल केण तुह कहिदं अहं खुज्जा-
आत्ति * ।

वामनकः । णं इमिणा जेव्व दरिअवुसहकउदसरिसेण
पुठ्ठठ्ठिठ्ठदेण मंसत्यवएण उव्वहिएण † ।

कुञ्जकः । [विहस्य] अए मदिसुण कहं इमी मंसत्यवओ
अवि उण सोहग्गलच्छीए उवहाणगण्डओ ‡ ।

वामनकः । [साशङ्कम्] अरे सणिअं जप्प । अम्हारिसाणं
अन्तेउरचारिणं सोहग्गवुत्तन्तमाअस्सिअ भट्टा
कुविसस्सदि ¶ ।

कुञ्जकः । अलं भोरुत्तणेण दाणिं धाणवरम्भि वट्टदि
भट्टा § ।

* कथं वितस्मिमावेण तवाङ्गेन हारशिखरं भङ्गते । अरे ! अलीकवाचाल ।
केन तव कथितमहं कुञ्ज इति ?

† नन्वेनेव दृप्तवृषभककुदसदृशेन पृष्ठस्थितेन मांसस्तवकेनीवाहितेन ।

‡ अथे सतिशून्य ! कथमयं मांसस्तवकीऽपि पुनः सौभाग्यवृत्तान्तमाकर्ण्य उपधान-
गेन्दुकः ?

¶ अरे अनेज्जत्थास्मादृशानामन्तःपुरचरिणां सौभाग्यवृत्तान्तमाकर्ण्य भट्टः
कोपिष्यति ।

§ अलं भोरुत्वेनेदानीं ध्यानगृहे वर्तते भट्टः ।

वामनकः । गृह्णन् अज्ज किर कस्सावि पाहुणस्स महे-
सिणो आगमणं परिवालअन्तो बाहिरमण्डवे
वट्ठदि * ।

कुञ्जकः । हा हदह्म ॥ ।

वामनकः । किंति † ।

कुञ्जकः । णं पढमं जेव्व एक्केण महेसिणा जस्सवक्केण
उवदिठ्ठी इमो राआ अच्चिमीलणेहिं रत्तिआ
गमेदि । दाणिं उण इमिणा उवदिठ्ठी अन्तेउरं
जेव्व परिहरिस्सदि । तदे किं इमो अच्चेहिं
खवणोव्व कप्पडपेडएहिं करिस्सदि ॥ ।

वामनकः । सच्चं एदं जइ इमो महेमो अह्माणं रस्सो
उवदेसत्थं आअदे भवे । इमो उण हरधणुहं-
सणत्थं § ।

* नाहि नद्यद्य किल कस्याप्यतिथेर्महर्षेरागमनं परिपालयन् बाह्यमण्डपे वर्तते ।

† हा हताशः ।

‡ किमिति ।

॥ ननु प्रथममेवैकेन महर्षिणा याज्ञवल्क्येनीपदिष्टीऽयं राजा अचिमीलने
रात्रीर्गमयति । इदानीं पुनरनेनीपदिष्टीऽन्तःपुरमेव परिहरिष्यति । ततः
किमयमस्माभिः लपणक इव कर्पटपेटकैः करिष्यति ।

§ सत्यमेतत् । यद्ययं महर्षिरस्माकं राज्ञ उपदेशार्थमागती भवेत् । अयं
चतुर्दशार्थम् ।

कुञ्जकः । किं इमस्स महेसिणो होमग्निधूमसामलिअली-
अणस्स हरचावदंसणेण ता तक्केमि खत्तिअवह्मणी
इमोत्ति * ।

वामनकः । [विहस्य] कहं तणुव्व मदीवि तुह वह्मणी जं
एव्वं तक्केमि सच्चं खत्तिअवह्मणी इमोत्ति † ।

कुञ्जकः । ता कोवि अणयो सम्भाविअदि जं किर चिर-
तवस्साकरिस्सिदो इमो तिव्वं पेक्खमाणी खत्तिअ-
वह्मणी रुजुमदिणी अह्माणं राएसिणी रज्जं
गहीदं आअदीत्ति ‡ ।

वामनकः । सत्तं पावं । ईरिस्स मा जप्प । अयं हि चिर-
तवस्सापरितोषिदस्स ब्रह्मणी वाआए खत्तिअत्तणं
परिहरिअ ब्रह्मणत्तणं पप्पो ¶ ।

कुञ्जकः । कहं तणुव्व मदीवि तुह वामणी जं एरिस्स-
अलीअलीअवुत्तन्ते वि पत्तिआअदि । जइ कस्सवि वाआए
खत्तिय ब्रह्मणी होइ ता मह वाआए तुमं वि ब्रह्मणी होमि ॥ ।

* किमस्य होमाग्निधूमशामलितलीचनस्य हरचापदर्शनेन तत् तर्कयामि
चत्रियब्राह्मणीऽयमिति ।

† कथं तनुरिव मतिरपि ते वक्ता यदेवं तर्कयसि सत्यं ? चत्रियब्राह्मणीऽयमिति ।

‡ तत् कीदृशमर्थः सम्भाव्यते यत् किल चिरतपस्याकर्षिणीऽयं तीव्रं प्रेक्षमाणः
चत्रियब्राह्मण ऋजुमतेरस्माकं राजर्षे राज्ञा गृहीतुमायात इति ।

¶ शान्तं पापं । ईदृशं मा जल्प । अयं हि चिरतपस्यापरितोषितस्य ब्रह्मणी
वाचा चत्रियत्वं परिहृत्य ब्राह्मणत्वं प्राप्तः ।

॥ कथं तनुरिव मतिरपि ते वामनी यद् ईदृशालीकं, लीकउत्तान्तेऽपि प्रत्या

वामनकः । अरे बालिस ! कहं तुह गोमुहस्स भअवदो
च उम्मुहस्सवि णत्थि अन्तरम् * ।

कुञ्जकः । जइ इमो सुध्ववद्धानो ता किं इमस्स चावचि-
न्ताए † ।

वामनकः । अत्थि कारणं तस्स पासम्मि तदो जेव्व गहि-
अचावविज्जा दोणि खत्तिअकुमारा दट्ठन्ति ताणं दंसइस्सदि
चावन्ति ‡ ।

कुञ्जकः । ता सुध्यासओ इमो ¶ ।

वामनकः । अह इम् § ।

कुञ्जकः । ता कहेहि दाव इमस्सिं अलीअदूसणारीवेण
णं मह पावं उपपणं ण वेत्ति × ।

वामनकः । पावन्ति किं भणोअदि णं महापावं उपप-
णम् ॥ ।

यति । यदि कस्यापि वाचा चचिणी ब्राह्मणी भवति तर्हि मम वाचा त्वन्पि
ब्राह्मणी भवति ।

* अरे बालिस ! कथं तव गोमुखस्य भगवतश्चतुर्मुखस्यापि दास्यन्तरम् ।

† यद्ययं शुद्धब्राह्मणस्तर्हि किमस्य चापचित्तया ।

‡ अस्मि कारणं तस्य पार्श्वे तत्र एव गृहीतचापविद्यां दौ चचियकुमारा वसन्ति
ताभ्या दर्शयिष्यति चापमिति ।

¶ तत् शुद्धाश्रयोऽयम् ।

§ अथ किम् ।

× तत् तस्य दावदमित्तलीकदूसणारीवेण ननु मम पापमुत्पन्नं न वेति ?

॥ पापमिति किं भण्यते ननु महापापमुत्पन्नम् ।

कुञ्जकः । अरे मुरुख ! ए आणासि धम्मस्स तत्तम् । सम्बन्धिअणे परिहासवअणाइं ए हु पावकरणाइं * ।

वामनकः । कहं उण इमी तुह सम्बन्धिअणी ।

कुञ्जकः । अरे ए आणासि अस्सवि दीणि कुमारा अह्माण विदीणि कुमारीओ ता तक्केमि सम्बन्धिअणी हविसम्मदित्ति † ।

वामनकः । [विहस्य] कहं अह्माणं एरिसं पुण्णम् ‡ ?

[नेपथ्ये] ताटङ्किना भटिति ताडितताटकेन

रामेण पद्मरमणीयविलोचनेन ।

क्रीडाशिखण्डकधरेण सलक्ष्मणेन

साकं मुनिः कुशिकसूनुरितोऽयमेति ॥

वामनकः । [सहर्षविस्मयम्] अही ! जा किर सअललीअभीसणा रख्खसी ताडएत्ति सुणीअदि स्म इमिणा जइ ताडिइ ता इमस्सिं हरचावारीवणं वि सम्भाजीअदि । ता एहि इमं कण्णसुहारहं भटिणीणं सुमप्पह्म ॥ ॥ निष्क्रान्ती ॥

॥ इति प्रवेशकः ॥

* अरे मूर्ख ! न जानासि धर्मस्य तत्त्वम् । सम्बन्धिजनं परिहासवचनानि न खलु पापकारणानि ।

† कथं पुनरयं तव सम्बन्धिजनः ?

‡ अरे न जानास्यस्यापि द्वौ कुमारौ वस्त्राकृतमपि हं कुमार्यौ तत् तर्कतामि सम्बन्धजनी भविष्यतीति ।

ततः प्रविशति रामलक्ष्मणानुगतो विश्वामित्रः । [अङ्गुल्या
दर्शयन्] वत्स रामभद्र !

एतत् तर्कय चक्रवाकहृदयाश्वासाय तारागण-
यासाय स्फुरदिन्दुमण्डलपरीहासाय भासां निधिः ।
दिकान्ताकुचकुम्भकुङ्कुमरसन्यासाय पङ्केरुहो-
त्तासाय स्फुटवैरिकैरववनत्रासाय विद्योतते ॥

रामः । [अञ्जलिं बद्धा]

लालयन्तमरविन्दवनानि
क्षालयन्तमभितो भुवनानि ।
पालयन्तमथ कीककुलानि
ज्योतिषां पतिमहं महयामि ॥

विश्वामित्रः । [स्वगतम्] अपि नाम मयोपनीयमानं वत्स-
रामभद्रमधिरादेव जनकस्तनूजया सम्भावयिष्यति ।

लक्ष्मणः । आर्य ! पश्य—

यावन् नीरविधेः प्रभातसमयः प्रोद्भूत्य लोकत्रयी-
माणिक्यं रविविष्वम्भरवणिग्बीथौपथे न्यस्यति ।
तावत् कर्तुमिवास्त्य रूच्यमुचितं पद्माकरेण स्वयं
लक्ष्मीर्लब्धविकाशपङ्कजवरन्यस्ता पुरः स्थाप्यते ॥

॥ कथमम्भाकगीदृशं पश्यन् ?

। या खलु सकललोकभीषणा राक्षसी ताटकेति श्रूयते सा अनेन यदि ता
डिता तर्ह्यग्निं हरचापारोपणमपि सम्भाव्यते । तदेहीमं कर्णसुधारसं भट्टि-
नीभ्यः समर्पयामः ।

विश्वामित्रः । [सहर्षमात्मगतम्] अये वत्स ! लक्ष्मणेनैव दत्तं
मुत्तरम् । देवताधिष्ठितानि हि सुगन्धवचनानि भवन्ति ।

रामः । [सुनिं प्रति] भगवन् ! कथमियं बहूनरकरितुरङ्गम-
तरङ्गितापि राजधानी तपोवनभूमिरिव प्रशान्तपावनी
विभाव्यते ।

विश्वामित्रः । क इह विश्रयः ? नन्विह जनकः प्रतिव-
सति यस्यायं भगवान् याज्ञवल्क्यो गुरुः ।

रामः । सोऽयं भगवानस्य गुरुर्यः किल योगीश्वर इति
ख्यायते ?

विश्वामित्रः । वत्स स एवायम् ।

पादोपजीवनाद्भानीः प्रबोधमुपलभ्य यः ।
अभूद्योगीश्वरख्यातेः सङ्गं पद्ममिव त्रियः ॥

तदेहि राजभवनमुपसर्पामः । इति निष्क्रान्तः ।
[नेपथ्ये] पयोभिः सिच्यन्तां बहलविलसत्कुङ्कुमरसैः
प्रसूनैः कीर्यन्तां परिमलमिललोलमधुपैः ।
चतुष्कैः पूर्यन्तामविरललसन्तीति कण्ठै-
र्मृदा पौरस्त्रीभिर्नगरपथतथ्याङ्गणभुवः ॥

विश्वामित्रः । नूजमञ्जदभ्यागमनसानन्दस्य गतानन्दस्य
वाक्यपरिस्फन्दः [विलोच्य] अहो ! अस्य रभसातिशयो च द्रव्यं
क्षतमपि नगरपरिष्कारं पुनरादिशति ।

[प्रविश्य] गतानन्दः । भगवन् ! अभिवाद्ये ।

विश्वामित्रः । सौम्यायुषान् भूयः ।

शतानन्दः । भगवन् ! अयमसौ जनको राजा भगवन्तं
प्रतीक्षते ।

विश्वामित्रः । विलोक्याये स एष जनकः ।

अङ्गैरङ्गीकृता यत्र षड्भिः सप्तभिरष्टभिः ।

तथो च राज्यलक्ष्मीश्च योगविद्या च दीव्यति (१) ॥

ततः प्रविशति जनकः ।

जनकः । [कृताञ्जलिर्भुत्वा]

यः काञ्चनमिवात्मानं निक्षिप्याग्नौ तपोमये ।

वर्णैर्त्कर्षं गतः सोऽयं विश्वामित्रो मुनीश्वरः ॥

[उपसृत्य] भगवन् ! अयं ते समीहित सम्पन्नतासमुद्गमा-
रामः प्रणामः ।

विश्वामित्रः । राजर्षे ! वसुन्धरासुनासीरसीरध्वजाप्रति-
हतमनोरथो भूयाः । इति यद्योचितमुपविशन्ति ।

जनकः । भगवन् ! अधुना सुनासीरसाधारणत्वमधः
करणं मे ।

विश्वामित्रः । वयमिव ?

जनकः । सम्प्रति तदीयामपि षट्कोमतीत्य वर्ते ।

(१) तथो वेदविद्या षड्भिः, राज्यलक्ष्मीः सप्तभिः, योगविद्या अष्टभिः अङ्गै-
रङ्गीकृतादीव्यतीत्यन्वयः । तथाहि- शिक्षाकल्पो व्याकरणं निरुक्तं ज्योतिषं
तथा । क्रुद्धश्चेति षडङ्गानि वेदस्याहर्मेनीषिणः ॥ स्वाम्यमात्यमुहृत्कीशराष्ट्र-
दुर्गवलानि चेति सप्त राजराङ्गानि । यमनियमासन्नपाणायामप्रत्याहारध्यान-
धारणामसाधयर्थं त्यष्टौ योगाङ्गानि ।

गाधिनन्दन ! न नन्दनजन्मा
तादृशः स हरिचन्दनशाखी ।
यादृशी मम भवत्पदपद्म-
हृन्दवन्दनविधिः सुखहेतुः ॥

विश्वामित्रः । अहो ! ते प्रणयातिशयो यः सहजप्रमोदसु-
खां धुनिनिमग्नोऽप्यस्मत्समागमजन्मनः । सुखशीकरान् बहु
मन्यसे ।

जनकः । भर्गवन् ! अस्मद्विधानां राज्यरागोपरक्तचेतश्चन्द्र-
मसां कुतस्त्योऽयं सहजानन्दचन्द्रिकोद्भेदः ?

विश्वामित्रः । मैवं भोः !

ज्याघातः कार्मुकस्य श्रयति करतलं
कण्ठमौकारनाद-
स्तेजो भाति प्रतापाभिधमवनितले
ज्योतिरात्मीयमन्तः ।
राज्यं सिंहासनश्रीः शममपि परमं
वक्ति पद्मासनश्री-
र्येषां ते यूयमेते निमिकुलकुमुदा-
नन्दचन्द्रा नरेन्द्राः ॥

शतानन्दः । सत्यमेतत् । एते हि
वाराङ्गनाकरतरङ्गितचामरोर्मि-
श्वेतातपत्रशतपत्रिणि राजहंसाः ।

क्रीडन्ति राज्यसरसि स्वरसं
योगीन्द्रचन्द्रसुगमे पथि संचरन्ति ॥

लक्ष्मणः । [अपवार्य] आर्य ! राजानीज-
चतुरा इति चित्रीयते मे चेतः ।

रामः । वत्स ! किमिह चित्रं ? ननु

कृत्रुच्छाया तिरयति न यद् यन् न
दृप्यद्भ्यद्विपमदमघीपङ्कनामा कल-
ङ्कः ।

लीलालीलः शमयति न यच् चामर-
स्फूतं ज्योतिः किमपि तदमी भूभ-
जः शीलयन्ति ॥

विश्वामित्रः । आङ्गिरसीचितमाय-
सकलकुवलयोत्तंसा राजहंसा अमी ।

जनकः । भगवन् ! इदमस्मत्पाचीनेषु
कतिपयग्रामटिकास्वामिनि ।

विश्वामित्रः । मैवं भोः !

अननिमवनिपालाः सङ्घशः पालय-
मवनिपतियशस्तु त्वां विना नापर-
जनक ! कनकगोरीं यत् प्रसूता त-
जगति दुहितृमन्तं भूर्भवन्तं विते-
नि ॥

जनकः । भगवन् ! नूतनशतभुवननिम-
वतः कियतीशमभिनववचनचातुरी नाम
दस्य ।

व धीरा

न्ति ॥

प्यमी ब्रह्मविद्या-

च स्मष्टुमीष्टे

ङ्कः ।

राणां समीरः

जः शीलयन्ति ॥

राजहंसा इति ।

शोभते नतु मयि

ता-

स्य ।

नजां

नि ॥

एनिपुणस्य भग-

स खलु भवन्

शलाकीकृत्य स्वां दृशमसमकोपाकृणुचिं
सुरश्रेणीचित्रं गगनतलभिस्तौ रचयतः ।
सुधांशोर्भानोश्च प्रथमरचितं बिम्बयुगलं
सुधालाक्षाक्षान्द्रव्यभतितपावहयमभूत् ॥

शतानन्दः । राजर्षे ! सत्यमात्य । किमुच्यतेऽसौ भगवान् ?
त्रिशङ्कोः स्वर्लोकादवनितलपातं रचयितुं
सुनासीरे कोपाङ्घ्रिकसितपदाब्जे विकसितः ।
यदीयोऽसौ नव्यविदशनगरारम्भरभसः
सुरस्तीर्णे भक्ताः सुकुलितकराब्जे सुकुलितः ॥

लक्ष्मणः । [अपवार्य] आर्य ! कथमेवंविधं भगवतः प्रता-
पितभुवनत्रयं तपोभिधानं तेजः ।

रामः । अपि न विदितं ते राजर्षे रिदम् ।

रोषाभिभूतपुरुहूतपदाभिभूतं
दृष्ट्वा त्रिशङ्कुमथ कोपविपाटलयीः ।
आकुङ्मलीकृतकराभ्युजराजिरम्या
सन्ध्यावदृष्टिरमरैर्यदुपासितास्य ॥

विश्वामित्रः । राजर्षे ! अपि तावद् रत्नगर्भागर्भसम्भवं
कन्यारत्नमलङ्कृते त्वाम् ।

जनकः । भगवन् ! भवत्यसादादधुना जामातृरत्नमप्यल-
ङ्कारिष्यते । [राममवलोक्य, सकीर्तुं] भगवन् !

सकलजनविलीकनोत्सवाना-

मयमयनं कतरः पुरः कुमारः ।

हरितमणिमयूखहारिणी यः

कलयति कल्पतरोः प्ररोहलीलाम् ॥

शतानन्दः । भगवन् ! अयं च कतरो यः खल्वस्यैव

नीलनीरजदलीज्जलकान्ते-

रन्तिके स्फुरति काञ्चनगौरः ।

लीचनस्य सुदृग्ः अवणायै

सन्निविष्ट इव चम्पकगुच्छः ॥

विश्वामित्रः । नाम्ना तावद्रामलक्षणावेतो ।

जनकः । अहो कर्णामृतम् !

शतानन्दः । [निर्वर्ण्य] भगवन् !

एतयोरहमुदाररूपयोः-

रुक्मसत्सहजसौहृदश्चियोः ।

कामपि स्वजनतां विभावये

कौस्तुभामृतमयूखयोरिव ॥

जनकः । एतयोः प्रकृतिरम्यरूपयो-

रुक्मसत्सहजसौहृदश्चियोः ।

आन्तरः स्फुरति कोऽपि सन्निधिः

प्रत्यगात्मपरमात्मनोरिव ॥

विश्वामित्रः । अयि! योगीश्वरशिष्ये दृशेषु गभीरेष्वभिन-
वादन्तपीयूषवेद्यन्तेषु भवत एव मनो निमज्जति स्वजनभावे
पुनरनयोर्वियमपि साक्षिणः ।

जनकः । तत् किं भ्रातरावेती ?

विश्वामित्रः । अथ किम् ?

जनकः । [सहर्षं निर्वर्ण्य]

तनुश्रिया निर्जितचम्पकोत्पली

सुवर्णनीलोत्पलकोशकोमली ।

अहो ! दृशामुत्सवदानदक्षिणी

सुलक्षणी लङ्घणलक्षणाग्रजौ ॥

[पुनः रामं विलोक्य, सकीर्तकं] भगवन् ! किमेतत् ।

यथाहं निःसीमोत्सवसुभगभोगे भवकथा-

पथातीति चेतःप्रणयिनि रमे पुंसि परमे ।

तथैवास्मिन् बाले दलदमलनीलोत्पलदली-

दरश्यामि रामे नयनपदवोमागतवति ॥

विश्वामित्रः । [स्वगतम्] उचितमेतत् । न खलु सकल-
लोकलोचनानन्दकरः शीतकरः । शङ्करशिरः शयालीः
कलानिधेरपरं तत्त्वम् [प्रकाशं] राजर्षे ! स एष सौन्दर्यातिम-
यस्य महिमा ।

जनकः । कः पुनराभ्यां पुत्रवतां मीलिमाणिक्यमारीपितः ?

विश्वामित्रः । किं शीतांशुमरीचयः किमु सुर-

स्त्रीतस्त्रिनीवीचयः,

किं वा केतकभूचयः किमथवा

चन्द्रोपलानां चयः ।

इत्थं जातकुतूहलाभिरभितः

सानन्दमालोकिताः

कान्ताभिस्त्रिदिवीकसां दिशि-दिशि

क्रीडन्ति यत्कीर्तयः ॥

रामः । वत्स! नूनमयं सकलगुणावदातस्तातः प्रस्तूयते।

लक्ष्मणः । अपि नाम भूयोऽपि प्रस्तूयते ।

विश्वामित्रः । अपि च

यस्योद्यद्भुजदण्डचण्डिमवलत्कोदण्डलीलायितै-

र्निष्पीते दनुजेन्द्रचन्द्रवदनाभ्रवृक्षरोविभ्रमे ।

लक्ष्मीमस्त्रविपाटलक्षतमयीमालम्बते केवलं

पीलोमीकरजाङ्गुरव्यतिकरादाखण्डलीयं वपुः ॥

अपि च । तस्य पद्मवनवान्धवाम्शो-

त्तंसमांसलमहामणिमालेः ।

कायकान्तिपरिभूतमनोजो

ताविमौ दशरथस्य कुमारी ॥

जनकः । [सहर्षम्]

यद्वाहू बहतः पराक्रमहृतां प्रत्यर्थिंसीमन्तिनी-

चक्षुः कज्जलकालिकामिव धनुर्मौर्वीकिणश्यामिकाम्।

यद्दार्दुर्मदकर्मकामुर्कगुणप्रोत्तालकोलाहलै-

र्वैरिस्त्रीकलमेखलाकलकलाः पीता द्रवास्तं गताः ॥

अपि च । यस्येन्द्रारिजयश्रियासह भटित्याकथ्य मौर्वीलतां

साकं भूवलयेन चापवलयं दोर्मण्डले बिभ्रति ।

पीलोमीकुचकुम्भसीमनि रहः पश्यन् नखाङ्गं नवं

धत्ते चेतसि केवलं न तु करे कीदण्डमाखण्डलः ॥

तपनकुलेशिरः किरीटकोटि-

स्फुरदरुणोत्पलकुङ्मलस्य तस्य ।

दशरथनृपतेरिमौ मृगाङ्क-

प्रतिमसुरेखमुखाम्बुजौ तनूजौ ॥

विश्वामित्रः । अथ किम् ।

जनकः । अहो धन्यता दशरथस्य यस्य हे अपि तन-
पावलोकनशीतलेदृशी ।

शतानन्दः । दिशौ च ।

विश्वामित्रः । ननु दिश इति वक्तव्यम् ।

शतानन्दः । तत् किमन्यावपिकुमारी दशरथस्याङ्गं
भूषयतः ।

विश्वामित्रः । अथ किम् । यौ खलु भरतशत्रुघ्नौ प्रति-
विम्बाविव रामलक्ष्मणयोः ।

शतानन्दः । नूनममी ऋष्यशृङ्गचरुभागानां विलासाः ।

जनकः । दशरथभागधेयानां च ।

विश्वामित्रः । एवमेतत् । अवधिः खलु भाग्यवतां राजा
दशरथः ।

जनकः । महात्मवतां च ।

विश्वामित्रः । तत् किमस्माभिरुच्यतां । भवतोर्महिम्नि
भवन्ताविव साक्षिणी ।

जनकः । कतरोऽहं दशरथस्य महिमाभोगमनुभवितुं
कात्तार इव सागरस्य ।

विश्वामित्रः । शोभन्त एव विनयमधुराणामधरीकृतात्म-
महिमानः कामं सत्यविधुरा अपि वाचः । अथवा समुचित
मेवेतत् । यतः—

जन्निवान् दशरथः स हि राजा

राममिन्दुमिव सुन्दरमूर्तिम् ।

लोकलोचनविगाहनशीलां

त्वं पुनः कुमुदिनीमिव सीताम् ॥

लक्ष्मणः । अपवार्य आर्येन्दु कुमुदिनीदृष्टान्तेन किमपि
संविधानं सूचितं भगवता ।

रामः । [सप्रणयकोपम्] अलमलीकालापितया ।

जनकः । [स्वगतम्] कथमनया भङ्ग्या किमपि सूचितं
कुनिना तत् किमनेन रभसवशंवदेन विस्मृतमेव शाम्भवं
धनुः ।

[प्रकाशम्] भगवद्वनेन भगवतो वक्रकमनीयेन वाक्वि-
लासेन द्वितीयेनैव हरकार्मुकेण किमपि कीतुकितोऽस्मि ।

विश्वामित्रः । [स्वगतम्] कथमनया परिपाटया हरचा-
पारोपणमुज्ज्वयति । [भवतु प्रकाशम्] राजर्षे ! साधु स्मारि-
तोऽस्म्यतीव मे कीतुकं हृषभकेतुकार्मुकावलोकने । तेन
तदानयनायादिश्यतां पुरुषाः । अथवा किमन्यै रामभद्र
एवादिश्यताम् ।

जनकः । [सविस्मयम्] भगवन् कथं सुगन्धद्वन्द्वसुगन्धमपि

राममिन्दु, किरीटकार्मुकानयनार्थमादिशसि ? न जानासि किम्—

एतत् तद् दुर्विगाहं तुहिनगिरिमयं कार्मुकं यत्र जज्ञे
मौर्वीद्वीकराणां पतिरुदधिसुतानायकः सायकश्च ।
दोर्दण्डैश्चन्द्रमौलेर्नतमपि यदभूदुन्नतं कार्मुकाणां
बाष्पाभोवृष्टये च त्रिपुरसृगदृशमैशमपैन्द्रमासीत् ॥
विश्वामित्रः । जानामि ।

सेवायातसमस्त खेचरकरक्रीडाचलच्चामर-
श्च णीमारुतपानपीनतिबिडज्यापन्नगाकर्षिणा ।
गाढाकुचनजृम्भमाणतुहिनस्यन्दैर्यदीयैः श्रमः
संत्यक्तः पुरवैरिणाऽपि तदिदं शैलेन्द्रसारं धनुः ॥

जनकः । तत् कथमस्यानयनाय रामायादिशसि ?
विश्वामित्रः । न केवलमानयनाय किन्त्वानमनाय । [रामं
प्रति] वत्स ! बध्यतां परिकरः । इदं च—

मारीचमारीचतुरं सुबाहोरपवारणम् ।
न्यस्यतां लक्षणकरे ताटकाताडनं धनुः ॥

जनकः । कथमसम्भावनीयमेवोद्भावयसि ?
विश्वामित्रः । कथमिदं न विदितं ते—अनेन हि ?

प्राप्य चापनिगमानितः क्रमात्
संप्रताप्य विशिखैर्निशाचरान् ।
अस्मदीयमखरक्षणक्रिया-
दक्षतैव गुरुदक्षिणीकृता ॥

जनकः । [विमृश्य, निश्चयं च] भगवन् ! अस्तेयतत् किम्

मारीचमुख्यरजनीचरचक्रचूडा-

चञ्चमरीचिचयचुम्बितपादपीठः ।

अत्राभवद्विफलबाहुबलावलेपी

वीरः शशाङ्कमुकुटाचलचालनोऽपि ॥

विश्वामित्रः । किमेतावता नन्वतएव राममादिशामि ।

[रामं प्रति, वत्सोत्तिष्ठ] कुमुदिनीकान्तकलाकिरीटकामु-
करोपणप्रवीणतया संप्रोण्यास्मान् ।

जनकः । [स्वगतं]

यस्य ख्याता जगति सकले निस्तमिस्रा तपःश्री-

र्मिथोत्कण्ठः कथमिह भवेदेष गाधेस्तनूजः ।

बालो रामः किमपि गहनं कामुकं चन्द्रमौले-

र्दीलारोहं कलयति मुहुस्तेन मे चित्तवृत्तिः ॥

[पुनः पृथिवीमालोक्य]

रतिरिव जननेत्रानन्दिनी, नन्दिनी ते

कुसुमशर इवायं रूपसार मारः ।

यदि तु धनुरपीदं प्राप्त भित्तिं हस्तं

कुसुममयमिव स्यात्संभृतः सम्प्रदायः ॥

शतानन्दः । राजर्षे ! किमेतन् भूढ इव मुहुर्मुहुरा-
लोकसे ? अनुवर्तस्व महर्षेर्वचनम् ।

जनकः । [प्रकाशम्] अनुवृत्तमेव । [रामं प्रति] वत्सानु-
ष्ठीयतां गुरुवचनम् ।

रामः । उच्यते परिकारं कर्माति ।

[प्रविश्य] प्रतीहारी । जेदुजेदु देवो कीवि बल्लणी देवस्स
दंस एत्थी दुआरदेसग्गि चिठ्ठदि ता किं पवेसोअदु * ।

जनकः । आः इदमपि किं जनकः प्रष्टव्यः ।

प्रतीहारी । तथेति निर्गत्य तेन सह प्रविशति ।

जनकः । ब्रह्मन् ! प्रणम्यसे ।

मुनिः । राजन् ! सुमतिर्भूयाः ।

जनकः । [स्वगतम्] अन्यादृशीयमाशीः परिपाटी । भवतु
[प्रकाशं] मुने ! इहास्यताम् ।

मुनिः । संदेशहरः खल्वस्मि ।

जनकः । कस्यायं कीदृशी वा संदेशः ।

मुनिः ।

पीत्वा कज्जलकालिमानमखिलं क्ष्मापालनारीदृशां
नीत्वा स्कीतयशीदृहासमहसा लोकत्रयं शुभ्यताम् ।
चण्डीशं चरितैरन्नेकविभवैरद्यापि यः सेवत
हे वैदेह ! स एकमेदम्परशुस्वामितदाभाषते ॥

जनकः । [स्वगतम्] अहो गर्वाङ्गुरस्य वक्रता । भवतु
[प्रकाशं] किं तत् ?

मुनिः । कस्मैचिद् देहि कन्यां नर-
पतिशिशवे दीर्घमायुर्लभस्त

जयतु जयतु देवः कीदपि ब्राह्मणी देवस्य दर्शनार्थी वारदेशे तिष्ठति, तत्
किं प्रवेक्ष्यताम् ?

ध्यावर्तस्वाप्रियासः पुरमथन-

धनुःकर्षणालापपापात् ।

नोचेदन्योस्तुऽपायस्तव

कौलुषमघीपङ्कसंचालनाया-

मस्मद्विस्तारिधाराञ्चलब-

हलपयः पूरदूरावगाहः ॥

जनकः । [विहस्य] तन् मयापि प्रतिसंदेशः कथनीयस्तस्य ।

मुनिः । कीदृशोऽसौ ?

जनकः । त्वं मित्रं मम जामदग्न्यपरशं ! तेनैतदाभाष्यसे

सम्प्रत्येव यथाप्रतिश्रुतमियं कन्या मया दीयते ।

तेनेह स्वयमेत्य धूर्जटिधनुर्धौरेयदोःसम्पदो.

जामातुः पुरतश्चिराय भवता धाराजलं त्यज्यताम् ॥

मुनिः । तथास्त्विति [निष्क्रान्तः]

जनकः । आङ्गिरसोपक्षिप्तस्तावदयं जामदग्न्येन निज-
कीपानलस्फुलिङ्गः ।

शतानन्दः । किमेतावता ? अतिगम्भीरभुजसारकासा-
रकैरवारामः खलु रामः ।

विश्वामित्रः । राजर्षे ! के पुनरसौ परितः स्फुरन्मणि-
मौलवः परःसहस्रा दृश्यन्ते ?

जनकः । श्रीकण्ठकार्मुकनिरस्तभुजावलेपा

नानादिगन्तजगतीपतयः किलामी ।

अभ्यर्थनां मम किमप्यभिवर्तमाना

गृह्णन्ति कानिचिदहानि नरेन्द्रपूजाम् ॥

विश्वामित्रः । वत्स रामभद्र ! तदेवमेव पश्यतां कौतुक-
मस्माकं पूरय ।

रामः । विश्वामित्रं प्रणम्य निष्क्रान्तः ।

जनकः । आङ्गिरसापरिशीलितसंनिवेशस्य वत्स रामस्य
भवता प्रत्यनन्तरोभूयताम् । आदिश्यतां कञ्चुकी च करक-
लितकमलमालाया जानक्याः स्वयंवराङ्गणावतरणाय ।

शतानन्दः । तथास्त्विति निष्क्रान्तः ।

[प्रविश्य] कञ्चुकी । जयतु देवोऽनुष्ठित एव देवादेशः ।

विश्वामित्रः । [विलोक्य, सहर्षम्] आः कथमुन्नतमेव
रामचन्द्रयशःपताकाकेतुदण्डेन हरकोदण्डेन ? [पुनः सवि-
स्मयम्]

अथे । — राघवेण शिशुनापि किलायं

लीलयैव नमिती हरचापः ।

दूरमुल्लसति यस्य समन्ता-

दम्बरेऽपि गमिती गुणघोषः ॥

लक्ष्मणः । भगवन् ! एवमेतत् । तथाहि —

पूर्णा एव पुरारिचापकपटच्छन्नाचलग्रामणी-

गूढानेकागुहागभीरकुहरस्फारप्रतिध्वानिभिः ।

मौर्वीभूतभुजङ्गराजवदनश्रेणीविसर्पद्वयः-

प्रारब्धार्ययशः प्रशस्तिसदृशैर्ज्याघातघोषैर्दिशः ॥

जनकः । आः किमुच्यते दिशः पूर्णा इति ? ननु

एतैः श्रीकण्ठकोदण्डचञ्चन्मौर्वीभवै रवैः ।

चिरात् प्रतिज्ञया साकं पूर्णो मम मनोरथः ॥

प्रतीहारी । [कञ्चु किनं प्रति] अज्ज पेक्खपेक्ख कीदूहलं
सीदारामेहिं मिमिअ उण हरचावारोवणं समन्नी
करोअदि * ।

कञ्चुकी । [सकौतुकं] कथमिव । [विमृश्य विहस्य च]
आ ज्ञातम् ।

करकिसलयलीलाचारु चण्डीशचापे

दशरथतनयेन खैरमाकृत्यमाणे ।

रत्नसरसविकासी सीतया पुङ्खितोऽसौ

कुवलयदलदामश्यामकान्तिः कटाक्षः ॥

लक्ष्मणः ! भगवन् ! अत्यद्भुतं वर्तते । नन्वयम्—

भिन्दन् निद्रां मुरारेः सकल-

भुजभृतां ज्ञानयन् शौर्यदर्पं

विन्दन् दिक् शुभिकर्णाञ्चलचल-

नकलां कम्पयन् कूर्मराजम् ।

आर्यश्लाघागभीरः प्रलय-

जलधरध्वानधिकारधीर-

* आद्ये । अथ पञ्च कौतुकं सीतारामाभ्यां मिलित्वा हरचापारीपणं
समन्तीकियते ।

ष्टङ्कारः कथ्यमाणत्रिपुर-
हरधनुर्भङ्गभूराविरस्ति ॥

प्रतीहारी ।

तेल्लोकं लङ्घयन्तो गिरिगहिरगुहा सुत्तजगन्तसीह
रफारुन्मिलन्तकण्ठत्क्ष्णिदपडिरवुग्गारपूरिज्जमाणे ।

ब्रह्माण्डे भज्जमाणे कडुविडअकडकारपभ्भारभीमो
अग्गो भज्वन्तचण्डीसरधणुहटणक्कारओ उग्गमेइ * ॥

कञ्चुकी । पश्य कीतुकम् ।

क्रीडाभग्नमृगाङ्गमौलिधनुषं सीतार्पितां वक्षसा
विभ्राणं कमलस्रजं निजगृहं शृङ्गारवीरश्रियोः ।
रामं ब्रीडवशादवाञ्छितमुखं भूमीभुजां पश्यतां
चेतः क्रोधविषादविस्मयमुदामूर्मीः समालिङ्गति ॥

[प्रविश्य] शतानन्दः । राजर्षे ! विषीद वा प्रसीद वा इदं
यथादृष्टमुपवर्ण्यते ।

ज्यावत्सौ ललिताङ्गुलीकिसलयैराकर्णमाकर्षतो
न भूर्भङ्गुरतां गता रघुशिरोर्भग्नं धनुर्धूर्जटेः ।
नाहङ्गारतरङ्गितो ध्वनिरभूत् कण्ठेऽस्य दीर्यङ्गु-
ष्टङ्कारस्तु चकार तारतरलः शब्दाद्वितीयं जगत् ॥

* तेल्लोकं लङ्घयन् गिरिगभीरगुहासुप्तजायस्मिंह-

स्फारीन्मौलत्कण्ठस्तनितप्रतिरवीङ्गारपूर्यमाणे ।

ब्रह्माण्डे भज्यमाने बहुविकटकटत्कारप्राग्भार-भीमः

अहो ! भज्यच्छ्रीश्वरधनुष्टनत्कार उद्भक्तित्ति ।

जनकः । कथं पुनरेतावतीमतिभूमिमवगाहमानोऽपि
वत्सोरामभद्रो भयता न निवारितः ?

शतानन्दः । कथंकारं वारयामः ?

यावत् कन्दुकलाञ्छनाञ्चितकरः शोभाजनालाकृतिः

कौशल्यार्पितमङ्गलप्रतिसरो वत्सस्य दोःकन्दलः ।

किञ्चित् चञ्चति तावदेव हि दलचण्डीशचापोच्छल-

च्छद्दैकार्णवमग्नमेतदखिलं जातं त्रिलोकीतलम् ॥

जनकः । तदलं कालातिपातेन याच्यतामनुमतिर्भग-
वतो विश्वामित्रस्य जानकीरामभद्रयोः पाणिसंघटनाय ।

शतानन्दः । सद्यो विघट्टमानेन धनुषैव पिणाकिनः ।

ननु संघट्टितौ पाणी जानकीरामभद्रयोः ॥

तद् जर्मिलालक्ष्मणयोरेव पाणिसंघटनाय भगवानभ्य-
र्थनीयः ।

विश्वामित्रः । [विहस्य] अस्वेतत्, परन्तु—

पाणीन् जनककन्यानां पीडयद्भिः सहानुजैः ।

सीताया रामभद्रो मे पाणिपीडन मिच्छति ॥

जनकः । [सहर्षम्] कथं माण्डवीश्रुतकीर्तिभ्यां भरत-
शत्रुघ्नयोरपि परिणयमनुसंधत्ते भगवान् ?

विश्वामित्रः । अथ किम् ?

जनकः । तद् गृहीतमिदमधिशेखरमाज्ञाकुसुमं भग-
वतस्तदागच्छत समीहितं निष्पादयामः ॥

इति निष्क्रान्ताः सर्वे ॥

॥ अथ चतुर्थोऽङ्कः ॥

—:०:—

[नेपथ्ये] ध्रुवा * गीयते ।

मणिमयमङ्गलदीवी जणअनरेन्दस्स मण्डवे जलइ ।

चण्डानिलीवि पंत्ती यस्सिं विहलागमी होइ ॥ १

[पुनर्नेपथ्ये] अरे! क्षत्रिया अपसरत लीचनपथात् नन्वयम् ।

कुर्वन् कीपादुदञ्चद्रविकिरणसटापाटलैर्दृष्टिपातै-

रद्यापि क्षत्रकण्ठच्युतरुधिरसरित्सिक्तधारं कुठारम्

तीव्रैर्निश्वासपातैः पुनरपि भुवनोत्पातमासूचयद्भि-

र्गर्जन्मौर्वीकचापस्त्रिभुवनविजयी जामदग्न्यःसमेति ॥

ततः प्रविशति जामदग्न्यः । [साटोपं परिक्रम्य] अही!

दृष्टता जनकस्य! यदयं हरचापारोपणेन कन्यादानं प्रतिजा-
नीते । [परशुं विलीक्य] ।

सकलनृपकठोरकण्ठपीठी-

बहलगलद्रुधिरीघधीतधारः ।

* राजशेखरः—“ध्रुवा हि नाम नाट्यस्य प्रथमे प्राणाः । तथाहि --

प्रथयति पात्रविशेषान् समाजिकजनमनांसि रञ्जयति ।

अनुसंदधाति च रसान् नाट्यविधाने ध्रुवा गीतिः,, इति ध्रुवाया लक्षणमाह ।

† मणिमयमङ्गलदीपो जनकनरेन्द्रस्य मण्डपे ज्वजति ।

चण्डानिलीऽपि प्राप्ती यस्मिन्विमलागमी भवति ॥

तदिदमजनकं जगद् विधत्ते

परशुरयं जमदग्निनन्दनस्य ॥

[विमृश्य]

उदितोऽर्जुनभुजविपिनेज्वलितस्तुङ्गेषु नृपतिवंशेषु ।

निमिकुलकमलकलापं कीपानलं किं पुनः स्मृशसि ॥

[पुनर्विचिन्त्य] अलमस्मिन्नुपेक्षया मनोरथोपनीतजामातृभुजबलावलेपदुर्ललितः खल्वयम् । तथाहि संदिष्टमनेनास्मत्परशोः । त्वं मित्रमित्यादि पठति । अहो ! अस्य दुरवलेपः ।

यस्योद्यद्घोरधाराञ्चलदलितगलङ्गाहुंशाखांसहस्र-

श्रीङ्गच्छद्रक्तधारानिवहजितनवीशोलदकींशुजालः ।

क्षमापालः कार्तवीर्यः सुरपुरसुदृशां पुष्पिताशोकशाखि-

भ्रान्तिं दत्त्वापि चित्ते निजपुरसुदृशां शोकशाखी बभूव

अपि च । येनावध्यत नर्मदाम्बुनिवहः सङ्घेय च लङ्केश्वर-

स्तद्यस्मिन् निरमज्जदर्जुनभुजक्षोणीरुहां मण्डलम् ।

क्षत्रस्त्रीनयनाम्बुपूरमिषतः खेलन्ति यत्केलय-

स्तत्ताटक् परशुर्ममायमधुना धाराजलं मुञ्चति ॥

[विलोच्य] कथमयं शतातन्दशिष्यस्ताण्डयायनः ?

[प्रविश्य] ताण्डयायनः । भगवन् ! अभिवादये ।

जामदग्न्यः । आयुष्मान् भूयाः, कथय तावद् अपि नाम भवदुपाध्याययजमानस्य निवृत्ताहरचापारोपणश्रद्धा ?

ताण्डयायनः । निवृत्ता ।

जामदग्न्यः । [सहर्षं] निवृत्ता ?

ताण्ड्यायनः । भगवन् ! निवृत्ता सहैव चापेन ।

जामदग्न्यः । [ससंभ्रमं] किमाद्य सहैव चापेन निवृत्तेति ?

ताण्ड्यायनः । अथकिम् ?

जामदग्न्यः । स्फुटं कथय तावत् किं वृत्तमिति ?

ताण्ड्यायनः । कस्यचित्

अखण्डचण्डिमोद्गण्डभुजदण्डनिपीडितम् ।

भगवन् ! भृगुमार्तण्ड ! भग्नं भर्गशरासनम् ॥

जामदग्न्यः । [सक्रोधं] कस्य ?

ताण्ड्यायनः । सुबाहुमारीचपुरःमरा अमो

निशावराः कीशिकयज्ञधातिनः ।

वशे स्थिता यस्य *

जामदग्न्यः । अलमतः परं ज्ञातः खलु खलानामग्र-
णीर्निशाचरग्रामणीः ।

ताण्ड्यायनः । [स्वगतं] कथं दशकण्ठेन धनुर्भग्नमिति
प्रतीतं भगवता ? भवतु तावत् ।

जामदग्न्यः । [सक्रोधम्] अयमयमिदानीम् ।

नृपशतं सुकुमारकण्ठनाली-

कदनकलाकुशलः परश्वधी मे ।

* एतदनन्तरं । पाठः श्लोकशेषः क्वापि पुस्तके न दृश्यते ॥

दशवदनकठोरकण्ठपीठी-

कदमविनोदविदग्धतां दधातु ॥

[विमृश्य] अथवा ।

यः कर्तार्जुनभूरुहाद्भुतभुजाशाखासहस्रच्छिदां

दम्भोलेर्गिरिकूटपाटनपटोः शौण्डीर्यतो लज्जते ।

तस्यैतस्य परेतराजसदनद्वारः कुठारस्य मे

का श्लाघा दशकण्ठकण्ठकदलीकाण्डावलीखण्डने ॥

[पुनर्विचिन्त्य] तथाप्यनुचितमुदासितुमेतस्मिन् कृतागसि
रक्षसि तदिदानीम् ।

दक्षिणस्याम्बुधर्मध्ये कृत्वा कोङ्कणमष्टमम् ।

मह्मणजन्मा दहनो लङ्कातङ्काय जायताम् ॥

इति [साटोपं परिक्रामति]

ताण्डायनः । [स्वगतम्] दिष्टा स्वस्ति क्षत्रियकुलाय ।

[नेपथ्ये] अहो नियोगिनः ! कृतविवाहमङ्गलयोः सीता-
रामचन्द्रयोः स्वस्तिवाचनिका द्विजा आहूयन्ताम् ।

जामदग्न्यः । [परिवृत्य, सक्क्रोधम्] आः ब्रह्मबन्धो ! कथम-
लीकदशकण्ठकीर्तिदानेन प्रतारितोऽस्मि । नन्वयमग्न्यः को-
ऽपि जनकजामाता ।

ताण्डायनः । भगवन् ! मम को वापराधः [अर्होक्त एव]
भगवता भ्रान्तं मयापि संभ्रान्तम् ।

जामदग्न्यः । तन् निःशेषं तावत् कथय ।

ताण्डायनः ।

शराग्रवर्तिनः प्रतापलेशस्य गताः पराभवम् ॥

तथैवाखण्डचण्डिमेत्यादि पठति ।

जामदग्न्यः । कः पुनरयं मारीचदमनः ?

ताण्डगायनः । ये ऋष्यशृङ्गचरुभागभुवः कुमाराः

संजज्ञिरे दशरथस्य बधूजनेन ।

तेषामयं निरूपमः प्रथमः कुमारी

रामाभिधः कुशिकराजतनूजशिष्यः ॥

जामदग्न्यः । [क्षणं विभाव्य] सामर्षम्,

दुर्धर्षाः सुरसिद्धकिन्नरनरैस्त्यक्तक्रमं वक्रतां

प्राप्ते यत्रविधातरीव तरसा तिस्रोऽपि दग्धाः पुरः ।

तद् भग्नं यदि राघवेण शिशुना चण्डीपतेः कार्मुकं

ताण्डगायनः । [स्वगतम्] किमधुना वक्ष्यति जामदग्न्यः ?

तन् भग्नं कुलमेव तर्कय रघोर्मच्छस्वधाराभ्रसि ॥

ताण्डगायनः । संरञ्ज्यं भगवान् तमिमं वृत्तान्तमुपाध्या-

यस्य कथयामीति निष्क्रान्तः ।

जामदग्न्यः । [विलोक्य] अभिनवविवाहमङ्गलतया तर्क-
यामि स एष रामः सानुज इति । [सहर्षं निर्वर्ण्य] अर्ध-
मुग्धः स्वल्पं जनी यदेनं काम इति वक्तव्ये राम इति
जल्पति ।

[पुनर्निर्वर्ण्य] सौन्दर्यमदनादपि प्रथयति प्रीतिप्रकर्षं पुरा

भेत्तारं मदनारिमप्यधरयत्युद्दामदोः क्रीडितम् ।

मुग्धत्वं मदनारिमौलिशशिनीप्युत्कर्षमालम्बते

मूर्तेस्तत् किमसौ रसैर्विरचितः शृङ्गारवीराद्भुतैः ॥

ततः प्रविशती रामलक्ष्मणी ।

लक्ष्मणः । [सकोतुकम्]

मौर्वी' धनुस्तनुरियं च विभर्ति मौञ्जीं

बाणाः कुशाश्च विलसन्ति करे सितायाः ।

धारीज्वलः परशुरिष कमण्डलुश्च

तद् वीरशान्तरसयोः किमयं विकारः ॥

आर्य ! किं पुनरिदं ब्रह्मक्षत्रवर्णात्मकं चित्रमिव स्फुरति ।

रामः । वक्तु न विदितं ते ? नन्वयं स भगवान् भार्गवः ।

वेधं क्रौञ्चमहीधरस्य शिखरं देयं धरित्रीतलं

प्रत्यग्रक्षितिखण्डदण्डनविधिक्रीडाविधेयोऽम्बुधिः ।

जेयस्तारकसूदनो युधिकरक्रीडा कुठारस्य च

क्षीयं यस्य बभूव हैहयपतेरुद्दामदोः काननम् ॥

लक्ष्मणः । तर्हि विस्मयनीयशीलोऽयं भगवान् ।

रामः । विस्मयनीयशीलानां शिखामणिरिति वक्तव्यम् ।

अयं हि । एकः स्वर्णमहीधरां क्षितिमिमां स्वर्णैकशृङ्गीं यथा

गामिकां प्रतिपाद्य कश्यपमुनी न स्यात्तने स्नायते ।

किंच क्रौञ्चगिरिं गिरीशतनयस्याविद्वशक्षित्तं

विद्धा बाणगणैरुदारहृदयो वैलक्ष्यमालम्बते ॥

[उभौ परिक्रामतः]

रामः । [अञ्जलिं बद्धा] भगवन् ! भृगुकुलशिरःशिखरशिखण्डक!

एष सानुजस्य मे परमोन्नतिरमणीयपरिणामः प्रणामः ।

जामदग्न्यः । समरविजयी भूयाः ।

रामः । भगवन् ! भृगुकुलमीलिमाणिक्य ! अनुगृह्योतीऽस्मि ।

भार्गवः । [स्वगतं, सकरुणम्]——

रामे चन्द्राभिरामे विनयवति शिशौ किं प्रकुप्यातिमात्रं
[विमृश्य, सक्रोधम्]— —

हुं चापं चन्द्रमीलेश्वपलमतिरसाविद्धुभञ्जं बभञ्ज ।
[पुनः सानुक्रोशम्]——

बाला वैधव्यदीप्तां जनकनृपसुता नार्हतीयं मदस्त्रात्
[पुनर्विचिन्त्य, सामर्षम्]——

आः शान्ती मे कुठारः कथमयमधुना रेणुकाकण्ठगतुः ॥
[प्रकाश] दाशरथे ! इयमसौ मे त्वयि समुदाचारानुसारिणी
वाग्दृष्टिरेव ।

रामः । [विहस्य] मनोदृष्टिस्तु कीदृशी ?

भार्गवः ।

चण्डीशकार्मुकविमर्दविवर्धमान-

दर्पावलेपसविशेषविकाशभाजोः ।

बाह्वीस्तवाहमधुना मधुना समानै-

राराधयामि रुधिरैः कठिनं कुठारम् ॥ ,

रामः । भगवन् ! निग्रहानुग्रहयोः स्वाधीनोऽयं जनः
परं ते कोपबीजं ज्ञातुमिच्छामि ॥

भार्गवः ॥ अहो ! दर्पान्विता यदात्मना कृतमस्माभि-
रुक्तमपि नावधारयति निजदुर्विनयम् ॥ ननु रे—

येनोपदिष्टमद्यापि पुरस्त्रीविरहव्रतम् ।

न भुग्नं तत् त्वया भग्नं जगद्गुरुरासनम् ॥

रामः । भगवन् ! अलीकलोकवार्तया निरपराधे मयि
मुधा कोपकलङ्कितोऽसि ॥

भार्गवः ॥ तत् किं स्वस्ति हरकामुंकाय ?

रामः ॥ नहिनहि ॥

भार्गवः ॥ तत् कथं निरपराधोऽसि ॥

रामः ॥ मया सृष्टं न वा सृष्टं कामुं कं पुरवैरिणः ॥

भगवन्नात्मनैवेदमभज्यत करोमि किम् ॥

भार्गवः ॥ आः कथं रे चन्दनदिग्धं नाराचं निधाय
हृदयं मे शीतलयसि ? तदलमनेन कुठारमुद्यम्य—

हे राम ! कामरिपुकामुं कमर्मघात-

संजातपातक ! तवैष कठोरधारः ॥

सीताकरव्यतिकरप्रतिकूलबन्धुः

कण्ठं पुरा विशतु निष्करुणः कुठारः ॥

तत् प्रवीरो भव ॥

रामः । हारः कण्ठं विशतु यदि वा तीक्ष्णधारः कुठारः

स्त्रीणां नेत्राण्यधिवसतु नः कज्जलं वा जलं वा ।

संपश्यामो भुवमिह सुखं प्रेतभर्तुर्मुखं वा

यद्वा तद्वा भवतु न वयं ब्राह्मणेषु प्रवीराः ॥

जामदग्न्यः । आः कथं मामपि प्रणतिपात्रं ब्राह्मणमात्र-
मिव मन्यसे ।

(पुनः सामर्थम्)

जानीषि नहि जामदग्न्यमपि रे यद्दीर्घदोःकन्दल-
द्वन्द्वस्त्वन्दितबाहुना रणभुविस्त्वेन मन्दोजसा ।
मास्त्राक्षीद्भुजसंपदं मम कथं वक्त्रानुसारादिति
कुडेनोदतमैत्रि शङ्करकरन्यस्तं विधातुः शिरः ॥

(पुनः सामर्थम्) किमात्य रे किमात्य ? “न वयं ब्राह्मणेषु
वीरा” इति । कथं क्षत्रियजातिगर्वितो ब्राह्मणजातिं तृणाय
मन्यसे ? तदिदानीमावयोः का गरीयसीति संग्रामतुलैव
निर्णयेत ।

रामः । भी ब्रह्मन् ! भवता समं न घटते संग्रामवार्तापिनः ।

सर्वे हीनबला वयं बलवतां यूयं स्थिता मूर्धनि ॥

लक्ष्मणः । जामदग्न्य ! एवमेतत् ।

यस्मादेकगुणं शरासनमिदं सुव्यक्तमुर्वीभुजा-

मस्माकं भवतां पुनर्नवगुणं यज्ञोपवीतं बलम् ॥

रामः । वत्सालमिह माननीये मुनौ दुर्विनयवैदग्ध्येन ।

जामदग्न्यः । अस्य को दोषः ।

दारैर्मुक्तकुचांशुकेः परिवृतं प्राचीनमेषां नृपं

बाहिंसीयदसौ कुठारहतकस्तस्यैतदुज्जृम्भितम् ।

यन्नाारीकवचान्वयप्रणयिनां क्षत्राधमानामिमा

दुर्वाचः प्रविशन्ति मे श्रवणयोर्धिक्षेत्रगोत्रेकपाम् ॥

रामः । अलमिह क्षीरकण्ठे कठोरकोपतया । तत्
क्षम्यताम् ।

जामदग्न्यः । आः किमुच्यते क्षीरकण्ठ इति । विषकण्ठः
रुस्व तौ !

लक्ष्मणः । भगवन् शितिकण्ठशिथ्येण विशेषतः क्षन्तव्यम् ।

जामदग्न्यः । आः कथं विषकण्ठनामसास्येन त्वमपि मे
गुरुः ?

लक्ष्मणः । (विहस्य) भगवन्नन्याभिसंधानेन मयेदमुक्तं यत्
किल ।

किरीटमधिरूढेऽपि बाले प्रालेयरोचिषि ।

शितिकण्ठस्य किं चित्ते धत्ते कोपाद्गुरः पदम् ॥

तद् भवान् तदन्तेवासीति विशेषतः क्षन्तुमर्हति ।

जामदग्न्यः । (स्वगतम्) अहो! अस्य क्षत्रियवटोर्त्तारूपरि-
पाटीपाटवम् । भवतु (प्रकाशम्) तदिदं क्षान्तमेव मयायं तु
न क्षमते प्रकृतिकठोरः कुठारः । शीलं न वेत्ति कथमस्य ?

क्रीडाविनिर्भितसुदुर्मददोर्विलास-

निःशेषराजकवधस्य परश्वधस्य ।

कीलालकीकसकचैः परितो विचिन्त्य

येन त्रिधापि विदधे पृथिवी त्रिवर्णा ॥

(पुनः साप्रर्षम्) कथमस्य हरप्रसादपरशोः शीलमपरि-
शीलितं ते ?

यत्र कामति सङ्गराङ्गणभुवं दुर्वारधाराञ्चल-

सुसुचक्रकिशोरकण्ठहृदिरेनीरेणुका भूरभूत् ।

तादृग्बीरवरस्वयंवरपरस्वलीककन्याकर-

क्रीडापुष्करदामरेणुभिरभूद् दैगरेव रेणूत्कटा ॥

लक्ष्मणः । भगवन् ! एतत् सत्यं—यत् किल भवत्कुठार-

धाराञ्चलविलसितेन नीरेणुका भूरभूदिति ।

जामदग्न्यः । [स्वगतम्] आः कथं रेणुकावृत्तान्तेन मर्म
विध्यति । भवतु [प्रकाशम्] अये ! क्षत्रियपीतालमिह निरप-
राधे भवति सुधा परस्वधपातेन । तदयं मे प्रकृतिकठोर-
भाषिणं भवत्कण्ठमेव शातयति कुठारः ।

[नेपथ्ये] अये जामदग्न्य ! कथमतिप्रगल्भसे ? तदिदमि-
दानीं भवच्छासनाय शरासनमानीयते ।

जामदग्न्यः । [विहस्य] कथमयं जनकः ? [उच्चैः] अये या-
ञ्जवल्का-शिष्य ! किं भवतः शरासनेन पद्मासनमेवावलम्बस्व ।
[पुनः सीत्प्रासम्]

युष्माकं भोः सुघटितबहुन्यस्तपद्माञ्चकण्ठा

मिथ्योत्कण्ठा किमितिसमिति क्षत्रियश्रोत्रियाणाम्

तेऽन्ये चञ्चत्करतलचलञ्चण्डनिस्त्रिंशधारा-

धौतारातिद्विपमदमधीपङ्कपूराः प्रवीराः ॥

तदलं भवता । एताविव तावत् क्षत्रियस्फुलिङ्गो निर्वा-
पयामि ।

[पुनर्नेपथ्ये] अये जामदग्न्य ! कथं तथा शमधनसमृद्धस्य
जमदग्नेस्तनयोऽपि शमदुर्गतोऽसि संवृत्तः ?

जामदग्न्यः । कथमयमाङ्गिरसः ? [उच्चैः] अये शतानन्द !
कथय तावदिदमेवंविधं शमाभिधानं कस्मादुपासं भगवतो
गौतमाद् वा गोत्रभिदो वा ?

[नेपथ्ये] आः क्षत्रियापुत्र ! निजजननीकण्ठताण्डवित-
कुठारकुलाङ्गार ! कथं तपस्तुङ्गमाङ्गिरसमपि कुलं कलङ्कयसि ?

जामदग्न्यः । आः पाप कुलपांसन पांसुलापुत्र ! कथं भूगू-
णामन्वये तपस्ताण्डवं मण्डयसि ?

रामः । भगवन् ! सकललोकविख्यातमिदं भूगूणमाङ्गिरसां
अ कुलम् । तपोविशेषतस्तु भर्गशिष्यस्य । अत एव विज्ञापयामि

तपः शान्तं चेतः स्फुटिकमणिमालापरिकरः

कुशाः कुण्डो दण्डः सततमुदजावासनिरतिः ।

मुनीनामेतद्वः समुचितमुदयं न वचनं

न वक्तुश्च भङ्गो न शरधनुषी नापि परशुः ॥

[पुनः सविस्मयम्] भवानेव तावत् विचारयतु ।

क्व परशुरशुभस्ते कुत्र गोवं पवित्रं

क्व नु धनुरिदमुग्रं निर्मलं कुत्र शीलम् ।

घनसमरकराला कुत्र नाराचञ्जला

कुशकिसलयलीला कुत्र वा पर्णशाला ॥

जामदग्न्यः । कथमन्यमिव मां प्रणतिपात्रं मुनिमात्रं
मन्यसे ? स एष जामदग्न्यः खल्वहन् ।

क्षुण्णक्षत्रकठोरकण्ठविगलत्कीलालधारासरिन्-

निर्वृत्ताभिषवस्य क्लृप्तगिरसां केसान् कुशान् कुर्वतः ।

गृह्णन् रक्तजलाञ्जलीन् पितृगणो यस्य क्षणं विस्मितः
सन्तोषेण जुगुप्सया करुणया त्रासेनहासेन च ॥

तदलमिदानीमपि ।

कृत्वा त्रिःसप्तकृत्वः समिति-विशसनं पूर्वमुर्वीपतीनां
कृत्वान्यत् सप्तकृत्वः पुनरपि कदनं दुर्मदानां नृपाणाम् ।
निर्माय ज्ञापतीनां प्रतिसमरहृतैरुत्तमैरुत्तमाङ्गैः
कापालीमक्षमालां भ्रूटिति भगवती भैरवस्यार्पयामि ॥

रामः । प्रसीद त्वं रोषाद्विरम कुरु मे चेतसि गिरं
चिरं यच्चायासैर्बहुभिरिह वारैर्जितमभूत् ।
यशोवित्तं वृत्तं कितव इव विक्षीभतरलं
तदेतस्मिन् वारे भृगुतिलक ! मा हारय मुधा ॥

जामदग्न्यः । कयं रे हारयिष्यामि ? [विमृश्य] अथवा ।

किं नाम वाग्दम्बरपण्डितेषु
युष्मासु वाणीः प्रचुराः प्रयुञ्जे ।
बाणान् रिपुप्राणहरान् मदीयान्
सर्वेऽपि सूयं सहिताः सहध्वम् ॥

रामः । किमन्यैर्नन्वहमेव हरशरासनारोपणोपनीतजा-
नकीकरकिसलयलीलानिहितकमलयालिकामिलदलिपटल-
कोलाहलसंगीतयशःपरिजलेन वक्षस्पलेन सहित्ये ।

जामदग्न्यः । ईशत्यक्तपुराणचापदलनश्रीहूतगर्वोद्धति-

व्यग्रस्त्वं कतरः स मे तव गुरुः शीर्षं न शक्ताः शरान् ।

तुष्टादिष्टवरप्रदाद् भगवतः पद्मासनात् सादरं

मन्नाराचभयादयाचतं किल ब्राह्मीं तनूं कौशिकः ॥

रामः । [स्वगतम्] कथं भगवन्तं विश्वामित्रमधिचिपति ।
तदतः परं न सहिष्ये [प्रकाशम्]

ईशत्यक्तपुराणचापदलनप्रोद्भूतगर्वोद्धति-

व्यग्रोऽहं कतरः स ते मम गुरुः सौंदुं न शक्तः शरान् ॥

तुष्टादिष्टवरप्रदाद् भगवतः पद्मासनात् सादरं

त्वन्नाराचभयादयाचत किल ब्राह्मीं तनूं कौशिकः ॥

इति पदव्यत्यासेन पुनः श्लोकं पठति [पुनः साटीपम् ।

अये जामदग्न्या !

तत् कोदण्डं कुलिशकठिनं भग्गमेतेन भग्नं

मग्नं शल्यं तव हृदि महद्भग्नमेतावता किम् ।

तैयक्ष्णं वा भवतु यदि वा नाम नारायणीयं

नैतत् किञ्चिद् गणयति स मे दुर्महो दुर्विलासः ॥

जामदग्न्याः । [सहर्षम्] साधु रे क्षत्रियपीत! साधु । यत्

किल जामदग्न्यानाम्नश्चण्डधाम्नः पुरतः खद्योत इव विद्यो-
तसे । किमात्य रे किमात्य ?

रामः । तदेव पठति, नन्विदं भूयोऽप्युच्यते -- पुनस्तदेव
पठति ।

जामदग्न्याः । साधु स्मारितोऽस्मि ।

रामः । किं तत् !

जामदग्न्यः । कराघाताद्विष्णोस्तरलवनमालापरिमल-
 भ्रमद्गृध्रध्वानद्विगुणितविकाशः समजनि ।
 स यस्य ज्याघोषः सुररिपुबधूवर्गरुदित-
 ध्वनिस्वाध्यायानां प्रणव इव तत् कार्मुकमिदम् ॥
 रामः । करपङ्केरुहक्रीडे क्रीडितं येन शार्ङ्गिनः । तदेतत् ।
 जामदग्न्यः । अथ किं यदि शक्नोऽसि गृहाण विगृहाण वा ॥
 रामः । गृह्णामि ।

जामदग्न्यः । तदेहि वाष्पायमानभवहन्तुजनबन्धुरां वसु-
 न्धरामतिक्रम्य समरत्तमां क्षमामवतरावः ।

इति निष्क्रान्तौ ।

लक्ष्मणः । [विलोक्य, सहर्षं सकीतुकं च]
 मा शान्भवं धनुरिवेदमपि प्रयातु
 भङ्गप्रसङ्गमिति मन्दचलङ्गुजेन ।
 आर्येण कार्मुकमपीदमहो सहेलं ।
 चक्रीकृतं भगवतो गरुडध्वजस्य ॥

[नेपथ्ये] अहो कीतुकम् ।

उल्लिख्यपचक्रादमरपरिहृतव्योमरन्ध्रावगाही
 बाणोऽयं राघवस्यत्रिदशपुरगतिच्छेदकृद्भार्गवस्य ।
 हंसीभूतः सुरस्त्रीकरकमलगलत्पुष्पसौरभ्यलुभ्य-
 द्गृहीतभङ्गीपरिचलितयशाः स्वर्गपर्यङ्गमेति ॥

ततः प्रविशतो रामजामदग्न्यौ ।

जामदग्न्यः । [रामं विलोक्य निर्वर्ण्य च, स्वगतम्]

त्रिलोकी कीक्रीयं मुदमुदयतानेन लभते
विकाशं वा धत्ते मुनिजनमनःपङ्कजवनम् ।
अये ! कीऽयं बालः सुवलयदलश्यामलतनु-
र्जगद्योनिर्ज्योतिः कथमिदमहो तत् परिणतम् ॥

[पुनर्विमृश्य]

आपूरणाय पुरवैरिशरासनस्य
बाणात्मना परिणतः किल लीलया यः ।
आरोपणाय पुनरस्य स एव शङ्के
बालात्मना परिणतः पुरुषः पुराणः ॥

[प्रकाशम्] वत्स ! इतः—

रामः । [सलज्जमधोमुखस्तिष्ठति]

जामदग्न्यः । [उपसृत्य, रामस्य चिबुकमुन्नमय] किमिति
लज्जास्थानम् ?

कमलबन्धु विलोचन ! यस्त्वया
स्वमहिमोन्नमनैरधरीकृतः ।
न किमसावधरीकुरुते नर-
स्त्रिदशकोटिकिरीटगणीनपि ॥

रामः । [अज्जलिं बद्ध्वा] भगवन्नलमनेन । दुर्विनयपङ्कमलि-
नीकृतमात्मानं तावद् भवच्चरणनखकिरणतरङ्गिणीजलेन
क्षतयामि ।

चण्डमेव किल तिग्मरोचिषः
सौम्यमेव किल शीतरोचिषः ।

चण्डसौम्यमिति कौतुकावहं

नौमि तावकमहं महन् महः ॥

[इति पादयोः पतति]

जामदग्न्यः । अयि कल्याणनिधे ! आशीरुक्तिरपि त्वयि
पुनरुक्तिरेव । तथापीदमाशास्महे ।

यशःपूरं दूरं तनु सुतनुनेत्रोत्पलवनी-

तमस्तन्द्राचण्डातपतपसहस्राणि शरदाम् ।

इयं चास्तां युष्मच्छरशमितलङ्के श्वरशिरः-

श्रितोत्सङ्गा नन्दत्सुरनरभुजङ्गा विजगती ॥

तदनुजानीहि मामिति निष्क्रान्तः ।

रामः । [लङ्घनं प्रति] ननु कथं नयनपद्ममतिक्रान्त एव
भगवान् ? तदेहि, भृगुकुलतिलकवियोगखिन्नमात्मानं बन्धुज-
नघ्निलोकनेन विनोदयावः ॥

॥ इति निष्क्रान्ताः सर्वे ॥

॥ चतुर्थोऽङ्कः समाप्तः ॥

॥ अथ पञ्चमोऽङ्कः ॥

—०:-०—

ततः प्रविशती गङ्गायमुने ।

गङ्गा । सखि कालिन्दि ! किमिति दुर्मनायसे ?

यमुना । भवति भाईरहि अत्थि कारणम्* ।

गङ्गा । कीदृशं तत् ?

यमुना । एकं दाव अत्थि मह भादा सुग्गीर्वोत्ति † ।

गङ्गा । [सकौतुकमात्मगतम्] अये ? कथमस्याः कपिकुलो-
त्पन्नोऽपि भ्राता ? । [विमृश्य] उपपन्नमिदमनयोः स्वस्वेक
एवायं सविता प्रसविता [प्रकाशम्] अथ किं तस्य ।

यमुना । सोतिबलिष्ठेण दुष्टबलीमुखेण वालिणाम-
हेण परिहूदो एकदुग्गमत्तसरणो कपिपरिवारो
चिठ्ठति ‡ ।

गङ्गा । नन्विमावपि भ्रातरौ तत् किमनयोरीदृशं वैरा-
यितमित्यधीक्ष एव । अथवा

“एकामिवाभिलाषी हि बीजं वैरमहातरोः”

* भवति ! भागीरथसि कारणम् ।

† एकं तावत् । अस्ति मम भाता सुग्रीव इति ।

‡ सोऽतिबलिष्ठेन दुष्टबलीमुखेन वालिणामध्येन परिभूत एकदुर्मनाचक्षरः
कतिपयपरिवारमिच्छति ।

इति ख्यातमेतत् तत् किमनेन ? द्वितीयमपि कारणं
कथय तावत् ।

यमुना । कसिसंपि दिअहे गहीअतवस्सा विअ मम्महव-
सन्ता दीवि तरुणा जटाहरा एका चक्रवाकत्यणी चन्द्रव-
यणा मं उत्तरिअ दखिखणं चलिदुं उवकन्ता * ॥

गङ्गा । ततस्ततः ।

यमुना । तदी अ तीए खणं विलम्बिअ पणमिअ मुउ-
लिअकरकमलजुअलाए अहमेरिसं विस्सता । अयि देवि
दिणअरणन्दिणि पुणोवि णिअकुटुम्बस्स दंसणप्पसादं करे-
सुत्ति † ।

गङ्गा । तत् कथं सभावयसि ?

यमुना । गङ्गायाः कर्ण एवमेवम् ।

गङ्गा । असभावनीयमिदम् । तन्नूनमावर्तयतश्चमितहृ-
दया किमप्यलीकमनुभूतवती [विभ्रष्ट] अथवा को जा-
नाति विधेः संविधानवैरुग्ध्यम् ?

यमुना । जइ संपुत्ती ता कहं भअवदीए ण गीअरी
इमो वुत्तन्तो ‡ ।

* कसिसंपि दिअहे गहीततपस्याविव मम्मयवसन्ती दावपि तरुणी जटाधरा
एका चक्रवाकस्यणी चन्द्रवदना मासुत्तीर्य दक्षिणं चलितुमुपजान्ताः ।

† ततश्च तथा क्षणं विलम्ब्य प्रणम्य सुकुलितकरकमलयुगलयुगलाहरीदृशं विजाना ।
अयि देवि दिनकरणन्दिनि ! पुनरपि निअकुटुम्बस्य दर्शनप्राप्तदं कुरुष्वेति ।

‡ यदि संवत्सत् कथं भगवत्या न गीचरीयं वृत्तान्तः ।

गङ्गा । न किञ्चिदेतत् । मया हि ब्रह्मल्लोकादागतायाः
सरस्वत्याः समागममुख्यग्रचित्तया स्थितं तदेहीयमदूरे
सरयूस्तेन हि तन्मुखादेव निरूपयावः । [इति परिक्रामतः]

[प्रविश्य] सरयूः । देव्यौ नमो वाम् ।

उभे । आल्यवितथमङ्गला भव ।

गङ्गा । [सरयूं हस्ते गृहीत्वा] सखि ! कथं तापनिमग्न-
मङ्गलं ते ।

सरयूः । भगवति ! प्रतीपमाभाषसे । ननु लज्जापङ्कनिम-
ज्जनमनुभवन्त्या मेऽर्धावलम्बनोऽयमङ्गसंताप इति ।

गङ्गा । स्पष्टं तावदावेदय ।

सरयूः । बहलगलितैः संतापोष्णैस्तटान्तविहारिभि-
र्दशरथपुरीषैरस्त्रीणां विलोचनवारिभिः ।
उपचयवतीं संतापोष्णां निजां दधती तनू-
मिह मुहुरहं मातर्लज्जां वहामि जहामि च ॥

गङ्गा । [सातङ्गम्] किं पुनरासामश्रुवष्टैः कारणम् ।

सरयूः । गङ्गायाः कर्ण एवमेवम् ।

गङ्गा । हा इन्दुमतीनन्दन ! हा सकललोकहृदयानन्दन-
चन्दन ! हा महाकीदण्डपण्डित ! हा आखण्डलप्रियसख ! हा
निजतनयनिर्विशेषप्रीतिपरिपालितसकललोक ! हा राम-
भद्रैकजीवितेति [मूर्च्छति]

सरयूः । [स्वगतम्] अस्यैव विलसितमेतत् ।

गङ्गा । हा महाराज दशरथेति मूर्च्छिता पतति ।

यमुना । [अंशुकाञ्चलेन वीजयन्ती] भगवति समस्ससिहिं
समस्ससिहिं एं इमेहिं जेव्व गुणेहिं असोअणिज्जो सो
राअा * ।

गङ्गा । [सरयुं प्रति] सखि! तवैव न केवलमयं तापः, सर्व-
जनसाधारणः खल्वसौ ! तदेनं रामभद्रच्छवच्छाययापनो-
दयामः ।

सरयूः । [विश्वस्य] भगवति ! न खल्वप्रोषितसलिलमेकः
कामलकेदारः परिशुष्यति ।

गङ्गा । स्पष्टं तावत् कथय ।

सरयूः । [अधरम्फुरणं नाटयति]

गङ्गा । अलमलं कथं दावानलशोषितायां तरुणा-
खायां कुठारमारोपयितुमिच्छसि ? अथवा कथय तावत् ।

सरयूः । [स्वगतम्] अहो !

न ज्ञातुं नाप्यनुज्ञातुं नेक्षितुं नाप्यपेक्षितुम् ।

स्वजनः स्वजने जातं विपत्पातं समीहते ॥

[प्रकाशम्] रामभद्रमभिषेक्तुं क्षतमनोरथं दशरथमेत्य
कैकेयी प्रथमं तावदिदमुक्तवती ।

इदमेव नरेन्द्राणां स्वर्गद्वारमनर्गलम् ।

यदात्मनः प्रतिज्ञां च प्रजा च परिपाल्यते ॥

गङ्गा । [स्वगतम्] अनेनैव तावदकल्याणरुचौ सूचिता
दुराशया [प्रकाशम्] चरमं च किम् ।

* समाश्वसिहि समाश्वसिहि नन्वैतरेव गुणैरशीचनीयोऽसौ राजा ।

सरयूः । त्वया देयं यन् मे हयमभिहितं देहि तदिदं
वनं कौशल्यो विंशतु युवराजोऽस्तु भरतः ।

गङ्गा । [सीद्दिगम्] ततः किं वृत्तम् ?

सरयूः । इतीदं कैकेया वचनमधिगम्याकुलमतेः

पितुः पादौ नत्वा सुदितहृदयोऽसौ वनमगात् ॥

गङ्गा । यमुने! तदिदं यत् कथितवत्यसि । [सविषादम्]

हा रघुकुलकुटुम्बं निहतमिति ।

यमुना । भगवदि एकं किं रघुकुलकुटुम्बयं णं मित्र-
महेस्त्रिणदेवदात्री परिहरिअ सअलो जेव्व जीअलीओ
रामचन्द्रमुहचन्द्रविलोअणविहीणत्तणेण णिहदी * ।

सरयूः । एवमेतत् ।

प्रोषितवति रजनिकरे बन्धुतया न खलु कैरवाण्येव ।

स्नायन्ति किन्तु सहसा भुवनान्यपि तमसि मज्जन्ति ॥

गङ्गा । एवमेतत् परं सखि सरयु! कथय तावत् कीदृशी
वृत्तिः सीतालक्ष्मणयोर्वत्सरागभद्रे ?

सरयूः । तौ हि तस्य सदैव सन्निहितौ चन्द्रिकाप्रसादा-
विव चन्द्रमसः । अतो जानास्येव यादृशी चन्द्रिकाप्रसादयो-
रेव चन्द्रमसि ।

गङ्गा । [स्वगतं, सहर्षं] कथं सहैव वनं गतावित्युक्तं भवति ।

* भगवत्येकं किं रघुकुलकुटुम्बकं ननु सगरसहर्षिवन्द्यताः परिहृत्य सकल
एव जीवलीको रामचन्द्रमुखचन्द्रविलोअणविहीणत्वं निहतः ।

[प्रकाशम्] सखि! जीवितास्मि तावदनेन वागमृतेन । क्षण-
मपिहि रामचन्द्रविरहमनुभवितुमसहा मे वत्सा जानकी ।

सरयूः । एवमेतत् । रामचन्द्रेण हीदमुक्ता जानकी ।

“अम्बाः शृणुष्यमाणा मे शरदः कतिचिन् नय ।”

इदमाकर्ण्य तथा मूर्च्छिता जानकी यथा स्वजनकरोप-
नीतशीतशीकरासारसिक्तापि न प्रबुद्धा ।

यमुना । ता उण कहां पबुद्धा * ।

सरयूः । “वनं वनजपत्राक्षि! समागच्छ सहैव वा ॥”

इत्यनेन रामवचनामृतेनैव ।

गङ्गा । उचितमिदं जानकीस्नेहस्य ।

यमुना । अवि णाम रामलक्षणाणं वि कोवि संवादी
संवुत्तो † ।

सरयूः । अथ किम् । इदमुक्ता हि रामचन्द्रेण लक्ष्मणः ।

गमय वत्स ! निमील्य विलोचने

कतिचिदत्र निमेषसमाः समाः ।

अपिच मामिव शीलसुशीतलं

शुभरतं भरतं परिशीलय ॥

इदमुक्तं च लक्ष्मणेन । अये रघुनाथ !

त्वया समं मे चत्वारि यामा एव युगान्यपि ।

चतुर्दश समाः स्थातुं विना मन्वस्तराणि मे ॥

* तत् पुनः कथं प्रबुद्धा ?

† अपिनाम रामलक्ष्मणयोरपि कोऽपि संवाः संवत्तः ।

अपिच । त्वया मम समेतस्य कल्पा अपि समासमाः ।

भवता विप्रयुक्तस्य कल्पकल्पः क्षणोऽपि मे ॥

गङ्गा । अपि नाम कौशल्ययापि किञ्चित् शिञ्चितो
रामभद्रः ।

सरयूः । अथ किम् ? सा हि अयि वत्स रामभद्र ! सीता-
मित्यधीक्त एव बाष्परुद्धकण्ठीदमुक्तवती । अथवा वत्स लक्ष्मणे
रक्षितरि को भवान् सीतासमीक्षणस्य । तदिदं तावदभ्य-
र्थयामि ।

इह सुग्धमुखे वत्स ! लक्ष्मणे दक्षिणे भव ।

अपि राज्योपभोगेभ्यो यस्य त्वं सहजप्रियः ॥

• इदमुक्तं च रामभद्रेण । अपि मातर्निजजीवितेऽपि दक्षि-
णेन भवितव्यमित्यपि शिञ्चणीयमेव ?

गङ्गा । तन् नूनं ततःप्रभृति सहजसौन्दर्यमेवाभरणं
वत्सरामस्य ।

सरयूः । अन्यदप्येकं विमुञ्चन् सकलमारभणजातमित्य-
मभ्यर्थितः कौशल्यया रामभद्रः ।

हस्तावलम्बदानाय सीतामाङ्गल्यसंपदः ।

इदं विमुञ्च मा वत्स राम ! रत्नाङ्ग लीयकम् ॥

इदमव्यञ्ज ते कथयामि धीरा समाकर्ण्य ।

गङ्गा । कथमेतावदाकर्णितवतीमपि मामधीरामाशङ्कसे ।

सरयूः । निकामं रामस्य प्रमुदितमुखाभौरुहरुचे

जटावल्लीर्मल्लीमुकुलसदृशैर्वाष्पपृष्ठतैः ।

निषिञ्चन् सोमित्रिः कथमपि वित्तेने खलु यदा
तदा जातं मातः करुणमयमेतत् जगदपि ॥
यमुना । अचि णाम तस्मिं समये सीतावि किंमि सिक्खिदा
बन्धुअणेण * ।

सरयूः । अयि देवि ! विपरीतमालपसि ।

गहनविपिनवासीत्कण्ठया संप्रयातं
प्रियतममनुयान्था तत्क्षणं राजपुत्रा ।
चरणकमलगुञ्जन् मञ्जुमञ्जीरशब्दः
स्फुटतरमुपदिष्टा बान्धवाः साधु वृत्तम् ॥

इदं तु वृत्तम् ।

पुरः कान्तं यान्तं विपिनमनुयान्थाः सरभसं
तदादौ सीतायाः किसलयनिभौ वीक्ष्य चरणी ।
मुहुः शीतास्तप्ताः किमपि च मुहुर्बन्धुनयनैः
समं मुक्ता मुक्तासदृशरुचये बाष्पकणिकाः ॥

गङ्गा । हर्षविषादयोर्विलसितमेतत् ।

सरयूः । इदं बन्धुजनेन शिञ्चितो रामचन्द्रः ।

बाला विदेहतनया तरलौ भवन्तौ
दिग् दक्षिणा च रजनीचरचक्रदुष्टा ।
तद वत्स वत्सलतयेदमुदाहरामी
मा राम गच्छ नय दक्षिण दक्षिणाशाम् ॥

गङ्गा । ततस्ततः ।

* अपि ताम तस्मिन् समये सीतापि किमपि शिञ्चिता बन्धुजनेन ।

सरयूः। ततस्तामिव दिशं प्रति ।

सुरमुरजगभीरधीरनाद-

द्विगुणगुणध्वनिचापदत्तहस्तः ।

पुरजननयनैः कृतं दयानः

कुवलयदामं जगाम रामभद्रः ॥

यमुना । कीं उन सी अवसरी सुरमुरजसंहसम् * ।

गङ्गा । सखि! न जानासि । गभीरं ध्वनजिः खलु सुरमु-
रजैः किमपि गभीरमेव ध्वनितम् । [पुनः सविषादम्] हा
दशरथ! सकलगुणसंपदां भाजनं भूत्वापि कथमेकस्य भाजनं
न जातोऽसि ।

यमुना । कहं उण सी रात्रा तुल्लेहिं पसंसीअदि जेण
तासि।वि तणओ तुणं विअ मुक्को † ।

सरयूः॥ शान्तं पापम् ।

नरेन्द्रः कैकेयीवचनपरिपाटीविगलितः

क्षणं मोहक्रोधप्रसरभरयोरन्तरचरः ।

सुतं चीरयस्तो मणिमिव करस्थं न कृपण-

स्तृणानीव प्राणान् पुनरयममुञ्चद्दशरथः॥

यमुना । अवि णाम भरदस्स णाणुमदमिदम् ‡ ।

सरयूः । अये ! भरतस्य मातुलगृहादागतस्य कैकेय्याद्य
संवाद एवोत्तरं दास्यति ।

* कः पुनः सीऽवसरः सुरमुरजशब्दस्य ।

† कथं पुनः स राजा युष्माभिः प्रशंस्यते? येन तादृशीऽपि तनयगुणमिव मुक्तः ।

‡ अपि नाम भरतस्य नानुमतमिदम् ।

गङ्गा । कौटुशः पुनरसौ ?

सरयूः । मातस्तातः कयातः सुरपतिभवनं हा कुतः पुत्रशोकात्
कोऽसौपुत्रश्चतुर्णां त्वमवरजतया यस्य जातः किमस्य ।
प्राप्तोऽसौ काननान्तं किमिति नृपगिरा किं तथासौ बभूव
महागुब्धः फलं ते किमिह तव धराधीशता हा हतोऽस्मि ॥
गङ्गा । [सहर्षम्] वत्सभरत! भवसि रामानुजन्मा ।

सरयूः ।

रामे पाप्मे वनान्ते कथमपि भरतश्चेतनां प्राप्य तातं
नीत्वा देवेन्द्रलोकं मुनिजनवचनादूर्ध्वदेहक्रियाभिः ।
भ्रातुः शोकाभितप्तः स्वजनपरिवृतः पालयामास नन्दि-
ग्रामे तिष्ठन्नयोध्यां रघुपतिपुनरागामिभोगापवीरः ॥

यमुना । तदोतदो * ।

सरयूः । अहमेतावदेव जानामि । ततः परं तद्वृत्तान्त-
निरूपणाय निजजलकमलवत्वासी कोऽपि कलहंसः प्रस्था-
पितो मया ।

[प्रविश्य] कलहंसः । देव्यः! इदं नमो वः ।

तिस्रः । अयि कमलावतंस कलहंस! मङ्गलमन्दिरं भव ।

गङ्गा । अये ! कथय तावत् वत्सानां मे प्रथमतः प्रभृति
पथि चरितानि ।

हंसः । विघ्नानिवानुसरतो विनिवार्य पौरा-

नग्रे स्वयं नय इवैष जगाम रामः ।

एनं विभूतिरिव सानु जगाम सीता
तां लक्ष्मणस्तु सुखलाभ इवानुगच्छत् ॥

गङ्गा । ततस्ततः ।

हंसः । ततः कियत्यपि दूरे पथिकलोकेनेदमुक्तस्ते वत्स रर्गः ।

पत्न्याः समः सिकतिलो मृदुशादला भू-

र्वैतस्वतो सरिदियं शिशिरा न दूरे ।

अग्रे चकास्ति सरसी च कुमुदतीयं

कादम्बकूजितकरम्बितहंसनादाः ॥

अन्यच्च । तरुरयमितः शीतच्छायः स्रवन्मधुशीकरः

सरिदियमितः स्वल्पस्वच्छप्रवाहमनोरमा ।

इदमिदमितः स्निग्धामोदं मुहुर्मधुरध्वनन्-

मधुकरवधूमृग्धामोगं वनं सरसीरुहाम् ॥

गङ्गा । अहो ! अश्वशमनानि पथिकजनवचनानि ।

यमुना । तदीतदी * ।

हंसः । ततः प्रियतममनुगच्छन्ती जानकी ।

भीतं विलोक्य हरिणं करुणार्द्रचित्ता

पतुर्निजेन पिदधे धनुरंशुकेन ।

केदारसीम्नि सदयं च प्रवप्ररोह-

मादाय साधु विदधे शवणावतंसम् ॥

अन्यच्च । तटभुवि सरसीनां सैकते निम्नगजां

परिसरमपहातुं चक्रवाकी प्रियस्य ।
क्षणमपि न समर्था लोलमालोकयन्ती
पथि जनकतनूजा प्राप हर्षं शुचं च ॥

गङ्गा । एवमनुकम्पनीयवत्सला मे जानकी । [पुनः सस्नेहम्]

अपि तावत् पथिकनीतिशीतलानि मे वत्सानां शीलानि ।

हंसः । कीदृशी पुनः पथिकनीतिः ?

गङ्गा । यावत् कर्णं तपति तपनस्तावदेव प्रयाणं
विश्रामश्च प्रसरति रवेरंशुजाले कराले ।
यात्रोद्योगः पुनरपि रवेर्लम्बमाने विमाने
यावन् मीलत्यथ कमलिनी तावदावासबन्धः ॥

हंसः । भगवत्यनवस्थितमिदं नित्यपथिकानाम् ।

गङ्गा । हंत ! कथं कठोरातपस्पर्शमपि जानन्ति जानकी-
ललिताङ्गानि ।

हंसः । अलं कातरतया ।

अपि तपति पतङ्गे चण्डचण्डैर्भयूखैः

पथि जनकतनूजा नैव सन्तापमाप ।

गङ्गा । [सकोतुकम्] कथमिव ?

हंसः । अपरिचितनिमेषालोकमालोकयन्ती

कुवलयदलदामश्याममङ्गं प्रियस्य ॥

गङ्गा । प्रियतमस्नेहशीलतया सीतया न केवलमात्मा
वयमपि जीविताः ।

सरयूः । पालिताश्च ।

हंसः । अप्युच्चण्डैस्तपनकिरणैस्तापितायां पृथिव्या-
मप्यन्येषां कठिनवपुषां दुर्गमे मार्गसीन्नि ।
प्रेमाद्र्देण प्रगुणितधृतिश्चेतसा शीतशीतान्
मेने सीता प्रियतमपदैरङ्कितान् भूमिभागान् ॥

यमुना । अयि ताद दिण्णअर कहं णिअकुट्टुम्वेवि णि-
क्करुणोऽसि संवृत्तो* ।

सरयूः । अयि देवि वसुधे ! कथं निजसुतायामपि सीता
यामिवं निर्दयासि संवृत्ता ?

गङ्गा । [विहस्य] अलमनयोरुपालम्भनेन, न खलु
स्नेहानुगुणप्रवृत्तयो महाभूतवृत्तम् ।

हंसः । कान्तिनाथ प्रणयमधुरं किञ्चिदाचञ्चलेन

आन्ताश्रान्ता जनकतनया वल्कलस्याञ्चलेन ।

चक्रे वीतश्रमजलकणस्निग्धमुग्धाननश्रीः

आन्तः आन्तः स पुनरनया लोचनस्याञ्चलेन ॥

गङ्गा । अहो ! कमनीयता विनिमयस्य ।

यमुना । तदीतदी† ।

हंसः । ततः ।

प्रत्यासन्ने भवति निलये संप्रयाता पुरस्तात्

तूर्णं क्षिप्तैः कतिपयपदैश्चापमादाय हस्तात् ।

* अयि तात दिनकर ! कथं निजकुटुम्बेऽपि निष्करुणोऽपि संवृत्तः ?

† ततस्ततः ।

यान्तं कान्तं नवकिसलयैः सानुजं वीजयन्ती
जाता सीता समुचितविधिप्रक्रियावैजयन्ती ॥

[पुनः सकौतुकम्] इदमन्यच्च सरसपेशलं कथयामि ते ।

जनकतनयाहस्तन्यस्तैर्मुहुर्नवपल्लवैः

शिशिरमसृणस्तत्कालं यः समेति समीरणः ।

प्रशमममुना खेदीकृतं जगाम कपोलयोः

सलिलमनयोः शोकीकृतं शशम न नेत्रयोः ॥

अपिच । कृतः स्थाने स्थाने विहितवरिवस्थापरिकरः

सुमित्रापुत्रेण अमशमनशीतो रघुपतिः ।

असावेतेनापि क्षणविरहबाष्पाञ्चितदृशा

कृतालीकयुक्ते गलितसकलायासशिशिरः ॥

सरयूः । कियतां पुनरह्नां परिवर्त्तेन रघुराष्ट्रमतिक्रान्तं
वत्सः ।

हंसः । अयि ! कथमजानती वर्तसे रघूणामाधिपत्यम् ।

एते हि स्वरसावनम्रनिखिलस्त्रापालमौलिज्वलन्-

भाणिक्यस्फुरदंशुमांसलपदप्रेङ्खन्नखज्योतिषः ।

दूरीन्मुक्तचतुःसमुद्रलहरीविलिप्तशुक्तिखलन्-

मुक्तापङ्क्तिविनिर्मितैकवलयं भ्रूमण्डलं भुञ्जते ॥

उत्तरकोशलास्त्रिचतुरैरेवाहोभिः रतिक्रान्ताः । अथ पुर-
मथनमौलिमालतीमालां मन्दाकिनीमचिरेण च, कलिन्दगि-
रिकरिकपोलमदवारिधारां कालिन्दीमप्यतिक्रान्ताः ।

गङ्गा । [यमुनां प्रति] सखि ! तदिदं यत् कथितवत्यसि ।

तपनसुतया देव्या यद्वा भगीरथकन्यया

विपुलविपुलैर्वीचीहस्तैश्चिरादपि किं कृतम् ।

ललितलवलीभङ्गैरङ्गैर्वनं चलिता सती

जनकतनया पाणी धृत्वा न यद् विनिवारिता ॥

गङ्गा । [विहस्य] सखि ! कथं परीक्ष इव समक्षेऽपि नि-
तान्त मुपालम्भसे ?

यमुना । तदोतदो*

हंसः । ततश्च शबरशरदलितविन्ध्यकरिकुम्भतटीविमुक्त-
मुक्ताफलप्रकरतारकिततीरलतावितानपरिच्छदां शर्मदां नर्म-
दामतीत्याचिरेण चपलकणीञ्चलपरिमिलितमदकारिकपोल-
चलितसहचरसमागममुदितमधुकरवधूमधुरसरसकुसुमके-
सरं गोदावरीपरिसरं प्रयाताः ।

यमुना । हृदिहृदि । तत्थ हि लङ्घिसरभङ्गी क्खणेण पम-
त्ता सुप्पण्हा णाम रक्खसी परिभमई† ।

हंसः । अतिप्रमत्तेति वक्तव्यम् । सा हि सोमिन्निगरद-
लितनिजनासिकारुधिरसीधुरसमास्वादितवती ।

गङ्गा । [सातङ्कम्, तदाकर्ण्य] किं प्रतिपन्नं जनस्थानवासिना
निशाचरचक्रेण ।

हंसः । करकलितकरालकुन्तकरवालकार्भुकेण निशाचर-
चक्रेण रामं प्रति प्रचलितम् ।

* ततस्ततः ।

† हा धिक् हा धिक् ! यत्र हि लङ्घिसरभङ्गी चणेन प्रमत्ता शूर्पणखा नाम
राक्षसी परिभ्रमति ।

गङ्गा । ततस्ततः ।

हंसः । ततश्चेदं विज्ञप्तः सौमित्रिणां रामभद्रः । आर्याय मे

नक्तंचरेन्द्रभगिनीसुकुमारनासा-

निर्मुक्तारक्तलवलिमशितैकधारः ।

उत्कण्ठते कठिनराक्षसकण्ठजानां

पानाय कर्दमसृजामसृजां कृपाणः ॥

इदमुक्तं च रामभद्रेण वत्सास्थे तत् किन्तु प्रकृतिभोरुः
खल्वबलाजनस्तेन हि जानकीसनाथगर्भां पूर्णशालामेव समुत्
खातकरवालः पालयतु भवानयमहमचिरादित्यर्धोक्त एव
निशाचरचक्रं प्रति प्रचलितः संमिलितश्च ।

गङ्गा । [सत्वासम्] अनन्तरं किं वृत्तम् ?

हंसः । अथाहूतस्तादृक्समरजयसंरम्भरभस-

प्रसर्पद्गम्भीरध्वनिगरिमगर्जद्दशदिशम् ।

मुहुर्त्तात् सौमित्रिः ————— ।

सरयूः । तत् किं रामेण ?

हंसः । नहि नहि ।

सरयूः । अयि देवि भागीरथि ! त्रायस्व मां नूनं निशाचर-
चक्रेणेति वक्ष्यति ।

हंसः । विपिनचरनक्तंचरचमू ————— ।

वधक्रीडाकिञ्चिन्मुकुलितरुषा रामधनुषा ॥

सरयूः । दिष्ट्या जीवितास्मि । सेयं प्रथमदर्शिततीव्रातया
पीयूषवृष्टिः ।

यमुना । तदीतदो* ।

हंसः । ततः प्रमुदितमुनिजनशतसमुद्भूतसाधुवादश्रवण-
विनादेन कतिचिदहानि नयन्ति स्म ।

अथाविरासीत् कुरुविन्दलोचनो
द्रुमान्तरे विद्रुमशृङ्गशोभितः ।
विभक्तमुक्तामयचित्रमण्डनो
मनोप्रहारी हरिणो हिरण्मयः ॥

गङ्गा । [स्वगतं] नूनमयमनर्थङ्कुरः । [प्रकाशं] ततस्ततः ।

हंसः । भ्रूवल्लीविजितमनोज्ञाचरुचाप-
श्चापश्रीजितयुवतीमनोरमभ्रूः ।
सीतायास्तमनु ससार लीचनान्तः
कान्तश्च स्फुरदसितोत्पलाभिरामः ॥

ततः । आसातुरेण हरिणेन सहैव तेन
दूरं प्रयाति हृदये जनकात्मजायाः ।
सौमित्रिराश्रमपदात् कृतचापपाणि-
र्द्राङ् निर्जगाम च विवेश च कोऽपि भिक्षुः ॥

गङ्गा । ततस्ततः ।

हंसः । ततः ।

इतो बाणं रामः क्षिपति हरिणे मुक्तकरुणः
सचापः सौमित्रिः स्वजनमनुयाति द्रुतमितः ।

इतः सीताभिक्षामुपनयति भिक्षोः करतले
त्रयं व्योम्नि प्रेङ्खन् युगपदहंमालीक्यमिदम् ॥

सरयूः । ततस्ततः ।

हंसः । ततः ।

कनकहरिणगात्रे बाणपातावलोकाद्-
विमुखहृदयवृत्तिलोचने संनिमौल्य ।
कथयितुमयि चेदं रामवृत्तान्तजातं ।
शरयु ! तव तटान्तं तूर्णमेवावतीर्णः ॥

तदनुजानीत मां देव्यः ! सलिलावगाहनाय आन्तोऽस्मि ।
तिस्रः । विहरास्मिन् रमणीये शुचिपयसि स्मेरनीरजे सरसि
पुरतरुणीचरणरणन्मणिनूपुरकूजितोत्कुतुकः ॥

हंसः । [प्रणम्य] निष्क्रान्तः ।

गङ्गा । सखि ! सरयूनेन वृत्तान्तक्रमेण कातरं मे मनः ।
सरयूः । अलं कातरतया । नन्वनेन हि नूपुरीङ्गेदेन
स्मृतं मया यत् किल वनगमनोद्यतां जानक्रीमिदमुक्तवती
करकलितनूपुरद्वया पतिव्रता सीमन्तिनीरत्नमरुन्धती ।

अधिचरणममू चमूरुनेत्रे !

मृदुरणिती मणिनूपुरौ विधेहि ।

अहरपि विरहं न यन्महिम्ना

हरिणदृशः सह वल्लभैलभन्ते ॥

कृतवती च तथा जानकी ।

गङ्गा । इराणीं किमपि निर्वृतास्मि । सत्यवादिनी हि मे

सखी वसिष्ठगृहमेधिनी । यदामच्छतेमं वृत्तान्तं रघुकुल-
वत्सलाय सागराय निवेदयाम इति [परिक्रामन्ति]

गङ्गा । [सविस्मयम्] अहो ! प्रवाहवेगातिशयात् तत्क्षणादेव
दूरमुपयाताः स्त्री यदयमदूर एव गोदावरीसहचरः सागरः
किमपि समालपनालोक्यते कल्लोसिनीकान्तः ।

ततः प्रविशति गोदावरीसहचरः सागरः ।

सागरः । ततस्ततः ।

सरयूः । कथमिहापि किमपि वृत्तान्तशेषः प्रस्तूयते ?

यमुना । अवि नाम तं जेव्व हविस्सदि जं किर हंसेण
णावगअम्* ।

गोदावरी । ततः ।

रामीन्नुत्तेजवाणप्रणिहतहृदयः काञ्चनाङ्गः कुरङ्गः
सद्यो मारीचनामाऽजनि रजनिचरः सान्द्ररक्ताक्तवक्षाः ।
भिक्षुः सोऽपि क्षणार्धम् मणिखचितचलत्कुण्डलश्रेणिशीभा
वीचीखेलत्कमोत्सङ्कुरितदंशशिराः कुञ्चकर्णायजोऽभूत् ॥

गङ्गा । हा ! वृत्तादि [विगृह्य] अथवास्ति तत मणिनूपुरद्वयम्

सागरः । अपि नाम मम वधूटिका स्पृष्टा निशाचरेण ?

गोदावरी । न स्पृष्टा ।

सागरः । कथञ्चित् ?

गोदावरी । तथाहि—

* अपि नाम तदेव भविष्यति यत् किञ्च हंसेन नावगतम् ।

रजनिचरकरागस्यैसंपातविघ्नं
रचयितुमनुसूयाहस्तदत्ताङ्गराणाम् ।
बहलमनसपुष्पः पिप्पलरज्योतिरुद्यत्
कुवलयदलशीतां संवृणोति स्म सीताम् ॥

सागरः । अही ! अचिपद्मास्तपःप्रभावः ।

गोदावरी । ततो वरुणमन्त्रचिन्तनाद्भूतनूतनदत्ता-
हकाञ्चलनितुलितपाणिरस्मृशदेव ।

हा राम ! हा रमण ! हा जगदेकवीर !
हा नाथ ! हा रघुप्रते ! किमुपेक्षसे माम् ?
इत्थं विदेहतनयां मुहुरालपन्ती-
मादाय राक्षसपतिर्नभसा जगाम ॥

सरयूः । अयि भागीरथि ! कथमस्मदभागधियादरुन्ध
तीवाचोऽपि मृषा भविष्यन्ति ।

गङ्गा । नहिनहि ।

सागरः । [सविषादं] ततः ।

गोदावरी । ततः शैलशिखराधिवासिना विहङ्गरा-
जेन जटायुना पत्न्यानमवरुध्येदमुक्तो राक्षसेन्द्रः—

आः ! पापिन् ! पश्यती मे रघुतिलकबधुं चोरवृत्यापहर्तुं
सीतां शीतांशुलेखामिव गिरिशशिरःशायिनीमुदयतोःसि
एष च्छित्वा शिरांसि प्रखरनखमुखैर्दीप्तचूडामणीनि-
त्वामद्याहं गरुत्मानुरगमिव सुधाकाङ्क्षिणं संहरामि ॥

गङ्गा । स एष नूपुरप्रसादः ।

सागरः । [सहर्षं] ततस्ततः ?

गौदावरी । नखैस्तदीयैः कुलिशात् कठोरै-

भिन्दद्भिरङ्गानि निशाचरस्य ।

रथः स हेमाभरणो दभञ्जे

न जानकीलाभमनोरथोऽस्य ॥

सागरः । ततः ?

गौदावरी । ततश्च निशितनखनिस्त्रिंशनिर्घातभैरवे
समरसंरम्भे संभ्रमकातरायां रावणैककरस्थितायां जानक्याम् ।

तस्याः क्कणत् किमपि नूपुर एक एव

क्रन्दन्निवातिकर्णं चरणात् पृथिव्याम् ।

गङ्गा । हा ! अधुना निराशाः स्मः ।

गौदावरी । आस्तिष्ठतिष्ठ निहतोऽसि खलेति जल्पन्

दूरात् जटायुरपि खड्गहतः पपात ॥

सागरः । हा ! वत्स ! जानक्यधुना नीतासि निशाचरे-
णेति मुर्च्छति ।

गङ्गा । उपसृत्यांशुकान्तेन वीजयन्ती अये ! रत्नकुल-
वत्सल ! समाश्वसिहि समाश्वसिहि ।

सागरः । कथमिह गङ्गापि ।

गङ्गा । यमुनासरयौ च ।

सागरः । तन् मां मिलिताः सर्वा एव धारयतायमहं
हृतोऽस्मि शोकस्रोतसा ।

गङ्गा । अलमतिकतरतया । यतः—

प्रायो दुरन्तपर्यन्तोः संपदोऽपि दुरात्मनाम् ।

भवन्ति हि सुखीदर्का विपदोऽपि महात्मनाम् ॥

सरयूः । सखि गोदावरि ! अपि जानासि नूपुरवृत्तान्तम् ?
गोदावरी । अथ किं कथितमेव वनदेवतया तमादाय
कोऽपि कपिः ऋष्यमूकसम्मुखं गत इति ।

सागरः । रामभद्रस्य तु को वृत्तान्तः ?

गोदावरी । रामभद्रोऽपि सीताविरहविह्वलः । सीमि-
त्रिणा धार्यमाणस्तामेव दिशं प्रतस्थे ।

[नेपथ्ये] सखि कालिन्दि ! वर्धसे ।

यमुना । का उण इमाङ् सूर्सलाकाविद्वाङ् मह णहाङ्
अलत्तअरसेण सिद्धदि * ।

[प्रविश्य] तुङ्गभद्रा । जयतु जयतु नदीनाथः ।

सागरः । कथं पुनर्वर्धते कालिन्दो ?

तुङ्गभद्रा । भ्रातुः सुग्रीवस्य चक्रवर्तिपदलाभेन ।

यमुना । दाणिं चन्दणचण्डातपलिम्पन्तपासजुअला व-
ट्टामि † ।

सागरः । कथं पुनर्वालिपालितापि कपिराज्यलक्ष्मीः
सुग्रीवमनुसंक्रान्ता ।

तुङ्गभद्रा । कथमद्यापि वालिकथा ?

सागरः । कथमिव ? •

* का पुनरिमानि सूचीशलाकाविद्धानि मम नखान्यलक्तकरसेन मिच्छति ।

† इदानीं चन्दनचण्डातपलिप्यमानपाशं युगला वने ।

तुङ्गभद्रा । ननु नूपुरप्रदानविश्वासितेन रामचन्द्रेणा-
त्मानं सुग्रीवं च समर्पयता हनूमता तथा व्यवसितं यथा—

सहेलं हत्वैनं हरिणमिव हैमं रघुपतिः

कपीनां साम्राज्ये प्रणतमभिषिञ्चन् रविसुतम् ।

अपि ध्वंसात् शत्रो नृपतिमपि चक्रे फलमुजा-

मपि प्रीतं चक्रे निजकुलगरिष्ठं दिनकरम् ॥

सागरः । ततः किं वृत्तम् ?

तुङ्गभद्रा । ततः सुग्रीवेणापि ।

परिम्त्तानां मालामिव ललितसौरभ्यरहिता-

मपि स्थानेस्थाने विचिनुत बधूठां दिनमणैः ।

इति स्वेनैवोक्ताः कुमुदनलनीलाङ्गदमुखा

हनूमत्संयुक्ता दिशिदिशि नियुक्ताः कपिभटाः ॥

सागरः । इदानीमुज्जीवितोऽस्मि ।

गोदावरी । किं भवानेव ! नन्विदानीमखिलोऽपि जी-
वीतो जनः ।

सागरः । एवमेतत् । सकलजनमनः साधारणी हि
रामचन्द्रमाधुरी नन्विहैव पश्य—

नेदीयसी हि सरयूस्तपनोद्भवेयं

भागीरथीयमुदयः सगरान् ममापि ।

इत्यन्वयाद्रघुकुले यदि पञ्चपात-

स्तद् वत्सला किमपि वामपि चित्तवृत्तिः ॥

[जङ्घं मवलोक्य, सविस्मयम्]

विलासैर्दशोलेर्दलितगरुतः सर्वगिरयः
 स चैको मैनाकः पयसि मम मग्नो निवसति ।
 अये ! कोऽयं शैलः स्फुरदमितगव्यूतिमहिमा
 हिमाद्रिर्विन्ध्यो वा लघुतरगतिर्लङ्घयति माम् ॥
 तदागच्छत निरूपयामस्तावत् कोऽयमिति ।

॥ इति निष्क्रान्ताः सर्वे ॥

॥ इति पञ्चमीऽङ्कः ॥

॥ अथ षष्ठोऽङ्कः ॥

—०-०-०—

ततः प्रविशती रामलक्ष्मणी ।

रामः । सौमित्रे ! ननु सेव्यतां तरुतलं चण्डाशुसज्जृम्भते ।

लक्ष्मणः । चण्डांशोर्निशि का कथा रघुपते ! चन्द्रोऽय-
मुन्मीलति ।

रामः । वक्षेत्तद् विदितं कथन्नु भवता ?

लक्ष्मणः । घत्ते कुरङ्गं यतः ।

रामः । कासि प्रेयसि ! हा ! कुरङ्गनयने ! चन्द्रानने
जानकि ?

[पुनर्विलोक्य] हन्त ! सन्तापेन प्रतारितोऽस्मि । कथमयं
गगनतलाधिरोहो रोहिणीहृदयनन्दनश्चन्द्रः । [चन्द्रं प्रति]

रजनिकर ! करास्ते बान्धवाः कैरवाणां

सकलभुवनचेष्टाजागरूका जयन्ति

न कथयसि कथं तत् कुत्र सा जानकी मे

त्वमसि ऋगसहायः किन्नु नक्तंचरोऽसि ॥

लक्ष्मणः । [स्वगतं] कथमयमभिषङ्गतरङ्गस्तरलीकरो-
त्यार्यमानसं तदन्यतो नयामि [प्रकाशम्] आर्यायमितो
विलोक्यतां चपलचक्षुपुटाचान्तशीतकरभीकरखक्षोरः ।

रामः । [चक्षोरं प्रति]

तन् मे विदेहतनयावदनं निवेद्य
भ्रातृक्षकोर ! कुरु मां चरितार्थवृत्तिम् ।
पीता यदीयकमनीयकपोलकान्तिः
कान्तासखेन भवता शशिनं विहाय ॥

लक्षणः । आर्येयमितो विलोक्यतां शरत्कृशा निशा-
करकिरणानुकरितरङ्गा तरङ्गिणी ।

रामः । [विलोक्य]

कल्लोलिनि ! त्वमिव सापि कुरङ्गनेत्रा
नूनं किमप्यनुदिनं क्रशिमानमेति ।
एतावदस्ति भवतीह निसर्गशीता
सीता पुनर्वहति कामपि तापमुद्राम् ॥

लक्षणः । इतो विलोक्यतामनिद्रनीलनलिनौवनवि-
लीनोऽयमलिनीनाथः ।

रामः । [विलोक्य] अये कोऽयं विहङ्गः ?

उन्मीलन्नयनान्तकान्तिलहरीनिष्पीतयोः केवला
दामोदादवधारणीयवपुषौ कान्तासखेन क्षणम् ।
यत्कर्णोत्पलयोः स्थितेन भवता किञ्चित् समुद्भूतं
भ्रातृस्निहति कुत्र तत् कथय मे कान्तं प्रियाया मुखम् ॥

लक्षणः । [सातङ्गम्] अपीमं न विलोकयेदार्यः ।

रामः । [विलोक्य] अये कोऽयं विहङ्गः ?

योऽयं बहिः कलितकुङ्कुमरेणुराग-
मन्तस्तु संभृतदयं हृदयं दधानः ।

परितरङ्गिणि सुहृः करुणं रटन्ती-

मालोकते सहचरीं न तु संनिधत्ते ॥

[विमृश्य] नूनमयं वह्मभाविरहविदारितहृदयो वराक-
थप्रवाकः ।

लक्ष्मणः । अहो ! प्रमादः ।

रामः । नूनमयमेकः समदुःखतया समानशीलो मे ।
अथवा कुतोऽस्य मम च समानशीलता ।

अयमुदयति चन्द्रे विप्रयोगं प्रियायाः

अयति तपति सूर्ये सङ्गमङ्गौकरोति ।

मम तु जनकपुत्रीविप्रयुक्तस्य यातं

शतमधिकमपोदं चन्द्रसूर्योदयानाम् ॥

लक्ष्मणः । आर्येह तावत् सुबुलितकमलिनीपरिसरानु-
सारिणि कलहंसे दीयतां दृष्टिः ।

रामः । [विलोभ्य]

निजनखशिखालेखालीढस्फुरत्कमलस्तनीं

विरलमधुपश्रेणीगीतां चलन् कलहंसकः ।

अकरुणशशिप्रे हृत्पादप्रहारविमूर्चिता-

महह । नलिनीं क्लान्तक्लान्तां सुहृर्मुहुरीक्षते ॥

[विमृश्य] वरमेवंविधानामपि सहचरीजनानुकम्पया
कीमलं चेतो न तु निसर्गकठिनस्य रामस्य ॥

लक्ष्मणः । [स्वगतम्] कथमिदानीमप्यस्य चेतसि जान-
कीयमिन्द्रजालमुन्मीलति ।

[नेपथ्ये] सखे रत्नशेखर ! चिराद् दृश्यसे ।

लक्ष्मणः । [आकर्ण्य] किमेतत् ?

[पुनर्नेपथ्ये] वयस्य ! चम्पकापीडैवमेतत् । मया हीयन्तं समयमखिलमायानिधेर्मयनाम्नो दानवस्य पुत्रीं निजमहोदरीं मन्दोदरीमनुवर्त्तितुं लङ्कायां कृतालयात् दित्तरूपनाम्नो दानवात् सकलमिन्द्रजालकलामाददानेन स्थितम् ।

लक्ष्मणः । नूनमयं कृतकर्णकौतुकामोदः कयोरपि विद्याधरयोः संवादः ।

[पुनर्नेपथ्ये] सखे रत्नशेखर ! तन् मे धारयसि निजकलादर्शनमिति ।

[पुनर्नेपथ्ये] वयस्य चम्पकापीड !

असुरसुरनिशाचरोरगाणा-

मपि नरकिन्नरसिंहचारणानाम् ।

सकलजनविलोकनैकचित्तं

स्फुटमिह कास्य विजृम्भते चरित्रम् ॥

अथवा किमन्येन । लङ्कानुभूतमेव नूतनं किमपि सर-सरमणीयं चरितमुपदर्शयामि ते ।

लक्ष्मणः । आर्येऽतोऽवधार्यतां नन्विदमयत्नोपनीतं प्रेक्षणीयम् ।

रामः । [अनाकर्णितकेन]

देवि ! त्वदीयमणिनूपुरजृम्भमाण

कोलाहलोत्तरलहंसकुलाकुलासु ।

वैदेहि ! लक्षणपदाम्बुजलाञ्छितासु

गोदावरीपुलिनभूमिषु देहि दृष्टिम् ॥

लक्षणः । क्व पुनरिह वैदेही क्व वा गोदावरी ?

रामः । [विमृश्य] कथं प्रतारितोऽस्मि प्रतिविम्ब-
मेण । [विचिन्त्य] अथवा कृतार्थीकृतोऽस्मि । अनेन हि मे ।

गोदावरीतीरतपोवनेषु

सोमिन्निशीतापरिपूर्णपार्श्वः ।

लुदा निमेषानिव यान्यनेषं

दिनानि तान्येव पुनः स्मृतानि ॥

पुनः सप्रत्यागम् । अपि नाज ।

तान्येव पञ्चलदृशी वचनाञ्जुतानि

भूयोऽपि कर्णक्षुल्लकैरहमापिषेयम् ।

यैर्भाजदर्शयद्सी विकचग्रमोदा

गोदावरीकमलप्रीचिविचेष्टितानि ॥

[नेपथ्ये] तह सुहृद उक्त्वन्ती तरङ्गसिञ्चामरं रहमिअङ्क ।

धवलकमलादपत्तं धारइ गोलाणई सहत्येण* ॥

रामः । [सहर्षम्] । अवे स एवायं प्रियतमायाः समा-

लापः । तथाहि —

परिमितकमनीयः कीमली वाग्विलासः

सरसमधुरकाकुस्वीकृता कापि लेखा ।

*तव सुभग उत्तमिणी तरङ्गगीतचामरं रेणुमगङ्क ।।

धवलकमलादपत्रं धारयति गोदा नदी सहस्रेण ॥

ध्वनिरपि च विषञ्चीप्रध्वमस्यानुवादी

श्रुतिरपि कलकण्ठीकण्ठसंवादभूमिः ॥

तत् कुत्र पुनः प्रेयसो ? [विलोक्य] तत् कथमयमदृष्टचन्द्र
लेखचन्द्रालोकोः । [ततः प्रविशति यथा निरूपयिष्यमाणा
ज्ञानकी]

रामः । [ससंभ्रमम्] प्रिये ! प्राप्तासीति गन्तुमिच्छति ।

लक्ष्मणः । [रामं हस्ते धृत्वा] अलमिह संभ्रमेण ? विद्या-
धरो पनीतमिन्द्रजालकं खल्वेतत् ।

रामः । [निर्वर्ण्य] अये क एष संनिवेशविशेषः ? तथाहि
एकेनालम्बितेयं शिथिलभुजलताशोभिना शाखिशाखा-
हस्तेनान्येन चायं दिनकरकिरणक्लान्तकान्तिः कपोलः
एष स्रस्तो नितम्बे लुलति कुचभरस्यक्तकाञ्चीकलापे
नेत्रोत्सङ्गे च बाष्पस्तवकनककणैः पद्मला पद्मलेखा ॥
नूनमियमशोकशाखिशाखां सखीभिर्वावलम्ब्या निद्रामु-
पागता । तथाहि—

आमीलन्रवनीलनीरजतुलामालम्बते लीचनं

शैथिल्यं नवमल्लिकासहचरैरङ्गैरपि स्वीकृतम् ।

[पुनर्विमृश्य] नूनमनया हृदयप्रमोददायी कोऽपि स्वप्नो
दृष्टः । तथाहि ।

आलापादधरः स्फुरत् कलयति प्रेङ्खत्प्रवालीपमा

मानन्दप्रभवाद्य बाष्पकणिका मुक्ताश्रियं विव्रति ॥

स्रीता । [उन्मील्य लीचने] हृदिहृदि अणारिसो मे जे-

अलोचो भीलाचरि कहि सा नीलोत्पलसामलो कहि रामो
लहना कहि कहि वा हवि रामेकजीविदा सीदेति मुहति* ।

रामः । अथि वसुधे !

यां वै गर्भे त्रिजगदवलारत्रभूता दधाना
लब्धार्थत्वात् जगति भवती रत्नगर्भा वसूव ।
तामुक्ते तव विलुलिता वीचमाणा च सीता
द्राक् दीर्घासीन् न कथमथवा देवि ! सर्वसहासि ॥

तदेनामभ्यर्थयामि तावदस्थाः समुद्धोधनाय । अथवा
किमभ्यर्थयामि ।

निजामपि सुतां सीतां नेयमुद्धोधयिष्यति ।
निजेप्यपत्ये करुणा कठिनप्रकृतेः कुतः ॥

तदेनं तावदभ्यर्थयामि ।

स्निग्धाशोकद्रुम ! निजसखीं तूर्णमुद्धोधयैनां
सिक्तासिक्ता किललयकरयंसिना सीकरेण ।
एतस्याः किं नयनकमलस्यन्दिभिः सान्द्रसान्द्रै-
र्वाष्पोत्पीडैरनुदिनमपि त्वं न सिक्तालवालः ॥

क्रयमनारकणितकेन प्रत्याख्यातमनेन । अये ! कृतघ्नता
पलाशिनः । [विलोक्य] कथं प्रकृतिप्रियंवदाया मे प्रियायाः
सखीजनोऽपि न कश्चिदिह ।

* हा धिक् हा धिक् अथादृष्टी मे जीवकीकी सीदानद्री क्य सा नीलोत्पल
सामलः क रामो लहना क क वाहा यिक् रामेकजीविता सीतेति ।

[प्रविश्य] त्रिजटा । जानकि । समाश्वसिहि समाश्वसिहि ।
सीता । [समाश्वस्य] कथं प्रियसखी मे त्रिजटा * ।

त्रिजटा । सख्यनया ते मधुरया मुखरेखया तर्कयामि
यत् किल प्रियं किमपि दृष्टवती भवती ।

सीता । अयि दाणिं हि मए सिविणअग्निं सअं गोला-
णईए सहयकलिदतरङ्गचामरधवलकमलादवत्ताए परि-
चरिअन्ती अज्जउत्ती दिठ्ठी † ।

त्रिजटा । तर्हि वर्धसे सुखस्वप्नः स्वस्वसी ।

सीता । केरिसी मे रामेकचित्ताए सिविणअग्निं विरसासी ‡ ।

त्रिजटा । तत् किं चिन्तास्वप्न इति संभावयसि ।
अहि । चिन्तास्वप्नीऽपि नैवमचुम्बितावगाही भवति ।

सीता । किं उण अचुम्बिदम् ¶ ।

त्रिजटा । यन् न संभाव्यते ।

सीता । जं अहु संभावीअदि तं पि हला अयि अय सीअग्नि ।

जं जीवइ जणअसुदा अपुलीअन्तीवि रामचन्दमुहम् ॥ ९

* कथं प्रियसखी मे त्रिजटा ।

† असीदानीं हि मया खयं गीदानया खलसकजिततरङ्ग चामरधवलकमलात
पचया-परिचर्षसाथ आर्यपुत्रीदृष्टः ।

‡ कीदृशी मे रामेकचित्तायाः स्वप्ने विचारः ?

¶ किं पुनरचुम्बितम् ।

§ यन् न खलु संभाव्यते तदपि हला अयि अय सीके ।

यत् जीवति जनकसुता अनासीकयन्त्यपि रामचन्दमुहम् ।

ती किं इमिणा सिविणएण जीविदेण वा उपेकिदह्मि
अज्ज उत्तेण * ।

रामः । शान्तं पापम् । अयि प्रिये ! हृदयस्थितापि मे
कथंमजानती वर्तमे हृदयवृत्तिम् ।

सीता । अथवा किंति हरमुडमिश्रंके कलङ्कमारो-
पयिस्सम् । जाणामि अज्जउत्तो अज्जवि अकलिदउत्तन्तो
मे † ।

रामः । प्रिये ! इदानीमुचितमनुसंदेधासि ।

सीता । [विस्मय] कहं ?

वाञ्छालेणवि कहिदा णादं णाहस्स पेउरएण ।

अहवा विहिविहुरबलात् तेणवि मूअत्तणं पत्तम् ॥‡

[नेषथी] अये! लङ्कानिवासिनः ! सावधानमवस्थीयतां
नन्वितः ।

प्राकारमुन्नतमसीमबलो विलङ्घ्य

लङ्कामयं विशति कोऽपि कपिप्रवीरः ।

[उभे आकर्ण्य त्रासं नाटयतः]

* तत् किमनेन स्वप्नेन जीवितेन वा उपेक्षिताभ्यार्यपुत्रेण ।

† अथवा किमिति हरमुकुटमगाढे कलङ्कमारोपयिष्ये जानाम्यार्यपुत्रीऽस्याप्य-
कथितवतान्ती मे ।

‡ कथम् ?—वाञ्छालेनापि कथिता नाहं नायस्य नेपथरविष ।

१. विधिविधुरबलात्तेनापि सकलं प्राप्तम् ॥

[मुनर्नैप्रथे] तज्जम्बुखं प्रचलति स्वयमन्तर्यामि

मन्वेव सत्तसपतेः कुपितः कुमारः ॥

सीता । कहं उण सह महीअलेण वेवदिव्व असोअ-
वणम्* ।

त्रिजटा । [विमृश्य]

तुहिनकरमयूखैर्दीप्तकन्दर्पदर्प-

स्तपनकुलवधूटीं त्वामयं मुक्तलज्जः ।

अयमयमनुनेतुं रामचन्द्रैकचित्ता-

मपि स विपिनवीधीमेति लङ्काधिनाथः ॥

सीता । [चासं नाटयति । ततः प्रविशति रावणः । सीता
पराङ्मुखी तिष्ठति]

रावणः । अयि जानकि !

कन्दर्पज्वरवेदनापरिपतङ्गायस्त्रुतिञ्चालितं

स्वर्गश्रीकुचकुम्भकुङ्कुमरजस्तोयापराधोज्ज्वलम् ।

एतत् त्वां सुरदन्तिदन्तशिखरोल्लेखाङ्गविस्थापित-

प्रस्फूर्जच्चतुरन्तविश्वविजयं वक्षस्थलं याचते ॥

सीता । [अनाकर्णितकेन] अवि णाम पुणोवि राम-
चन्द्रमुहचन्द' पुलोवइस्सम्† ।

त्रिजटा । जानकि ! एवं प्रलापिनि लङ्केश्वरे कर्णाव-
धानमपि तावत् देहि—

* कथं पुनः सह महीधरेण वेषत इवाशीकवनम् ।

† अपि नाम पुनरपि रामचन्द्रमुखचन्द' विन्नीकयिष्ये ।

रामः । साधु विजटे ! प्रलाप इत्युक्तवत्यसि ।

रावणः । यत् सन्तुष्टवतः पुरा पुरभिदम्बन्दीकवच्छेदिनो
न क्रोधादनमन्नवोद्वतशिरःश्रेणौ नमन्त्यामपि ।
एतत् तद् दशमं शिरो मम नमत्वत्पादपाशोजयो
रव्याजं मिथिलेन्द्रपुत्रि ! भवतीं प्रेमातुरं याचते॥
सीता । [संस्कृतमाश्रित्य]

निजे पाणौ कृत्वा वकुललतिका बालमुकुलं
ययोश्चक्रे गुञ्जन्मधुपमवतंसं रघुपतिः ।
अपीमौ कर्णौ मे वचनमिदमाकर्ण्य न कथं
विशीर्णौ युक्तं वा चरितमिदमन्तःकुटिलयोः ॥

रावणः । अयिजानक्यवलोकनमात्रेणापि तावन् मां
संभावय ।

सीता । अपि निशाचरैतावत्प्रार्थनाभङ्गलाघवात् कथं
राघवादपि न विभेषि ?

रावणः । अथे ! क एष राघवो नामयं किं जनो राम
इति जल्पति । [विहस्य]

कामः कियानसिलतानिहितैकबाहु-
क्रीडार्दितत्रिभुवनस्य दशाननस्य ।
रामस्तु केवलमयं सुमुखि ! त्वदर्थं
मां हन्ति हन्त ! न चिरान् निशितैः शरीरैः ॥

सीता । सत्यमेतत् ।

रावणः । (स्वगतम्) कथमन्यदेव किमप्युक्तवानस्मि

तदेव विपरीतं पठित्वापि जानकि । तावन् मा जीवय
नयनामृतन ।

सीता । तदा त्वामपि लङ्केश ! विलोकयिष्यति जानकी ।
रावणः । सप्रत्याशं तत् कथय समयं । अयं हि ।

मन्दोदरीमपि विमुञ्चति राज्यमेत-
दप्युन्मदं तव पदाग्रतले करोति ।
किं जल्पितेन बहुना सुमुखि ! त्वदर्थं
स्नानुच्छिन्नत्यपि शिरांसि पुनर्दशास्यः ॥

सीता । अपि खद्योतभासापि समुन्मीलति पद्मिनी ?
रावणः । [सक्रोधम्] आः पापे ! यावत् किल तपन-
खद्योतयोस्तावदेवान्तरं राम-रावणयोः । यद् इयं हन्यम्
इति [खड्गमुत्पाटयति]

रामः । हा जानकि ! त्वमधुनासि कथं भवित्सी-
[सविविक्तित्वम्] धिग् दैवतं तव सुदारुण एष पाकः ।

[सक्रोधम्] आः पाप राक्षसकुलाधम ! संहतोऽसि
[ससंभ्रमम्] हे वत्स लक्ष्मण ! धनुर्धनुरेष कालः ॥

लक्ष्मणः । आर्य ! किमिदमैन्द्रजालिकविलोकनादलीक-
मेव संभ्रम्यते ।

रावणः । अयि ! जानक्ययमसावुदीर्णकरालकरवालः
कालभुजङ्गः । तदिदानीमपि दशकण्ठभुजाश्लेषभेषजमनु-
जानीहि ।

सीता । विरमविरम रत्नः । किं मुधा चक्षिणेन
 सृशति नहि मदीयं कण्ठसीमानमन्यः ।
 रघुपतिभुजदण्डादुत्पलश्यामकान्ते
 दग्धमुख ! भवदीयान् निष्कृपाद्वा कृपाणात् ॥
 रावणः । किमतः परं कालक्षेपेण । तदहमिदानीमस्याः
 कण्ठरुधिरेण कालिकामर्चयामीति खड्गधारां परासृशति ॥
 रामः । अहह !

विधिरकरुणः स्फीतंस्फीतं तमः परिजृम्भते
 जलधिसलिले मग्नं विश्वं परिवर्तते ।
 कुवलयदलस्रक्संश्लेषोत्सवैकपदे पदं
 तदयमदयः सीताकण्ठे करोति कृपाणकः ॥
 [पुनर्विभाव्य] हन्त भीः !

चाक्ष्णीं लेखां दशति दग्धनैर्दरुणः सैहिकेयो
 नव्यां वल्लीं दवदहनकश्वान्दनीं दन्दहोति ।
 अपुञ्जतः कुवलयमयीं मालिकामालुनीते
 मूलादुन्मूलयति नदिनीं दुष्टहस्ती करेन ॥

सीता । चन्द्रहास ! हर मे परितापं
 रामचन्द्रविरहानलजातम् ।
 त्वं हि कान्तिजितमौक्तिकचूर्णं
 धारया वहसि शीतलमम्भः ॥

रावणः । कः कोऽत्र भीः ? सखरं मम करे कपालपात्र-
 मर्पतां येनास्याः कण्ठरुधिरं प्रतीक्षामीत्यशोकविटपास्त-

राले हस्तं प्रसाये कथं न्यस्तमेव मम करतले कपालम् ।
[विलीक्य, सचमत्कारम्] अये ! न कपालमेतत् । किन्त्वशस्त्र-
च्छिन्नं शिरएव कस्यापि । [विमृश्य, कस्य पुनरिदम् ? नून-
मक्षकुमारस्येति [मूर्छितः पतति]

त्रिजटा । अयि लङ्केश्वर ! समाश्वसिहि समाश्वसिहि ।
रावणः । [समाश्वस्य] नूनमिदं तस्य दुष्टकपेर्विजृम्भितम् ।
तेन तमेव तावदयतः पातयामीति निष्क्रान्तः ।

रामलक्ष्मणौ । [सहर्षम्] अहो ! संविधानवैदग्धी ।

त्रिजटा । [सीतामालिङ्ग्य] सखि ! पुण्येन जीवितासि ।

सीता । अपुण्येणेति भणिज्ज * ।

त्रिजटा । कथमिव ?

सीता । कहं उण तं अपुणं ण होइ जं किर रामचन्द्र-
विरहतावणिव्वापणीए चन्द्रहासधाराए उवेकिवदह्मि । ता
किं इमिणा जीविदेण इह दारुसंचअस्मि अग्निं पज्जालेहि
जय इमाइं अङ्गाइं सीअलअस्मि ॥

त्रिजटा । शान्तं पापं । नन्वचिरादेव निजाङ्गकानाम् ।

हिमकरकिरणकरम्बितमरकतमयपीनपट्टकप्रतिमे ! ।

मलयजपरागरजसि रामोरसि तापमपहरसि ॥

* अपुण्येनेति भण ।

† कथं पुनस्तत् अपुण्यं न भवति ? यत् किल रामचन्द्रविरहतापनिर्वापण्या
चन्द्रहासधाराया उपेक्षितासि, तत् किमनेन जीवितेन इह दारुसंचयोभिं प्रज्जालय
यन्मेमांश्चापि सीतलयापि ।

सीता । हला किं इमिणा भलीमजपिप्रदेय । संव
जेष्व भगलपवेसेण विवसिदस्मि ता उववेहि मे चंगाल-
खण्डम् * ।

रामः । हन्त भी ! कथमपि शार्दूलमुखान् मुक्तायाः
पुनरपि शबरबागुसमवतीर्णयाः कुरङ्गवध्वाभङ्गीमङ्गीकृत-
वती जानकी ।

त्रिजटा । (निर्गत्य प्रविश्य च) सुलभानलीयं प्रदेशः ।

रामः । [सहर्षम्] त्रिजटे ! दिष्ट्या रक्षितस्त्वया रामः ।

सीता । संस्कृतमाश्रित्याशोकं । ति ।

अलमकरुणं चेतः श्रीमन्नशोकवनस्यते !

दहनकणिकामेकां तावन् मम प्रकटीकुरु ।

ननु विरहिणां संतापाय स्फुटीकुरुते भवान्

नम्रकिसलयश्रेणीव्याजात् कशानुशिखावलिम् ॥

[विलोक्ष सहर्षम्] हला पेख्खपेख्ख निवडिदं दाव
इभस्स सिहरादो अङ्गालखण्डम् † । [इत्थु पसृत्य ग्रहीतु-
मिच्छति]

रामः । अये ! कथमशोकोऽपि ममायं शोकतां गतः ?

लक्ष्मणः । आर्यानुपपन्नमिदं यत् किल तरुशिखरमङ्गा
रखण्डकमुद्गिरति ।

* हला । किमनेनालीकजल्पितेन सर्वमीवानलप्रवेशेन व्यवसितास्मि । तदपमय
मिऽङ्गारखण्डम् ।

† हला । पश्यपश्य निपतितं तावदस्य शिखरादङ्गारखण्डकम् ।

रामः । किं न संपादयेत् वत्स ! रामस्य विधिवैधुरी ।

सीता । अङ्गारखण्डं हस्तेनादत्ते ।

रामः । अनल ! नलिनकीमले करेऽस्याः

स्फुरदरुणोत्पलकुङ्कुमलोपमः स्याः ।

[विमृश्य] चरितमुचितमस्ति वा कुतस्ति

ननु भुवने विदितोऽसि कृष्णवर्मा ॥

सीता । [हस्ते गृहीत्वा, सविषादम्] कंहं मह अयुसे ।
अग्नीवि सीअली संवुतो । [निपुणं निरूप्य, सचमत्कारम्]
अये अङ्गलखण्डं मं ख हु एदं अवि उण पद्मराअतअणखण्ड
अम् * ।

विजटा । अये ! पुण्यवतामग्निरेव रत्नं भवतीति प्रवादः
सत्य एव संवृत्तः ।

सीता । [पुनर्विलोक्य] कंहं सा इमा रत्नसुद्धिआ ।
[पुनः संस्कृतमाश्रित्य सुद्रिकां प्रति]

या शैशवावधि मनोहररामचन्द्र-

हस्ताङ्गुलिप्रणयिनी सुभगा सुवृत्ता ।

अन्येव सा जनकराजसुता कथं नु

लङ्कामुपागतवती मणिसुद्रिकेयम् ॥

[पुनः सादरं, कराङ्गुलिकिसलयेन लालयन्ती] अये !

* कथं ममातन्ये नाग्रिरपि शीतलः संवृत्तः । अयेऽङ्गारखण्डं न खल्वेतत्, अपि
पुनः पद्मरागरवखण्डम् ।

+ कथं सेयं रत्नसुद्रिका ?

रामचन्द्रल्लोचनं अवि दाव कुशलं सलक्षणाय रामचन्द्रल-
क्षणं * ।

[पटाक्षेपेण प्रविश्य] हनूमान् । कुशलं देवि ! कुशलम् ।
सीता । अमित्रमुह कोसि तुमं † ।

हनूमान् । तारापतेरनुचरो रघुनन्दनस्य

दूतः श्रुतोऽस्मि मरुतः प्रथिती हनूमान् ।

त्वां हनुमुद्यतवती दशकन्धरस्य

न्यस्तं करे निभूतमक्षशिरो मयैव ॥

रामः । अही ! कथमिदं हनूमन्नामधेयस्य महान्धवस्य
विलसितमेतत् ?

लक्षणः । अही ! सचमत्कारता संविधानस्य ।

सीता । अवि भद्रमुह को उण इमी तारावई ‡ ।

हनूमान् । यो वालिनः शौर्यनिधेरमित्रं

त्रैलोक्यबन्धीस्तपनस्य सनुः ।

रामस्य पादाब्जतलाभिवर्ती

मुग्रीवनामा कपिचक्रवर्ती ॥

सीता । केण उण नरवानराणं एरिसं सखितणं निम्भि-
दम् ¶ ।

* अये रत्नाङ्गुलीयक ! अपि तावत् कुशलं सलक्षणयो रामचन्द्रचरणयोः ।

† अमृतमुख ! कोऽसि त्वम् ?

‡ अयि भद्रमुख ! कः पुनरयं तारापतिः ?

¶ केन पुनर्नरवानराणामीदृशं सखित्वं निर्मितम् ।

हनूमान् ! रामवाणिनैव ।

वालिने विरुजता धगुरङ्गं
नाकलीकललनाकुचकिलिः ।
तारया सममदीयत चास्मै
वानरेन्द्रपदवीमणिमौलिः ॥

सीता । कहेहि दाव अवि याम मह मन्दभाइणीए
किदे दुव्वली दाणिं किंपि रहुणाही * ।

हनूमान् । किमपीति किमुच्यते । इदानीं हि ।

बहुलपक्षग्रशीव दिनेदिने
रघुपतिः क्लृप्ततामुपयाति सः ।

सीता । हदिहदि † ।

हनूमान् । कुवलयप्रतिमदुःखतिरस्य तु
प्रविकसत्यनुभाववशंवदा ॥

सीता । दाणीं किमपि उज्जीविदस्मि ‡ ।

हनूमान् । अयि देव्याकर्णय तावत् यत् संदिष्टं देवेन
देव्याः ।

हिमांशुश्चण्डांशुर्नवजलधरो दावदहनः

सरिहीचीवातः कुपितफणिनिश्वासपवनः ।

* कथय तावत् अपि नाम भम मन्दभाग्यायाः कृते दुर्वक्त इदानीं किमपि
रघुनाथः ?

† हा धिक् हा धिक् ।

‡ इदानीं किमपि उज्जीवितास्मि !

नवा मल्ली भल्ली कुवलयवनं कुन्तगहनं ।

मम त्वद्विशेषात् सुसुखि ! विपरीतं जगदिदम् ॥

अपिच । कस्याख्याय व्यतिकरमिमं मुक्तदुःखो भवेयं

को जानीते निभृतमुभयोरावयोः स्नेहसारम् ।

जानात्येकं शशधरमुखि ! प्रेमतत्त्वं मनो मे

त्वामेवेतत् चिरमनुगतं तत्प्रिये किं करोमि ?

सीता । लज्जते ।

त्रिजटा । सखि ! त्वमपि रघुपतेः किमपि सन्देशं प्रत्य-

भिज्ञानं च समर्पय ।

सीता । इमो मे पडिसन्देसी ।

बहलगलन्तणअणजलशिभ्भरपज्जाउलावि मह दिठ्ठी ।

तुह सुहअ वअणससहरलावणरसं पिपासेदि * ॥

(चूडारत्नमाकुञ्च्य हनूमतः करे समर्पयन्ती) अयि चूडारअण !

विच्छालअ शिअमङ्गं रअणीअरदिदियं सुपं सुलिअम् ।

रहुवइअणिअलणहरअणीअरजीहनीरणिअरअणि ॥

* अयं मे प्रतिसंदेशः :-

बहलगलन्तणअणजलनिभ्भरपर्याकुलापि मम दृष्टिः ।

सव सुभग । बहलगलन्तणअणजलनिभ्भरपर्याकुलापि मम दृष्टिः ॥

+ अयि चूडारव !

अपि चालय निजमङ्गं रजनिकरः पटिपांशुपांशुलितम् ।

रघुपतिपदनिर्मलनखरजनिकरज्योत्स्नीरनिजरे ॥

हनुमान् । देव्यनुजानौहि त्वरयति मां रामचन्द्रचरण-
दर्शनीत्कण्ठा ।

सीता । सबाष्पगद्गदम् । अय्यकारणसिणिह पडिगदे
तुह्नि पुणोवि की मह कहिस्सदि रहुणाहस्य पडत्तिम्* ।

हनुमान् । अयि देवि ! दिष्ट्या स्मारितोऽस्मि । नन्विदं
ते संदिष्टं देवेन देव्याः ।

मा ताम्य तामरसपत्रविशालनेत्रे ।

खिख्याप्यते पुनरपि त्वयि मत्पुवृत्तिः ।

सौमित्रिकासु कगुणध्वनिभिर्गभोरै-

स्तैः किंच राक्षसवधूरदितैरधीरैः ॥

(नेपथ्ये) हत्वा काद्यं दिदपि राजकुमारमजं

रे वानरापसद ! कुत्र प्रलायितोऽसि ।

त्वां हन्तुमिच्छति दशानजशासनेन

दर्पोद्धतो धृतधनुर्नगु मेघनादः ॥

हनुमान् । देवि ! क्षतकार्योऽस्मि तदसंमतः परमात्माप्र-
लापेन । तदिदं प्रणम्यसे आपृच्छसे च ।

सीता । अये पवणचन्दण अणाआसेण इमं दुणिणसा-
अस्साअं अदिक्कमेहि ॥

हनुमान् । अयं भूर्ध्नि गृहीतो देव्याः प्रसादः ।

इति निष्क्रान्तः ।

* अय्यकारणसिणिह ! प्रतिगते त्वयि पुनरपि की मम कथयिष्यति रहुणाहस्य
प्रवृत्तिम् ।

+ अये ! पवनचन्दन ! अणाआसेनेमं दुर्निशाचरसागरमतिक्रमस्व

सीता । हला तिअडे खेअरी भविअ पेक्क-दाव इमस्स-
उत्तत्तम् * ।

त्रिजटा । तथेति निष्क्रान्ता । [नेपथ्ये]

बाणौघानेकवीरः कलयति च रुषा मेघनादेन मुक्तान्
[सर्वे हर्षं नाटयन्ति] [नेपथ्ये]

बद्धोऽयं राक्षसेन ज्वलद्गलशिखादीप्तपुच्छः कृतश्च ।

[सर्वे विषादं नाटयन्ति] [पुनर्नेपथ्ये]

कामन्नटालिकानामुपरि कृतपदो दन्दहीत्येष लङ्का
[सर्वे हर्षविषादौ नाटयन्ति] [पुनर्नेपथ्ये]

अक्रान्तोऽयं पयोधेः पयसि शमयति स्तब्धलान्
केशानुम् ॥ [सर्वे हर्षं नाटयन्ति]

[पुनर्नेपथ्ये] ! अहो आश्चर्यमाश्चर्यम् !

वेलाद्वैरस्य हिलाक्रमणपरिणतस्तुङ्गमाक्रम्य शृङ्गं

मीलिं पूर्वाचलस्य द्युमणिरिव नभो लङ्घयत्यम्बुरागिम् ।

वेगप्रोद्धतवातप्रतिहतसलिलोन्मुक्तगम्भीरगर्भ-

व्यक्तीभूतोरगेन्द्रस्तुतिशतविकसत्कोर्तिहारो हनूमान् ॥

सीता । [नेपथ्याभिमुखमवलोक्य] हला तिअडे अवति-
ष्णासि महीअलं ता पिअंवदाए तुह आलिङ्गेमि अङ्गाङ्गं

इति निष्क्रान्ताः ।

* हला ! त्रिजटे खेचरी भूत्वा प्रेक्षस्व तावदस्य वृत्तान्तम् ।

† हला त्रिजटे अवतीर्णसि महीतलं तत् प्रियंवदायास्तवाल्लिङ्गधाम्यङ्गानि ।

रामः । प्रिये ! मामपि प्रतीक्षस्व ।

लक्ष्मणः । आर्य ! किमिदं लङ्कावृत्तान्तानुसारिणि विद्या-
धरप्रणीते महेन्द्रजाले पुनः संभ्रम्यते ?

रामः । तर्हि दिष्टास्माभिर्निजविक्रमकथापराङ्मुख-
स्यापि हनूमतश्चरितरहस्यमाकलितम् ।

[नेपथ्ये] अये रघुनाथ ! अयमसौ—

दर्पोद्धतं दधिमुखं तरसा निपीड्य

पोत्वा चिरं मधुवने स्वरसं मधूनि ।

द्रष्टुं समेति भवतः पदपद्मलीलां

नीलाङ्गदप्रभृतिभिः सहितो हनूमान् ॥

रामः । वत्साकर्णितं तदागच्छ कृतकार्यं हनूमन्तं प्रत्यु-
द्गच्छावः ।

इति निष्क्रान्ताः सर्वे ॥

॥ इति षष्ठोऽङ्कः ॥

॥ अथ सप्तमोऽङ्कः ॥

—००—

ततः प्रविशति पुलस्त्यशिष्यः ।

[परितो विलोक्य] अपरिशीलितसन्निवेशोऽस्मि, तत् कथं पृच्छन्ति तस्य भवनं ? [पुनर्विलोक्य] कथमयं लङ्घि-
श्वरमहामन्त्रिणो माल्यवतः परिचारकः करालकः । [उच्चैः]
सखे करालक ! इतद्गतः ।

[प्रविश्य] करालकः । मुनि ! प्रणम्यसे ।

मुनिः । समीहितं लभस्व । कथय तावन् मे विभीषणस्य
भवनम् ।

करालकः । किं तत्र ?

मुनिः । आदिष्टोऽस्मि भगवता पुलस्त्येन कमपि सन्देश-
मुपनेतुं पौत्रस्य ।

करालकः । न तावदिदानीमिह विभीषणः ।

मुनिः । कथय किमेतत् ?

करालकः । एकदाभिप्रणमती विभीषणस्य करात् सकी-
तुकं लिखिताक्षरपङ्क्तिपत्रमेकं गृहीतं लङ्घिश्चरेण वा-
चितं च ।

“उदर्कभूतिमिच्छद्भिः सद्भिः खलु न दृश्यते ।

चतुर्ध्रुवन्दलेखेव परस्त्रीभालपट्टिका ।”

मुनिः । अहो ! प्रभुविघ्नमिच्छातुरौ विभीषणस्य ।

करालकः । ततो विहस्यैकं लङ्केश्वरेणीकं नूनं केनापि
भीरुणा भाषितमेतत् । ख्यातं हि यत् किल ।

“परस्त्रीकुचकुम्भेषु कुम्भेषु परदन्तिनाम् ।

निपतन्ति न भीरूणां दृष्टयः शरदृष्टयः ॥”

मुनिः । अहो ! निजचित्तवृत्तिभित्तिभूमिकानुसारीणि
वाक्चित्राणि लोकस्य ।

करालकः । ततः प्रणयकोपविषादमिदमाह लङ्केश्वरं
विभीषणः ---

“यस्य त्रयम्बकमोलिखेलदमलस्वर्लोककल्लोलिनी-

लीलालङ्घनलम्पटेन यशसा दिग्भित्तयः चालिताः ।

सोऽपि त्वं जनकाधिराजतनयाबद्धाभिलाषः कथं

हा ! जातोऽसि पुलस्त्यसन्ततियशःशीतदुर्गतेर्लाञ्छनम् ॥”

मुनिः । [स कौतुकम्] ततस्ततः ।

करालकः । ततश्च । कोपपाटलितलालदृष्टिना

किञ्चिदुन्नामितखड्गयष्टिना ।

रावणेन नयधर्मभूषणः-

स्ताडितो हृदि पदा विभीषणः ॥

मुनिः । हन्त ! नूनम् ।

लङ्केश्वरेण दुष्टेन नयधर्मविभूषणः ।

विभीषणश्च न परं विभवोऽपि पदा हतः ॥

ततस्ततः ।

करालकः । ततः कतिपयपरिवारेण लङ्केश्वरं विहाय
राम एव समाश्रितः ।

मुनिः । [स्वगतम्] अनुष्ठितं तर्हि पुलस्त्यसंदेशरहस्यं
विभीषणेन । [प्रकाशम्] भवान् पुनः किमधुना कर्तुंकामः ?

करालकः । अहमादिष्टोऽस्मि माल्यवता जानकीविरह-
विह्वलहृदयस्य लङ्केश्वरस्य मनोविनोदनाय केनापि चित्र-
करेण विरचितं चित्रमिदं दृग्गोचरीकरणीयमिति ।

मुनिः । [विहस्य] कथमित्यमासन्नशत्रौ लङ्केश्वरेण तादृ-
शस्य महामन्त्रिणी माल्यवत एवमुपचरितुमुचितं । तन्नूनं
प्रस्तुतोचितमेव किमप्येतद्भवति । [नेपथे ।]

रेरे चन्दनमिन्दुमण्डलशिलापट्टे समुद्घृथतां
रेरे चामरमुज्ज्वलैः शशिकरैः श्वेतं विनिर्मयिताम् ।
रेरे बालमृणालतन्तुलतिकासूत्रेण पाथोजिनी-
पत्रस्थैरुदविन्दुभिर्मणिमयो हारः समासूत्रिताम् ॥

मुनिः । [सोपहासमात्मगतम्] यादृशीऽयं शीतोपचार-
स्तादृश एव शीतोपचारो लङ्केश्वरस्य भविष्यतीति । [प्रका-
शम्] कथमिदं विरहतप्तस्य दशकम्बरस्य शीतोपचारार्थमा-
दिश्यन्ते निशाचराः ?

करालकः । खेचराश्च । इदानीं हि—

अङ्गं लिम्पति चन्दनेन मृदुभिः शीतदुग्धैः स्त्रैः करैः
किञ्चिच्चञ्चलतालवृन्तकलनव्यग्री वसन्तानिलः ।

किञ्चायं नलिनीदलैर्वितनुते तल्पं प्रतीचीपति-
देवैरित्यमनङ्गतमहृदयो लङ्केश्वरः सेव्यते ॥

मुनिः । [स्वगतम्] अये ! अलीकवाग्दम्बरं निशाचरस्य !
करालकः । [निपथगाभिमुखमवलोक्य] कथमयं प्रहस्तो
राजद्वारमुपसर्पति ! तदस्य हस्ते चित्रपटमर्पयिष्ये । भवा-
नपि समीहितं साधयतु ।

इति निष्क्रान्तौ ॥

॥ विष्कम्भकः ॥

ततः प्रविशति रावणश्चित्रहस्तः प्रहस्तश्च ।
रावणः । [स्वगतम्]

राजललाटफलका कमनीयकूजत्-
काञ्चीगुणप्रणयिनी धृतकेशपक्षा ।
हा ! किं करोमि मम सा हृदयं प्रविष्टा
नाराचयष्टिरिव पुष्पशिलीमुखस्य ॥

[विमृश्य] अहो ! कथमद्यापि हठाहरणखिन्नां नितान्त-
कमधूसराङ्गीमपि जानकीं जनस्थानस्थितामिवाहमखण्ड-
मण्डनां पश्यामि । अथवोचितमिदम् ।

आचान्तकान्तिरुत्तिष्ठैर्मयूखैरहिमत्विषः ।
धूसरापि कला चान्द्री किं न वध्नाति लोचनम् ॥
प्रहस्तः । अयि देव ! इदमालोक्यतां चित्तविनोदनं चित्रम् ।

रावणः । किं पुनरिहालिखितम् ?

प्रहस्तः । अयं तावत् तरलतिमिनिकरकरालकलोलकी-
लाहलोज्जागरः सागरः ।

रावणः । [विलोक्य] किमिदमुत्तरेण तरङ्गमालिनमनुतमा-
लखण्डमाखण्डलधनुःसहस्रानुकारिकपिशयति मगनतलम् ?

प्रहस्तः । तदिदं सुग्रीवपालितं कपिकुलम् ।

रावणः । [विहस्य] अपि वालिपालितमिति वक्तव्यम् ।
भवंतु किं पुनरनेन । की पुनरिमी कार्मुकधरौ ?

प्रहस्तः । ताविमौ रामलक्ष्मणौ, ययोरयजस्य बाणपात-
विलसितेन सुग्रीवपालितमधुना कपिकुलम् ।

रावणः । [अनाकर्णितकेन] कः पुनरयं नितान्तकृशक-
मगीयतनुरमन्दमन्दराघातनिर्मन्यनोत्थिततरलतरङ्गदूरवि-
क्षिप्तशङ्करशिरःशैखराधिरोहणकुतूहली कलानिधिरिव तर-
ङ्गमालिनस्तटभुवमधिशेते ?

प्रहस्तः । स एव लङ्कागमनकुतूहली निजकुलगुरुः
सागरमुपचरितुं कुशशयनविन्यस्तगात्रः प्रथमो दाशरथिः ।

रावणः । [विहस्य] कथमित्यमेव जानकीलाभकैतुकी सो-
ऽयमस्मानप्युपचरिष्यति ?

प्रहस्तः । इतो विलोक्यतामयं रामनाराचनिर्मुक्त
बहलानलहेलातरलदीनमीननिकरपरिवारः पारावारः ।

रावणः । की पुनरिमी ज्येष्ठतापसस्य सादरं वानरवीरैः
पार्श्वपरिसरमानोयेते ?

प्रहस्तः । अयं तावत् सागर एव । अयमपि देवस्यैव-
त्वधीक्षे—अथवा किमस्य बन्धुविरोधिनी नामग्रहणेन ।

रावणः । कथमयं विभीषणोऽस्मद्विरोधेन राममाश्रयति ?
भवतु ।

निशाचरशिरोरत्नरञ्जिताङ्घ्रिगिरोरुहः ।

प्रियोऽपि दशकण्ठस्य नैष दर्शनमेष्यति ॥

रावणः । [सकोतुकम्] किं पुनरिदमक्षरपङ्क्तिद्वयम् ?

प्रहस्तकः । नूनमिदं समुद्रविभीषणो प्रति लक्षणस्य
वचनद्वयं भविष्यति ।

रावणः । एकं तावद् वाचय ।

प्रहस्तकः । वाचयति—

“वासं मुञ्च समुद्र ! कोपदहनो रामस्य पास्यत्ययं

बन्दीभूतसुरेन्द्रसुन्दरदृशामक्षोरमुद्रं पयः ।

कामं ते मकरीगणो विहरतामेतस्य लङ्केश्वर-

स्त्रीगण्डस्थलपत्रभङ्गमकरीविध्वंसनः साय

रावणः । अन्यदपि वाचय ।

प्रहस्तः । वाचयति—

“अद्वैताय विभीषणस्य शरणापन्नस्य सूत्रानते-

रानृण्यं विदधात्ययं रघुपतिर्लङ्काधिपत्यश्रियम् ।

एतस्यैव भुजाविह प्रतिभुवौ सूग्रीवराज्यापण-

त्रैलोक्यप्रथमानसत्यचरितौ सर्वे वयं साक्षिणः ॥”

रावणः । अहो ! वाग्दम्यरैकसारता कनिष्ठतापसस्य ।

भवतु, किं पुनरिदं मधेऽसमुद्रमालोक्यते ?

प्रहस्तः । स एष कपिकुलोन्मूलितशैलशिखरनिर्मितः
काकुत्स्थकुलकीर्तिप्रसक्तिप्रबन्धः सेतुबन्धः ।

रावणः । अहो ! चित्रकरस्य चातुरी ! यदलोकमपि सत्य-
मिव दर्शितवान् ।

प्रहस्तः । कथमद्यामोदमलीकमिति संभावना देवस्य ?

[नेपथ्ये] कलकलः

रावणः । किमेतत् ?

प्रहस्तः । एषामयं रामचमूचराणां

दर्पोद्धतानां कपिकुञ्जराणाम् ।

नवीजतानामिव नीरदानां

कोलाहलः कोऽपि समुज्जिहोति ॥

प्रहस्तः । तदिदं शङ्कितव्यं प्रतिविधातव्यं वा ।

रावणः । आः ! किमिह शङ्कया प्रतिविधानेन वा ?

अनेनहि । कोलाहलेनोलसता कपीनां

मर्णा मदीयं मुदमेव धत्ते ।

मन्दीदरीभूषणनूपुराणां

अहामणीनामिव शिञ्जितेन ॥

[प्रविश्य] मन्दीदरी । जेदुजेदु देवो * ।

रावणः । देवि ! इत आस्यतात् ।

मन्दीदरी । यथोचितमुपविश्याधोमुखी तिष्ठति ।

रावणः । भुग्नालकं क्षितपराजितचन्द्रलैखं

दृग्लीलया कुवलयश्रियमादधानम् ।

एतन् मुखं दिविषदामिव दुर्निरीक्ष्यं

तन्वङ्गि ! मामिव मुधा किमधः करोषि ॥

प्रहस्तः । देव ! कपिसेनाकोलाहलचिन्तयैव नूनमधरो-
क्षतमुखी देवीति तर्कयामि ।

रावणः । आः क एष चिन्ताविषयः ?

इयं लीलालोलाङ्गदभुजलता नीलचिकुरा

समुन्मीलितारां कुसुदहसिता चरुनयना ।

भवङ्गानां सेना युवतिरिव तारापतिमुखी

समाग्रे कन्दपे प्रकटयितुमद्य प्रभवति ॥

मन्दोदरी । देव अस्मिन्पि अस्मिन् कारणं अज्ज हि मए
देवस्स सउण्णिरुवणत्थं गिरिसिहरगहणगम्भठ्ठहां
सवरपत्तीं पट्ठाविदा णिअपरिआरिआ ताए अ कीएवि
सवरकुड्ढिख्खिणीए णिअवरपेरन्तवासिणं केसरिकिसोरअं
उम्मावअन्तीए एरिसं वअणमाअसिदम्*—

मा होहि णाअवइणी परिहवभेत्तेण गअणिव्वूढी ।

* देव! अन्यदप्यस्ति कारणं, अद्य हि मया देवस्य शकुननिरूपणार्थं गिरिशिखर-
गहमगम्भस्थितां शवरपत्नीं प्रस्थापिता निजपरिचारिका तथा च कस्या अपि शवर-
कुटुम्बस्या निजगृहपर्यन्तवासिनं केसरिकिशोरकं लाजयत्या ईदृशं वचनमाक-
रितम्—

वसुधामिमं गिरिसंकडं मद्रुद सरहस्य नन्दनी पत्नी *
रावणः । किमिह विषादस्थानमस्मान् प्रतुदासीनमे-
वैतत् ।

तथाहि—मा भव नागपतेः परिभवमात्रेण गर्वनिर्व्यूढः ।
वसुधामिमां गिरिसङ्कटमयीं नृगेन्द्र शरभस्य नन्दनः प्राप्तः ॥
प्रहस्तः । देवान्यथा घटमानमिदम् ।

मा भव नागपतेः परिभवमात्रेण गर्वनिर्व्यूढः ।
वसुधामिमां गिरिसङ्कटमयीं दगरथस्य नन्दनः प्राप्तः
रावणः । आ ! केयं निसर्गनिशङ्के लङ्के श्वरे मयि शकु-
नोपश्रुतिपरीक्षा ।

(नेपथ्ये) हेलास्फालितरामलक्ष्मणधनुर्ज्यावल्लरीभक्तरी-
भङ्गारप्रसरप्ररूढपुलकपाग्भारनीरन्ध्रिताः ।
व्यावल्लगत्कपिकण्ठकाण्डकदनश्रीडत्कपाणाञ्चल-
म्पूजहर्जयदीर्घलैकचपलाश्चञ्चन्ति रात्रिञ्चराः ॥
रावणः । (सहर्षम्) अये ! निशाचरवीरविजयोत्तरः समरः ।

(पुनर्नेपथ्ये) अयेसरी रघुपतेः परिणवपाक-
किम्पाकपाटलमुखी कपिवीरसिना ।
निः शेषमापिबति राक्षसवीरचक्रं ।
प्रातः प्रभैव तपनस्य तमिस्रजालम् ॥

* मा भव नागपतेः परिभवमात्रेण गर्वनिर्व्यूढः ।

वसुधामिमां गिरिसङ्कटां नृगेन्द्र शरभस्य नन्दनः प्राप्तः ॥

रावणः । आः ! कथमुत्कण्ठाग्रितं मर्कटैः । (उच्चैः) कः
कोऽत्र भोः ? मदाज्ञया—

कृत्वा विनिद्रमपनिद्रभुजावलेपः ।
प्रोहामरामसमराय स कुम्भकर्णः ।
आदिश्यतां निजभुजार्दितवज्रपाणि-
रदैव लक्षणरणाय च मेघनादः ॥

(पुनर्नैपथ्ये) देव ! भवदाशयविदा महामन्त्रिणा माल्य-
वता पूर्वमेव संविहितमिदम् । इदानीं हि ।

रामेण सार्धमयमुद्धतबाहुदर्यः
संग्रामभूमिजधितिष्ठति कुम्भकर्णः ।
रक्षःशिखण्डिहृदयोऽसवमेघनादः
सौमित्रिणा सममस्तापि मेघनादः ॥

[पुनर्नैपथ्ये]

यहं द्वावज्जुवातैः समिति विदलिताः शैलकल्पाः कपीन्द्राः
यत्रारावाभ्युपैर्देवदहनसमाः शतमिता वानरेन्द्राः ।
वीरोऽसौ कुम्भकर्णः स च समरमलाक्षीतुवती मेघनादः
संजातौ—

रावणः । किमतः परं वदिष्यति ? [पुनर्नैपथ्ये]

हा !—पतङ्गौ दग्धयुतयोर्दरुणि बाणवल्ली ॥

[मन्दीवरीरावणौ मूर्च्छतः]

प्रहस्तकः । देव ! समाश्वसिहि समाश्वसिहि ।

रावणः । [रुमाश्वस्य] देवि ! समाश्वसिहि समाश्वसिहि ॥

मन्दोदरी । [समाश्रय] परित्ताग्रदु मं अज्जउत्तो एसा
णिमग्गमि सोअतिमिरे * ।

रावणः । अय्यलं कातरतयायं चन्द्रहासंचन्द्र एव शीक
तिमिरादुद्गरिथति भयतीम् । [पुनरुत्थाय] खड्गमुदाम्य
पश्यायमसौ मे ।

भिन्नप्रभिन्नसुरकुञ्जरकुम्भमुक्त-
मुक्ताफलप्रकरकैः कलिताधिवासः ।
अद्यैव खेचरनिशाचरलोचनाना-
मुन्मीलयन् मुदमुदञ्चति चन्द्रहासः ॥

इति प्रहस्तेन सह निष्क्रान्तः ।

मन्दोदरी । अये! अहरिअं समरसंरम्भविलोअणविह्वअ-
त्थिमिदमिदं विज्जाहरमिहुणं किमि मन्तेदि तेण हि अज्ज-
उत्तस्स विजअत्थं अहंपि णिअकुलदेवदाओ अच्चिदुं
गच्छहि ॥

इति निष्क्रान्ता ।

[ततः प्रविशति विद्याधरमिथुनम्]

विद्याधरी । अज्जउत्त को इमो रणरहसविअसन्तपुल-
अभरकुडुमलिदभुअवणी कविचमूचकमहिबट्टदि † ।

* परिचायस्य मामार्थपुत्र एषा निमग्नाऽस्मि शीकतिमिरे ।

† अये! आश्चर्यं — समरसंरम्भविलोकनविस्मयस्तिमितमिदं विद्याधरमिथुनं
किमपि मन्त्रयति । तेन हि आर्यपुत्रस्य विजयार्थमहमपि मिजकुलदेवता अर्चितं
गच्छामि ।

‡ आर्यपुत्र ! कोऽयं रणरहसविलसत्पुलकभरकुडुमलितभुजवनः कपिचमूचक-
मभिधत्ते ?

विद्याधरः । प्रिये ! स एष रामसमरकौतुकी दणकण्ठः ।

विद्याधरी । कीउण इमो अञ्जणपुञ्जच्छविसरीरो कवि-
वीरो तस्स सम्भुहं परावट्ठदि * ।

विद्याधरः । प्रिये ! स एष विचित्रसमरशीलो नीलः ।

[विलोक्य, सविस्मयम्] अहो !

वक्षस्थले भगिति नीलकरोज्जिभतेन

नीलाचलस्य शिखरेण कृतप्रहारः ।

लङ्केश्वरः स्मरति नूनमसौ वसन्तः-

नीलोत्पलप्रहरणं हरिणेक्षणानाम् ॥

[पुनः सकौतुकं] पश्यपश्य —

नीलोऽयं दशमुखपाणिपङ्कजाना-

मङ्केषु भ्रमरतुलां भ्रमन् विभर्ति ।

अप्येको दशसु किरीटपौठिकासु

द्राक् प्रेङ्गवन्ननुभवतीन्द्रनीललीलाम् ॥

विद्याधरी । की उण इमो णिसाअरेन्द्रेण समं समरसा-

हसमङ्गीकरिअ चिठ्ठदि † ।

विद्याधरः । स एष स्वामिपक्षपाती विभीषणः ।

विद्याधरः । [सविषादं] हन्त भोः !

येयं विभीषणे शक्तिर्मुक्ता क्रूरेण रक्षसा ।

विद्याधरी । अह किं ताए ‡ ।

* कः पुनरयमञ्जनपुञ्जच्छविसरीरः कपिवीरस्य सम्भुहं परापतति ?

† कः पुनरयं निशाचरेन्द्रेण समं समरसाहसमङ्गीकृत्य तिष्ठति ?

‡ अथ किं तस्याः ?

विद्याधरः । लक्ष्मणेन गृहीतेयं प्रियेव निजवत्तसा ॥

विद्याधरी । हृदिहृदि * ।

विद्याधरः । वर्षन् नैव समन्ततो दशमुखं चापचुतैः सायकैः
सौमित्रिं च विसंज्ञमङ्गनिहितं नेत्रचुतैरम्बुभिः ।
एतत् तर्कय हर्षशोकरलाः कुर्वन् कपीनां दृशो
रामश्चामलकेलिवीरकरुणाव्यामिश्रतां गाहते ॥

[दिलोक्च] कथमपगत एव रामबाणपीडितो दशकरुणः ।

[नेपथ्ये] हा वत्स लक्ष्मण ! विक्रामय नेत्रपद्मे
मागादिदं युगपदेव समस्तमस्तम् ।
भाग्यं दिवाकरकुलस्य च जीवितं च
रामस्य किञ्च नयनाञ्जनमूर्मिलायाः ॥

विद्याधरः । हन्त ! सोऽयमनुजवत्सलस्य रामस्य विलापः ।

[नेपथ्ये] देव ! समाश्वसिहि समाश्वसिहि ।

विद्याधरो । क्वहं सुग्रीवेण समासासीञ्चदि रामचन्दो
ता किं दण्डीमालविस्सदि ।

विद्याधरः । आकर्णयामस्तावत् सुग्रीवेण समाश्वस्य-
मानः किमाह रामः ।

[नेपथ्ये] सखे सुग्रीव ! कथमाश्वस्यते ?

अयि राघवाविति सुधामधुरं

विनिपीय पीरमुनिलोकवचः ।

* हा धिक् हा धिक् ।

† कथं सुग्रीवेण समाश्वस्यते रामचन्द्रस्तत् किमिदानीमाश्वस्यति ?

अयि राघवेति गरलप्रतिमं

कथमद्य रामहतकः पिबतु ॥

अपिच । कनीयस्या मातुः कृतचरणपातः कथमहं

सहिष्ये मत्पार्श्वे विफलपरिवर्तं नयनयोः ।

अये ! शान्तं पापं कठिन इव चेज्जीवितमना

विना वत्सं रामः पुनरयमयोध्यां प्रविशति ॥

विद्याधरः । अहह ! करुणैकार्णवी वर्तते । [विमृश्य] कः

पुनरिह प्रतीकारः ? [विचिन्त्य] अथवा काः प्रतीकारकथा ?

वक्रो हि विधिः ।

विद्याधरो । वक्रदरोति भणित्वं । इदं पेक गं इमो

वाणरो जेव्व कीधि लङ्केसरकिदसंवाणी करकलितसैल

सिहरो रामसंसुहं जेव्व परिवदहि * ।

विद्याधरः । कर्णे पिधाय शान्तं पापम् । अयि सुगन्धे !

मेवं वादीः । अयं हि—

महौषधीनामाधारं भूधरं गन्धमादनम् ।

आदाय लक्षणप्राणवासाद्यायेति मारुतिः ॥

[पुनर्विलोक्य, सहर्षम्]

आमोदमाप्राय महौषधीनां

सौमित्रिबुक्कोलितपद्मनेत्रः ।

* वक्रतर इति भणितव्यम् । इदं पश्य नूनमयं वागुर एव कीऽपि लङ्केतर-
कृतसंधानः करकलितशैलशिखरो रामसंसुखमेव परिवर्तते ।

भूयोऽपि चक्रीकृतचारुचापः

करोति रामः परिपूर्णकामम् ॥

विद्याधरी । कहं पुणोवि रामरणकोदूहलफुल्लन्तभुञ्जम-
ण्डलो णिसाअराखण्डलो परावडिदोजेज्ज * ।

विद्याधरः । प्रिये ! तदिदानीं सावधानं विलीक्यं तुला-
धिरोहः खल्वयं वीरलक्ष्म्याः । यन्नाम रामरावणयोः समर-
इति ।

विद्याधरी । कहं उए सअल्लोअवीरस्स रामचन्दस्स
अनेकवीरपरिहूदस्स रावणस्स तुलाधिरोहो वीरलच्छीए
इविससदि † ।

विद्याधरः । प्रिये ! न जानासि ? कथं दशकण्ठं विना ।

विन्यासं नाकनारीकुचकलमलसत्कुङ्कुमस्थामकाना-
मसृष्टा मारुत्मासीदसिकलहकलाजोविदः कीविदग्धः ।
भिन्नसर्गेभकुम्भास्थलमहलमलम्भोत्थितव्यक्तहासः
कस्याक्रीडत् करामेतिदशधनिवमयद्रहाश्चन्द्रहासः ॥

अपिच । किं ब्रूमी दशकण्ठां विजयतूरचाजपाटोभवद्
वक्षःपीठपतत्कण्ठोरकुलिशायानिषु जातस्मितम् ।
व्योमाम्भोगसरोधिराश्रिनि वने यत्पाणिपङ्केरुहां
कैलासेन शिरःशिरिदकलिकोत्तमेन हंसायितम् ॥

* कथं पुनरपि रामरावणोत्तुहलकुतुजमण्डलो निशाचराखण्डलः पराप-
तित एव ।

† कथं पुनः सकललोकादीं एव रामचन्द्रस्यविकीरपरिभूतस्य रावणस्य तुला-
धिरोहो वीरलक्ष्म्या भविष्यति ।

[नेपथ्ये] हे लोभू लितचन्द्रचूडगिरयस्त्रैलोक्यदत्तापहो
लङ्घातङ्कहराः पुनन्दरपुरस्त्रीवृन्दबन्दीकृतः ।

वैदेहीकुचकुम्भकुङ्कुमरसव्यासङ्गबद्धसृहाः

सौत्कर्णं दशकन्धरस्य जयिनः खेलन्ति दीःकेलयः॥

[पुनर्नेपथ्ये] हे लोभू लितचन्द्रचूडधनुषस्त्रैलोक्यदत्ताभया
लङ्घातङ्ककराः पुरन्दरपुरस्त्रीवृन्दबन्दीमुचः ।

वैदेहीकुचकुम्भकुङ्कुमरसव्यामङ्गलश्रीलबाः

सौत्कर्षं रघुनन्दनस्य जयिनः खेलन्ति दीःकेलयः॥

विद्याधरः। नूनमयं राक्षसवानरयोर्निजस्वामिवर्णनानु-
सारी व्याहारः ।

विद्याधरी । कहं उण रहठिट्ठेण रावणेन समं भूमिठिट्ठ-
दस्स राहवस्स समरी हविससदि* ।

विद्याधरः। प्रिये! पश्यानीत एव मातलिजा पुरुदूतरघः।
अधिष्ठितश्च विनयाभिरामेण रामेण ।

[नेपथ्ये] अये ! कथम् ?

पूर्वमेव प्रयातानां खरमारीचवालिनाम् ।

सौजन्यमुग्धः पन्थानमधिवर्तितुमीहसे ॥

विद्याधरः । आकर्णयामस्तावदनेन रामवचनेन प्रो-
डितः किमाह रावणः ?

[नेपथ्ये] खरः कीदृक् वाली कपिरपि च मारीचहतकः

कुरङ्गस्तान् हत्वा कथमपि कथं दृष्यसि मनाक् ॥

* कथं पुनः रघुस्थितेन रावणेन समं भूमिस्थितस्य राघवस्य समरी भविष्यति ?

अयं पश्य प्राप्नो दशवदननामा सुरपुरी*

करीन्द्राणां हेलारचितकदनः पञ्चवदनः ॥

अथवा । कालीकेसरिकेसरश्चलसटासाटोपसम्पादित-

क्रीडाचामरकीमलानिललवाचान्तश्चमाभः कणः ।

श्रीमानेव दशाननो विजयते तस्यास्य पञ्चानन-

व्यापारप्रतिपादनैरपि यशः कीदृक् समुन्मीलति ॥

विद्याधरः । अये । दशवदनवचनकुपितः किमपि वक्तु-

काम इव लक्ष्यते लक्षणः ।

[नेपथ्ये] किं पञ्चाननतया दशाननतया वा ? त्वमि-
दानीम्—

दूरीभुक्तमदो विभीषण इव न्यञ्चच्छिरःश्रेष्ठरः

स्वच्छन्दं चरणारविन्दयुगले रामस्य भृङ्गो भव ।

रे नक्तञ्चर कुम्भकर्ण इव वा कर्णान्तचक्रीभव-

श्चापोत्सङ्गविमुक्तबाणदहने सद्यः पतङ्गो भव ॥

विद्याधरी । पेक्खपेक्ख इदो सरन्ध्रारं वित्यारञ्च
न्तेण णिसामुहायिदं दसमुहेण* ।

विद्याधरः । नन्वितस्तदेव निजविशिखधारया विनिवा-
रयता चन्द्रायितं रामचन्द्रेण । [पुनः सकीर्तकम्] अये ! नू-
मयंदिव्यास्त्रलीलया प्रतिहतदिव्यास्त्रं निःकृत्तचापं रावणं
कमपि वक्तुकाम इव रामः ।

[नेपथ्ये] निःकृत्तचाप इति मा संचोभतरलो भव ।

* पश्ययस्तेतः शरान्ध्रकारं वित्यारयता निशामुहायितं दशमुखेन ।

अस्त्रमन्यदपि स्वैरं ननु रे समरे कुरु ॥

विद्याधरी । आकर्णयतु दाव किं दाणीं भणदि रावणो* ।

[नेपथ्ये] आकर्णितस्तव दशानन ! बाहुदण्ड-

श्रीखण्डकाननफणी नवचन्द्रहासः ।

येन स्वनामभवसाम्यरुषैव पीतः

स्वलीकलीलनयनामुखचन्द्रहासः ॥

विद्याधरः । लीलादलितचन्द्रहासः सोत्प्रासः किम-
धुना वदति रावणं रामचन्द्रः ।

[नेपथ्ये] अयि ! तावदधुना लङ्केश्वरः खिदाते ।

विद्याधरी । किम्पि दाणीं जण्णिसस्सदि रावणो † ।

[नेपथ्ये] कथमदैव लङ्केश्वरः खिदाते । ननु रे !

विध्वस्ता दशभिर्भुजैर्दशदिशः प्रत्येकमेते पुन-

र्भारायैव दशपरे मम गिरिप्राग्भारभाजो भुजाः ।

आराध्यः शशिमीलिरम्बुधिजले निद्राति नारायणः

किंकर्तव्यतयानयानुदिवसं लङ्केश्वरः खिदाते ॥

विद्याधरी । वञ्चयमेत्तं दाणीं ‡ ।

विद्याधरः । नहिनहि । पश्यपश्य नन्वयमिदानीमपि ।

धनुर्निस्त्रिंशदिप्रहरणगणच्छेदकुपितो

दशास्यः स्नान् मूर्ध्नी रघुपतिशरश्रेणिदलितान् ।

करैरेकैर्नभसि भृशमादाय युगपत्

* आकर्णयतु तावत् किमिदानीं भणति रावणः ।

† किमपिदानीं जण्णियति रावणः ?

‡ वचनमावमिदानीम् ।

क्षिपन्नन्यैरन्यैः सफलयति दीर्घं शतमपि ॥

[पुनः सकीतुकम्]

एतान्यस्य यथायथा सुविशिखैः कृत्तानि रक्षःपते-
रुद्वच्छन्ति शिरांसि भीतिपुलकैः साकं दिवौकःपतेः ।
उन्मीलन्ति तथातथा रघुपतेरन्तः प्रमोदीर्मयः
कण्ठच्छेदविनोदकीतुकभरव्यग्रीभवचेतसः ॥

विद्याधरो । कहं अज्जावि णिसाअरेन्दवन्दीकिदसुरसुन्द-
रीणं दंसणं दुल्लहं जं इप्रस्स सीमाइं पुणोपुणोवि उन्मी-
लन्ति * ।

विद्याधरः । अलं तापेन क्रीडति खलु रामः सह राव-
णेन न पुनरद्यापि कुप्यति । [पुनर्विलोक्य]

[सकीतुको] प्रिये ! पश्यपश्य—

अन्तः सान्द्रवहन्महेश्वरशिरः शीतांगुलेखोलसत्
पौयूषद्रवशीकरव्यतिकारप्राग्भारभाजामिव ।
छिन्नानामपि रामचन्द्रविशिखैर्भूयः समुद्वच्छतां
काश्यन्यैव निशाचरेन्द्रशिरसां काप्तिः समुज्जृम्भते ॥

[पुनः सकीतुकं, विहस्य] अहो ! अस्य चित्तवृत्तिः ।

अयं यावद्यावत् पृथुहृदयपीठी रघुपतिः
शिरश्छेदासक्ती न दमवदनस्य व्यथयति ।

* कथमद्यापि निशाचरेन्द्रवन्दौकृतसुरसुन्दरीणां दर्शने दुर्बलं यद् अस्य शीर्षाणि
पुनःपुनरपि उन्मीलन्ति ।

अयं तावत्तावद्वहति सुखैर्दशमुखः ।

किलैतस्मिन् देवी जनकपतिपुत्री निवसति ॥

[नेपथ्ये] अयि प्रिय राम !

किं क्रीडसि शरस्तीमैर्नन्वेकेनैव पत्रिणा ।

परिपूरय नः कामं यशसा च जगत्त्रयम् ॥

विद्याधरः । नूनममो दिवीकसस्वरयन्ति रामचन्द्रं
तच्छृण्वन् किमधुना वक्ष्यति रावणः ।

[नेपथ्ये] रेरे मम भुजाः !

सुप्तैकां हरशेखरप्रणयिनीं पीयूषभानोः कलां
दिक्पालावलिमौलिमण्डनमणीम् गृह्णीत सर्वानपि
तैः काञ्चीं रचितां चिराय वहतु श्रीणीतटे जानकी
गायन्ती कमनीयशिक्षितभरैर्मद्विक्रमाडम्बरम् ॥

विद्याधरः । [विहस्य] लङ्घे श्वर ! समयज्ञोऽसि यद् भुजा-
मेव नियुक्तवानसि अधुना हि भुजमण्डलमेव परिवार-
वर्गस्ते । [विलोक्य, साकूतम्] अये ! कथमनेन दयानम-
वचनेन किञ्चित् कुपित इव दृश्यते जानकीकान्तः ?

[पुनःसहर्षविषादं] हन्त भोः !

विकचकुसुमस्तोमाकीर्णैः परागविभूषितः ।

शशिमणिशिलातल्पेऽनल्पे सलिलमशेत यः !

अयमयमक्षी रोषारूढे क्षणं रघुनन्दने

भुवि दशमुखः शीते घूलिच्छटापरिधूसरः ॥

विश्राधरो । (सहस्रम) ता दायीं जेवु जसप्रणन्दिणी
रामचन्देण समं सहस्रमसुसदि * ।

विद्याधरः । अथ किम् ?

उद्दामहेति वक्ष्यैः परिदीपिताशम्
पश्य प्रविश्य जगदीन्द्रसुता हुताशम् ।
प्रतुङ्गता समधिकां द्युतिमावहन्ती
प्रातर्भूयूखकलिकैव दिवाकरस्य ॥

विद्याधरी । पेक्खपेक्खक्कू इमो असमत्तमरक्कअत्थिदं पदेसं
अवतरइं रामचन्दी ॥ ।

विद्याधरः । तदेहि कर्णाश्रितं पुलोम्रजायै निवेद्यावः ।
इति निष्कान्तौ ।

ततः प्रविशति रामः । सोतालक्ष्मणी सुग्रीवविभौषणी
 च । अथे । कथमुपगत एव भगवानम्बरमणिसरमाचल-
 चूडम् ।

लक्षणाः । पश्चिमपथीधिवेलां च । नन्विदानीम्—

षडामदिम्बिरदवञ्चलकर्णपूर
 गण्डस्थलीचलदलिस्तबकाछतीनि ।
 मीलनभांसिमृगनाभिसमाजभांसि
 दिक्कन्दरेषु विलसन्तितर्भा तमांसि ॥

रामः । अये ! कथमुज्जृम्भितमेव निशाचरचक्रानुसारिणा तिमिरनिकरेण ?

* तदिदानीमेव जनकनन्दिनी रामचन्द्राय सनं सक्रमिष्यति ।

† पश्य पश्यायनममसुमरेकदर्शितं प्रदीपमतयतिररामचन्द्रः ।

विभीषणः । नन्वितोऽपि समुन्मीलितमेव रामनारा-
यणकारिणा तुहिनकरकिरणप्रकरणे ।

सुधीवः । एवमेतत् । अमी हि—

सौराब्धे लंहरीषु फेनधवलाश्चन्द्रोपलेषु स्रवत्-
पाथः सीकरिणो विकासिकुमुदक्रोडे रजःपिञ्जराः ।
उन्मीलन्ति चकोरचक्षुःगहने चित्रप्ररूढाश्चमत्-
कुर्वन्तः प्रियविप्रयुक्तरमणीगात्रे सुधांशोः कराः ॥

विभीषणः । एवमेतत् । इदानीं हि—

शङ्करार्धतनुबद्धपार्वती-
कुङ्कुमाक्तकुचकोरकाकृतिः ।
सूच्यते कमलिनीभिरुन्नमत्-
प्रद्वकीशकरलीलया शशी ॥

लक्ष्मणः । सकीलुकमेवमेतत् । अहो ?

ध्वान्तौघे शितिकण्टकगणमहसि प्राप्ते प्रतीचोमखम्
प्राचीमञ्चति किञ्च दुग्धलहरीमुग्धे विधोर्धामनि
एतत् कोकचकोरशोकरभसम्भानप्रसन्नोल्लसत्-
टक्पातोर्मिकदम्बचुम्बितमिव त्रैलोक्यमाभासते ॥

रामः । वस्तैवमेतत् । इदानीं हि—

शीतांशुस्फटिकालबालवलयद्रागुल्लसत्कौमुदी-
वक्त्रीनूतनपल्लवाञ्चितमिव प्राप्य चक्षं ताम्रताम् ।
त्रद्वक्त्रतचकोरचक्षुःवटनाच्छिन्नायकाण्डस्तुत-
चीरस्यन्दनिरन्तरमुतमिव स्नेहं वियद्भासते ॥

[पुनर्विलोक्य, सकौतुकं] वत्स सख्ये !

पश्योदेति वियोगिनां दिनमणिः शृङ्गारदीप्तामणिः

प्रीढानङ्गभुजङ्गमस्तेकमणिश्चण्डौशचूडामणिः ।

तारामौक्तिकहारनायकमणिः कन्दर्पसोमन्तिनी-

काञ्चीमध्यमणिश्चकोरपरिषच्चिन्तामणिश्चन्द्रमाः ॥

लक्षणः । एवमेतत् । अयमसौ—

स्वैरं कौरवकोरकान् विदलयन् यूनां मतः खेदयन्

अभोजानि निमीलयन् मृगदृशां मानं समुन्मीलयन्।

ज्योत्स्नां कन्दलयन् दिशो धवलयद्बुद्देलयन् वारिधीन्

कोकानाकुलयन् तमः कवलयन्निन्दुः समुज्जृम्भते ॥

त्रिभीषणः । सखे सुग्रीव ! पश्य—

मयूखनखरचुटतिमिरकुम्भिकुम्भस्थलो-

च्छलत्तरलतारकाकपटकीर्णमुक्तागणः ।

पुरन्दरहरिद्वरीकुहरगर्भसुप्तोत्थित-

स्तुषारकरकेसरो गगनकाननं गाहते ॥

सुग्रीवः । सखे त्रिभीषण ! पश्य—

यः श्रीखण्डतमालपत्रति दिशः प्राच्याः स्मरन्नापतेः

पाण्डुच्छति दन्तपत्रति विवल्ग्वीकुरङ्गीदृगः ।

केलिश्चेतसहस्रपत्रति रतेः किञ्च क्षपायोषितः

क्रीडाराजतसीधुपात्रति शशी सोऽयं जगन्नेत्रति ॥

रामः । [निर्वर्ण्य]

सितकिरणकपोलीमालिमालीकयन्ती

तिमिरधिरहतापव्याकुली व्योमलक्ष्मीम् ।

रजनिरमलताराशीकरैः सिक्तमस्थाः

परिमलयति गात्रं चन्द्रिकाचन्दनेन ॥

[पुनः प्रियम्, स्वगतम्]

इन्दुरिन्दुरिति किं दुराशयः

विन्दुरेष पयसो विलोक्षते ।

नन्विदं विजयते मृगीदृशः

श्यामकीमलकपोलमाननम् ॥

[पुनः सीता प्रत्यपवार्य]

तन्वि ! त्वद्वदनस्य विभ्रमलवं लावण्यवारः विधे-

रिन्दुः सुन्दरि दुग्धसिन्धुलहरीविन्दुः कथं विन्दतु ।

उत्कल्लोलविलोचने क्षणमयं शीतांशुरालम्बता-

मुग्धोलम्बवनीलनीरजवनीविलम्बरात्रियम् ॥

सीता । [लज्जां नाटयति । विलोक्ष्य सहर्षम्] अहो ! क-
हमिमो उन्मीलितो जेष्ठ * ।

मुत्तलीकिदारविन्दो माणवर्द्धमाणवारणमन्दो ।

तिहुअणअणारविन्दो रअणीमुहचन्दणी चन्दो ॥

रामः । सखे सुग्रीव ! पश्य पश्य—

इन्दोरस्य त्रियामायुवतिकुक्षतटीचन्दनस्यासकस्य ।

व्योमश्रीचामरस्य त्रिपुरहरजटावल्लीकोरकस्य ।

* कथमयमुन्मीलित एव ?

मुकुलीकदारविन्दो मानवतीमानवरिणमन्दः ।

त्रिभुवनमयारविन्दो रजनीमुखचन्दनचन्दः ॥

कन्दर्पक्षीणिपालस्कटिकमणिगृहस्यैतदाखण्डलाशा-
नासामुक्ताफलस्य स्थगयति जगतीं कोऽपि भासां विलासः॥
सुग्रीवः । अये रघुनाथ ! पुनरुक्तमिदमाचष्टे । चन्द्रमसः
किरणविलासः ।

रामः । कथमिव ?

सुग्रीवः । नन्वतएव —

कर्पूरादपि कैरवादपि दलतकुन्दादपि स्वर्णदी-
कल्लोलादपि केतकादपि चलत्कान्तादृगन्तादपि ।
दूरोन्मुक्तकलङ्कशङ्कराशिरःश्रीतांशुखण्डादपि
श्वेताभिस्तव कीर्तिभिर्धवलिता सप्तार्णवा मेदिनी ॥

रामः । अलं तु व्यप्रायजल्पिनेन ।

विभीषणः॥ देव ! तु व्यप्रायमेव जल्पितं सुग्रीवेण यदुक्तं
मेदिनीधवलितेति । ननु विलोकोत्तलमेव धवलितमिति
षक्त्यम् । संप्रति हि —

समुन्नतवनस्तनस्तवक्तुश्चितुम्वीफल-
क्षणस्य पुरबीक्षया विबुधलोकवामभ्रुवा ।
त्वदीयमुपगोयते हरकिरीटकीटिस्फुरत्-
तुषारकरकन्दलीकिरणपूरगौरं यशः ॥

रामः । अयि लङ्केश्वर ! भजानपि किष्किन्वानाद्यमतमे-
वानुगतः । [पुनर्विलोक्य सहपं सुग्रीवं प्रति]

संरम्भोद्विक्तगतंसमयदग्मुखोच्चण्डदोर्दण-
कैलासः सप्तलोकीजयमुदितमस्मेहे ?

सीताक्षीगण्डपालीलवणिमजसधेरुन्नतः फेनपिण्डः

पश्य व्योमावकाशं विंशतिविरहिणां दत्तशङ्कः शशाङ्कः ॥

[निर्वर्ण्य, स्वगतम्]

अयं नेत्रादत्तेरजनि रजनीवत्तम इति

भ्रमः कोऽयं प्रज्ञापरिचयपराधीनमनसाम् ।

सुधानामाधारः स खलु रतिविम्बाधरमुधा-

रसामेकस्त्रिधादजनि नयनात् पुष्पधनुषः ॥

लक्ष्मणः । आर्ये जानकि ! पश्यपश्य ---

आनन्दं कुमुदादीनामिन्दुः कन्दलयन्नयम् ।

लङ्घयत्यम्बराभीगं हनूमानिव सागरम् ॥

सीता । अये ! सुलख्खण लख्खण सी उण दाणीं कहि
रहुउलकुडुम्बसन्तावसमणचन्दणी पवणणन्दणी * ।

लक्ष्मणः । आर्ये ! न एष रामवद्रेण बन्धुमानन्दितुमयो
ध्यायां प्रहितः ।

सीता । ता अह्मेहिं किंति विलस्योअदि ॥ ।

रामः । [विभीषणमुखमालोक्यते]

विभीषणः । [निर्गत्य प्रविश्य च] इदं तत् पुष्पकाभि-
धानं विमानरत्नमारुह्यताम् ।

सर्वे विमानावरोहणं नाटयन्ति ।

* सुलक्ष्मण लक्ष्मण । स पुनरिदानीं क. रघुकुल-कुटुम्ब-सन्ताप-शमन-चन्दमः

रामः । [सकौतुकम्] अये ! तदिदं विमानरत्नं यत्
किल त्रिभुवनैकवीरः कुबेरानुजः कुबेरादाजहार ।

लक्ष्मणः । [सामर्पम्] कथमयं किष्किन्धामाहिमतीप-
तिभ्यां समभागविभक्तलक्ष्मीकोऽपि त्रिभुवनैकवीर इति
व्यपदिश्यते ?

रामः । [विहस्य] वत्सैवमेतत् ।

तादृक्कठोरभुजयन्त्रनिपीडनेन
निःशब्दतामुपगतैर्दशकण्ठकण्ठैः ।
यत्कीर्तिघोषणमकारि चतुःसमुद्र-
वेलासु किं स प्रचसां विषयः कपीन्द्रः ॥

अपिच । कीपप्रदीप्तनिजलोचनदीपवह्नि-
निर्निवसान्द्रतिमिरे स दशाननोऽपि ।
काराकुटीरकुहरे वसतिभ्य यस्य
सोऽप्येष हेहयपतिर्विषयो न वाचाम् ॥

किन्तु परिभावय वत्स ।

यस्य द्वाकरवालकृत्तशिरसः कण्ठालवालस्थलीं
चूडाचन्द्रमसं निपीड्य निखिडं सिञ्चन् सुधानिर्भरैः
स्वां मेने दशमुखमण्डन इति ख्यातिं कृतार्थां हरः
पत्न्यान् दशकन्धरः स च कथंकारं गिरां गाहते ॥

[निर्वर्ण्य] अये ! किमुच्यतेऽस्य खलु त्रिकण्ठ-
कण्ठोरवस्य दशकण्ठस्य लोकीत्तराशिक्षहे ?

यहीःशशिनि चन्द्रशेखरगिरौ भारवतारोन्नम-
न्नागाधीशफणावलीमणिरुचां पूरे समुन्मीलति ।
जातास्तुल्यमकालबालतपनाताम्नाश्वतस्त्री दिगो
देवस्यापि रूपा तुषारकिरणोत्तंसस्य तिस्रो दृगः ॥
लक्षणः । आर्य ?

एष मे मनसि भासतेऽधुना
मूर्तिमानिव मनोरथो रथः ।
नास्ति नो यदधिरोहलीलया
दूरमागतवतामपि श्रमः ॥

रामः । एवमेतत् । तथाहि—

उल्लङ्घ्य नीरधिमतीत्य च दण्डकानि
नद्यो च मेकलकलिन्दसुते व्यतीत्य ।
प्राप्ताः शिखण्डिशतखण्डितशाखिखण्ड-
मेते वयं शिखरिणं ननु चिवकूटम् ॥

सीता । [तिर्यग्विलोक्य] अहह ! कलिन्दनन्दिनि
सत्त्वप्रसादासि जं पुणोवि णिअकुडुम्बस्स दिसदंसणासि *

रामः । अयि ! तदिदं निर्मुक्तविरोधस्वापदं भगवतो
भारद्वाजस्याश्रमपदम् ।

लक्षणः । एवमेतत् । अतः हि—

व्याजृम्भाणवदनस्य हरेः करेण

~~~
-विन्दनन्दिनि ! सत्त्वप्रसादासि यत् पुनरपि निजकुटुम्बस्य दत्त-

कर्षन्ति केसरसटाः कलभाः किलैकै ।

अन्ये च केसरिकिशोरकपीतमुक्तं

दुग्धं मृगेन्द्रवनितास्तनजं पिबन्ति ॥

अपिच । क्रीडसाण्डकाङ्क्षिताडनयतैरुज्जागरस्थ च ॥

शादूलस्य नखाङ्गुरेषु कुरुते कण्डूविनोदं मृगः ।

चञ्चन्द्रशिखण्डितुण्डवटनानिर्मोकनिर्मोचितः

किञ्चायं पिबति प्रसुप्तनकुलश्चासानिलं पन्नगः ॥

रामः । अये ! कथमयं संप्राप्त एव चक्रवाकरमणीसं-

समयः प्रभातसमयः ! तथाहि—

एते केतकधूलिधूसररुचः शीतद्युतिरंशवः

प्राप्ताः संप्रति पश्चिमस्य जलधेस्तोरं जराजर्जराः ।

अप्येते विक्लसत्सरोरुहवनीदृक्पातसम्भाविताः

प्राचीरागमुदीरयन्ति तरणेस्तारुण्यभाजः कराः ॥

लक्ष्मणः । [सकोतुकम्]

सद्यः सङ्घटमानकीकमिथुनव्याजैन पीनस्तन

द्वन्द्वयञ्छितयौवनोऽल्लस रुचो निर्माय दिक्कन्यकाः ।

दुर्देवाक्षरमालिकामिव भटित्याकृष्य भृङ्गावलीं

लक्ष्मीमम्बुजिनीजनस्य तनुते देवस्त्रिषामोश्वरः ॥

सुग्रीवः । विभीषण ! पश्यपश्य—

उन्मीलन्ति निशानिशाचरबधूप्रीक्षाटनामान्तिकाः

सायं सालससुप्तपङ्कजवनप्रोद्धोधवैतालिकाः ।

फुल्लत्पङ्कजकोशगर्भकुहरप्रोद्भूतभृङ्गाः

भङ्गारप्रणवोपदेशगुरवस्तुभाशासहे ?

विभीषणः । एवमेतत् । तथाहि—

आयान्था दिवसश्रियः पदतलस्पर्शानुभावादिव
व्यामाशोकतरौर्नवीनकलिकागुच्छः समुज्जृम्भते ।
आतन्वन्नवतंसविभ्रममसावाशाकुरङ्गीदृशा-
मुन्मीलितरुणप्रभाकरकरस्तोमः समुद्भासते ॥

रामः । प्रिये !

एतत् तर्कय चक्रवाकसुदृशामांखासैर्नादायिनः
मौढध्वान्तपयोधिमग्नजगतीदत्तावलम्ब्योत्सवाः ।
दीप्तांशोर्विकसन्ति दिङ्मृगदृशां काश्मीरपद्मोदक-
व्यात्युच्चोचतुराः सरोरुहवनश्रीकेलिकाराः कराः ॥

[अपवाये] पश्यपश्य—

शिशिलयति सरागो यावदको नलिन्याः
कमलमुकुलनीवीग्रन्थिसुद्रां करेण !
प्रविकसदलिमाला गुञ्जितैर्मञ्जुशब्दा
जनयति मुदमुच्चैः कामिनां कामिनीव ॥

सीता । [विहस्य विलोक्य च] कंहं इमो उन्मीतिर्दे जिव्य
पुष्पगिरिपोम्भरायो पञ्चडीकिदणअणशीअलसहाआ ।
कुङ्कुमकिअङ्गराओ नलिणीअणवल्लही देवो * ॥
रामः । [प्रकाशम्] अये जानकि ! पश्य—

तरलतरतरङ्गभङ्गहेला-
बहुलविलासविलोलहंसमाला ।

अमरपुरतरङ्गिणीयमम्बा

सुरनरमङ्गलकारिणी न दूरे ॥

सीता । सहर्षं तदेव पठति संस्कृतं प्राकृतञ्च । रामः ।
[सहर्षं] वत्स लक्षण ! इमूरे रघुसुलभम् ।
ङ्कुरप्ररोहकेदारधरणीतरङ्गिणी सरयः । इयं च सरयूतर-
ङ्गशौकरशीतलौकतपरिसरा नगरीसीमन्तमणिरयोध्या ।

लक्षणः । [सहर्षम्] अयमसौ भरतानुयातस्त्वदभिषेक-
कृतमतिर्भगवानरुन्धतीपतिः ।

दिलीपकुलमाणिक्यं सकलाशविकासकम् ।

आविर्भवन्तं भास्वन्तं भवन्तं संप्रतीक्षते ॥

तेन पुष्पकादवतरामः ।

रामः । वस ! प्रतीक्षस्व हेव तावत् सुलभसङ्कलमण्डला-
लोकमाखण्डलाशामण्डनं भगवन्तं चण्डमरीचिं नमस्यामः ।

[अञ्जलिं बद्धा]

प्राचीकुङ्कुमतिलकं पूर्वाचलरोहणैकमाणिक्यम् ।

त्रिभुवनगृहैकदीपं वन्दे लोकैकलोचनं देवम् ॥

[नेपथ्ये] अथे वत्स रामभद्र ?

रामः । अहो ! अद्भुतम् ।

विकासयन्ती नितरां पद्मानिव मनांसि नः ।

अमेव भारती कापि भानुविम्बाद्विजृम्भते ॥

[नेपथ्ये] यशः पूरं दूरं तनु सुतनुनेत्रोत्पलवनी-

तमस्तन्द्राचन्द्रातप तपसहस्राणि शरदाम् ।

इयं चास्ति युष्मद्भुक्तकथनपीयूषपटल-

श्रितोत्सङ्गानन्दक्षुरनरभुजङ्गा विजगती ।

रामः । अनुगृहीतोऽस्मि ।

[पुनर्नेपथ्ये] अन्यच्च ते किमाशास्महे ?

सुग्रीवः। अये तात दिनकर! परिपूर्णमनोरथ एव राम-
भद्रः। अनेन हि—

प्राप्ता निर्भरमुन्नतिर्निजगुणैराज्ञा पितुः पालिता
सुग्रीवश्च विभीषणश्च परमां राज्यश्रियं प्रापितौ ।
सङ्ग्रामे दशकन्धरः सुररिपुर्नीतो यशःशेषतां
दृष्टो बन्धुजनश्च हर्षविगलहाषोल्लसज्जोचनः ॥
तथापीदमस्तु—

अवालाहदनाम्बुजे तनुभृतां सारस्वतं जृम्भतां
देवे कौस्तुभधानि चन्द्रमुकुटेऽहैता मतिः खेलतु ।
वाग्देव्या सह मुक्तवैशसरसा देवौ च दीव्यादियं
शेषस्यैव फणाञ्चलेषु सततं लक्ष्मीः सतां सन्नसु ॥
रामः । तदागच्छत पुष्पकादवतीर्य गुरुं बन्धुजनं पीरा
[सर्वं पुष्पकादवतरन्ति]

जायन्तामविरामरामचरितक्रीडाभिरामाः सता-
मुन्मीलन्नवमालिकाविरचितस्रग्दामरस्या गिरः ।
याः कण्ठेऽपि निवेश्य पेशलधियो रोमाञ्चलीलाञ्चिताः
कान्तावाहुलताविलासमहिमाञ्जेषान् तृणं मन्वते ॥

इति निष्क्रान्ताः सर्वे ।

इति श्रीजयदेव-विरचिते “प्रसन्नराघव”-नाम्नि नाटके सप्तमोऽङ्कः समाप्तः ।

॥ समाप्तोऽयं ग्रन्थः ॥

२४	कुमारसम्भव—उत्तरखण्ड	...	॥
२५	अष्टकम् पाणिनीयम्	...	॥
२६	वाचस्पत्यम् [संस्कृत-वृहदभिधान]	...	६०
२७	कादम्बरी—सटीक	...	४
२८	राजप्रशस्ति	...	=
२९	अनुमानचिन्तामणि तथा अनुमानदीधिति	...	४
३०	सर्वदर्शनसंग्रह	...	२
३१	भामिनीविलास—सटीक	...	१
३२	हितीपदेश—सटीक	...	१
३३	भाषापरिच्छेद मुक्तावलीसहित	...	१
३४	बहुविवाहवाद	...	।
३५	दशकुमारचरित—सटीक	...	१॥
३६	परिभाषेन्दुशेखर	...	१॥
३७	कविकल्पद्रुम (वोपदेवकृत धातुपाठ)	...	॥
३८	चक्रदत्त (वैद्यक)	...	२॥
३९	उणादिसूत—सटीक	...	२
४०	मेदिनी कोष	...	२॥
४१	पञ्चतन्त्रम् [श्रीविष्णु-शर्म-सङ्कलितम्]	...	२॥
४२	विहङ्गमोदतरङ्गिणी (चम्पूकाव्य)	...	॥
४३	माधवचम्पू	...	। =
४४	तर्कसंग्रह (इंराजी अनुवाद सहित)	...	॥
४५	प्रसन्नराघवनाटक (श्रीजयदेवकविरचित)	...	१॥
४६	विवेकचूडामणि [श्रीमत्शङ्कराचार्य विरचित]	...	। =
४७	काव्यसंग्रह [सम्पूर्ण]	...	५
४८	लिङ्गानुशासन (सटीक)	...	।
४९	चतुसंहार—सटीक	...	। =